

EVROPSKA UNIJA I RODNA RAVNOPRAVNOST
KNJIGA 3

Sredstva za objavljivanje knjige obezbeđena su u budžetu Autonomne Pokrajine Vojvodine

Sadržaj:

PREDGOVOR	5
EVROPSKA UNIJA I SRBIJA – IZAZOV ZA RODNU RAVNOPRAVNOST	7
Jasmina Zimonjić RODNA RAVNOPRAVNOST U OSNIVAČKIM UGOVORIMA EVROPSKE UNIJE	9
Maša Mitrović UGOVOR O EVROPSKOM USTAVU I RODNA RAVNOPRAVNOST	15
Ljiljana Erić GENERALNI DIREKTORAT ZA ZAPOSŁJAVANJE, SOCIJALNA PITANJA I JEDNAKE MOGUĆNOSTI	19
Aleksandra Prodanović PROCES PRIDRUŽIVANJA I RODNA RAVNOPRAVNOST	25
Ljiljana Erić INSTRUMENT ZA PRETPRISTUPNU POMOĆ – IPA	33
Aurelija Đan AFIRMATIVNE AKCIJE EVROPSKE UNIJE U OBLASTI ZAPOSŁJAVANJA ŽENA	43
Gordana Domčić RAZVOJ PREDUZETNIŠTVA – PROGRAMI EVROPSKE UNIJE	51
Milesa Milinković POLOŽAJ ŽENA SA INVALIDITETOM U EVROPSKOJ UNIJI I SRBIJI – UPOREDNI PRIKAZ	57
Nikola Tomić ŽENE U EVROPSKOJ SPOLJNOJ POLITICI	65
Ana Savić BOLONJSKI PROCES I RODNA RAVNOPRAVNOST – STATUS RODNIH STUDIJA U EU	73
Andrea Ratković ABORTUS: (BIO)ETIČKI, PRAVNI I FEMINISTIČKI PRISTUP	79
POZNATE EVROPLJANKE	87
Jelena Aleksić POZNATE EVROPLJANKE: KRISTINA DE PIZAN	89
Jelena Jovović POZNATE EVROPLJANKE: OLIMPIJA DE GUŽ	93
Katarina Golubović Kovač POZNATE EVROPLJANKE: SIMON DE BOVOAR	99

Tokom proleća 2010. godine, kurs *Evropska unija i rodna ravnopravnost* pohađala je treća generacija polaznica i polaznika koja je potpuno potvrdila sve koristi ideje da se pokrene obrazovni program o Evropskoj uniji i rodnoj ravnopravnosti. Od samog početka Kursa, u protekle tri godine, oko ove ideje okupili smo, ne samo izuzetan predavački tim, nego i raznovrstan i bogat potencijal polaznika i polaznica. Njihov entuzijazam i želja da uče, najbolje se ogleda u njihovim radovima koji, iz generacije u generaciju, nadrastaju prvobitna očekivanja i grade novi fond znanja i literature.

Traženi nivo obrazovanja polaznika i polaznica garantovan je već uslovima Konkursa, ali ipak smo prijatno iznenađeni pojedinim diplomama, čak jednoj stečenoj u Mastrihtu. Dalje, posmatrajući dosadašnje angažmane polaznica i polaznika u vladinom i nevladinom sektoru kao i međunarodnim institucijama, a onda brojne zanimljive edukacije koje su prošli i zavidno znanje evropskih jezika, možemo konstatovati da ovaj program, iz godine u godinu, ispunjava svoju misiju i strukturom i sadržajem, ali pre svega kvalitetom svojih polaznica i polaznika.

Posebno želim da se osvrnem na podršku predavača i predavačica koji su sa zadovoljstvom prihvatili da učestvuju u programu jer bez njih ne bi bilo tako kvalitetnog programa. Njihovo iskustvo i entuzijazam, ali pre svega vrhunska stručnost, od samog početka, obeležili su Kurs i postavili visoke standarde. Želela bih takođe da istaknem da predavači i predavačice dolaze sa državnih i privatnih fakulteta u zemlji i inostranstvu, državnih institucija, nezavisnih tela, nevladinog sektora i međunarodnih organizacija.

Kvalitetu predavanja i samom Kursu posebno doprinose predavačice sa direktnim iskustvom rada na evropskim integracijama Srbije, od njihovih početaka, 2000. godine do danas, kao i podrška stručnog tima Kancelarije za evropske integracije Vlade Republike Srbije.

U knjizi je objavljeno četrnaest radova, koji potvrđuju kapacitete i zainteresovanost polaznika i polaznica Kursa, a naročito usvojena znanja u toku Kursa. Objavljeni eseji analitično sagledavaju ključne teme i segmente procesa evropskih integracija u našoj državi, počev od zakonodavnih rešenja i standarda rodne ravnopravnosti u Evropskoj uniji do procesa pridruživanja i pristupanja Evropskoj uniji. U prvim radovima hronološki je dat pregled osnivačkih ugovora i standarda EU kao rezultata osnovnih proklamovanih ciljeva EU. Posebno se analizira proces nastanka i sadržaja „Ustava EU” i Povelje o osnovnim pravima EU i rodni aspekti ovih dokumenata u kontekstu savremenih političkih događaja u prostoru EU u periodu 2001-2006. Takođe je dat osvrt na strateški i zakonodavni kontekst, kao i na mogućnosti i obaveze naše države s obzirom na to da je zemlja koja želi da pristupi EU. Predstavljen je hronološki pregled odnosa Republike Srbije i EU od 1970, kada je potpisan prvi trgovinski sporazum između EEZ i SFRJ, kao i svi koraci koje je Srbija preduzimala tokom pregovaranja sa Evropskom unijom i dokumenti koji su pratili tok pregovora.

Koncept pretpristupne pomoći i finansijska perspektiva svih pet specijalizovanih komponenti je izuzetno važan rad i instrukcija zbog aktuelnosti i mogućnosti apliciranja institucija i civilnih organizacija, u ovom trenutku, i povlačenja značajnih i potrebnih sredstava iz fondova EU. Rad o afirmativnim akcijama EU u oblasti zapošljavanja žena je takođe veoma aktuelna i dobrodošla tema kada kod nas počinju da se kreiraju podsticajne politike i posebne mere za unapređenje položaja žena u određenim oblastima, a pre svega takođe u oblasti zapošljavanja.

Rad o Razvoju preduzetništva-programima Evropske unije daje pregled izuzetno zanimljivih podataka o ženskom preduzetništvu i kod nas i u EU i usmerava nas na okolnosti koje utiču da se žene teško odlučuju da započnu sopstveni biznis, ali istovremeno ukazuje i na politički trenutak kada je žensko preduzetništvo u fokusu pažnje vladinih i nevladinih institucija i zaslužuje promociju u ovoj knjizi. U knjizi je objavljeno nekoliko radova na teme koje se retko analitično i kompleksno sagledavaju i u domaćoj i u međunarodnoj literaturi. Jedan je o položaju žena sa invaliditetom u Evropskoj uniji i Srbiji – uporedni prikaz o perspektivi invaliditeta u odnosu na rod i kontekst ostvarivanja ljudskih prava. Drugi rad nudi multidisciplinarni pristup i opis okolnosti koje utiču na reproduktivno ponašanje žena i muškaraca i odluke o abortusu i gradi malu raspravu o prioriteta prava na prekid trudnoće suprotstavljajući naučna, feministička i zakonska shvatanja o ovom pravu. I treći, koji daje prikaz novina koje je je Bolonjski proces, kao najznačajnija inicijativa za reformu visokog obrazovanja u Evropi, uneo u oblast rodni studija.

Rad o Ženama u evropskoj spoljnoj politici i portreti Olimpije de Guž, Simon de Bovoar i Kristine de Pizan, njihovih intelektualnih kapaciteta i stvaralačke energije obogaćuju fond znanja o poznatim feministkinjama i prosvetiteljicama i podsećaju nas na /ne/ostvarene slobode. U trećem tomu knjige *Evropska unija i rodna ravnopravnost* čitaoci i čitateljke, zainteresovane i za evropske integracije i za pitanja rodne ravnopravnosti i feminističke tendencije u Evropi, naći će, nadamo se, korisno i zanimljivo štivo.

EVROPSKA UNIJA I SRBIJA – IZAZOV ZA RODNU RAVNOPRAVNOST

Mr Jasmina Zimonjić

Rodna ravnopravnost u osnivačkim ugovorima Evropske unije

Sažetak

Predmet ovog rada je rodna ravnopravnost u osnivačkim ugovorima Evropske unije. U radu će biti opisani osnivački ugovori po hronološkom redosledu od Rimskog ugovora do Lisabonskog sporazuma uz naglašavanje članova akata koji se odnose na ravnopravnost polova. Takođe će biti razmatrani ključni zakonski dokumenti i standardi rodne ravnopravnosti u Evropskoj uniji, te pravni akti Srbije koji se odnose na rodnu ravnopravnost. Na kraju je kratak osvrt na efikasnost primene pravnih akata kroz primenu principa ravnopravnosti polova, jednakog tretmana i jednakih mogućnosti i dostignuća u položaju žene sprovodeći politiku rodne ravnopravnosti.

Ključne reči: Evropska unija, osnivački ugovori, rodna ravnopravnost

Uvod

Pravo žena na jednak tretman je osnovno ljudsko pravo, zajednička vrednost cele Evropske unije i predstavlja neophodan uslov za postizanje ciljeva Evropske unije koje se tiču razvoja, zapošljavanja i socijalne kohezije. Princip ravnopravnosti polova i jednakog tretmana i jednakih mogućnosti za žene i muškarce je jedan od osnovnih pravnih principa Evropske unije sadržan u osnivačkom ugovoru EU. Zaštita i unapređenje ženskih prava i rodna ravnopravnost zagantovana je pravnim aktima odnosno regulativama, direktivama i odlukama koje donose organi EU i imaju obavezujući karakter, kao i rezolucijama i preporukama kojima se definišu ciljevi EU a državama članicama savetuje sprovođenje određenih mera.

Jednakost među polovima podrazumeva:

- priznavanje i potpunu implementaciju prava žena kao ljudskih prava;
- jednako učešće žena i muškaraca u političkom i javnom životu kao i u drugim životnim sferama;

- ekonomsku nezavisnost i cilj da se uskladi profesionalni i porodični život i žena i muškaraca;
- jednako osposobljavanje kroz obrazovni sistem i jednako vaspitavanje u porodici;
- zajednička potvrda od strane žena i muškaraca o potrebi otklanjanja nejednakosti u društvu i činjenice da je to njihova zajednička odgovornost.

Bez ovih mogućnosti žene nisu u stanju da dostignu svoj pun potencijal, žive dostojanstveno i doprinose društvu na najbolji način.

Osnivački ugovori

Kada se govori o osnivačkim ugovorima misli se na sve međunarodne ugovore kojima su osnovane Evropske zajednice i Evropska unija i na kojima se temelje njihova ovlašćenja. Međutim, formalno i pravno postoji samo jedan Ugovor - Ugovor o Evropskoj uniji, čiji su sastavni delovi tzv. Rimski ugovori kao i odredbe kojima se regulišu nadležnosti iz drugog i trećeg stuba EU.

Osnivački ugovori su:

Ugovor o Evropskoj zajednici za uglj i čelik

(Pariski ugovor) - prva Evropska zajednica, bila je otvorena i za saradnju sa drugim državama. Razvijena radi uspostavljanja miroljubivog i efikasnijeg korišćenja resursa uglja i čelika. Ugovor je potpisan 18. aprila 1951.god, a stupio na snagu 25. jula 1952.god. Ciljevi ovog Ugovora su uspostavljanje zajedničkog tržišta, ukidanje carina i barijera u svrhu slobodnog prometa uglja i čelika.

Ugovor o Evropskoj ekonomskoj zajednici

(Rimski ugovor) od 25.03.1957. Osnovni cilj formiranja Zajednice bio je da se eliminišu barijere koje dele Evropu, stvaranje zajedničkog tržišta, povećanje ekonomske stabilnosti i životnog standarda, uspostavljanje carinske unije, slobodno kretanje robe, usluga, kapitala i ljudi. Predviđena je i harmonizacija nacionalnih zakonodavstava

Ugovor o Evropskoj zajednici za atomsku energiju

(Rimski ugovor) od 25.03.1957. nastao na osnovu saglasnosti država članica o potrebi razvoja zajedničke politike oko atomske energije.

Ovim ugovorom države članice su počele da uklanjaju trgovačke barijere i da formiraju tzv. zajedničko tržište.

Ugovor o spajanju

tzv. Merger ugovor od 08.04.1965. potpisan u Briselu radi objedinjavanja tri Evropske zajednice, stupio na snagu 1967.

Jedinstveni evropski akt

potpisan 26/27.02.1986. u Luksemburgu, stupio na snagu 01.07.1987. sadrži izmene i dopune Rimskog ugovora povećavajući ovlašćenja Komisije i Parlamenta, a Evropski savet i Sud prve instance su institucionalizovani.

Ugovor o Evropskoj uniji

(*Ugovor iz Maastrichta*) od 07.02. 1992, stupio na snagu 1993. Revizijom Rimskog sporazuma, Ugovor predviđa tri stuba Evropske unije. Prvi je sastavljen od tri postojeće Evropske zajednice, drugi od sistema zajedničke spoljne i bezbednosne politike, a treći stub obuhvata sferu pravosuđa i unutrašnje politike. Ugovor sadrži dve glavne grupe odredbi: jedna se odnosi na uspostavljanje ekonomske i monetarne unije, a druga se odnosi na uspostavljanje političke unije, uključujući zajedničku spoljnu i odbrambenu politiku u cilju postizanja što većeg jedinstva naroda Evrope. To bi bilo ostvareno podsticanjem privrednog i društvenog razvoja, ukidanjem granica, jačanjem kohezije, jedinstvenom valutom.

Ugovor iz Amsterdama

potpisan 02.10.1997, stupio na snagu 01.05.1999. radi dopune i izmene Osnivačkih ugovora. Njegov značaj je primetan u oblasti bliže saradnje, zaštite ljudskih prava i sloboda, evropskog građanstva, ravnopravnosti polova, pravosuđa, zdravstva, zaštite potrošača, socijalne politike, politike zapošljavanja itd. Povelja EU o osnovnim pravima usvojena je 2000.godine i predstavlja dodatnu osnovu zaštite ljudskih prava. Savet može da utvrdi povredu osnovnih principa Unije (slobode, demokratije, vladavine prava, zaštite ljudskih prava i sloboda) i izreći mere suspenzije. Odredbe u oblasti zapošljavanja odnose se na zabranu diskriminacije.

Ugovor iz Nice

donet 11.12.2000, stupio na snagu 01.02.2003. Koncentrisan je na promenu institucionalnih osnova i načina donošenja odluka u EU radi priprema za prijem novih članica. Predsednici Evropskog parlamenta, Evropskog saveta i Evropske komisije svečano su objavili Povelju o osnovnim pravima EU.

Ugovor o osnivanju Evropske unije iz Lisabona

tzv. reformski ugovor, stupio na snagu 01.12.2009. Njegovim stupanjem na snagu prestala je da postoji podela EU na tri stuba. Najveće promene se sastoje u proširenju broja oblasti u kojima se odluke donose kvalifikovanom većinom. Ovim ugovorom Evropska unija je dobila svojstvo pravnog lica i mogućnosti sklapanja međunarodnih ugovora. Ciljevi Zajednice su: poboljšanje funkcionisanja organa EU, definisanje zajedničke spoljne i bezbednosne politike, budžetska disciplina, primena komunitarnih akata, zaštita ljudskih prava, dostupnost dokumenta Unije građanima. Kao osnovni ciljevi Zajednice, označeni su visok nivo zapošljavanja, jednakost između muškaraca i žena, kao i visoki nivo zaštite i unapređenja životne sredine i održiv ekonomski razvoj. Predviđaju se i mere u oblasti pravosudne i policijske saradnje. Proširena je nadležnost Evropskog suda. Povreda osnovnih ustavnih principa (slobode, demokratije, vladavine prava, poštovanja i zaštite ljudskih prava i sloboda) može imati za rezultat meru suspenzije određenih prava država članica.

Ugovori o pristupanju u članstvo:

- s Danskom, Irskom i Velikom Britanijom iz 1972.
- s Grčkom iz 1979.
- s Portugalom i Španijom iz 1985.
- s Austrijom, Finskom i Švedskom iz 1994.
- s Kiprom, Češkom, Estonijom, Letonijom, Litvanijom, Mađarskom, Maltom, Poljskom, Slovačkom i Slovenijom iz 2003.
- s Bugarskom i Rumunijom iz 2005.

Članovi Ugovora koji se odnose na ravnopravnost polova

Preambula Rimskog ugovora govori o odlučnosti šest zema-lja osnivača da jačaju mir i slobodu i pozivaju druge narode Evrope koji

dele te ideale da im se pridruže u njihovim naporima. To znači da su samo zemlje sa demokratskom formom vladavine prihvatljive za pristupanje Zajednici, a ravnopravnost polova je temeljno pravo i zajednička vrednost svakog demokratskog društva.

Ravnopravnost polova je kodifikovana već u Rimskom ugovoru iz 1957. godine, međutim samo iz ugla prava na jednaku zaradu.

U članu 2. Ugovora o osnivanju Evropske zajednice stoji da je zadatak Zajednice da podstiče harmoničan, uravnotežen i održiv razvoj, visok nivo zapošljavanja i socijalne zaštite, jednakost između žena i muškaraca. U Ugovoru takođe stoji da se podstiče održiv i neinflatoran razvoj uz visok stepen konkurentnosti i konvergentnosti ekonomskog razvoja, poboljšanje kvaliteta životne sredine i podizanje životnog standarda, uz ekonomsku i socijalnu koheziju, kao i solidarnost među članicama.

U članu 3. se kaže da će Zajednica osnivanjem zajedničkog tržišta i ekonomske i monetarne unije i implementiranjem zajedničkih politika ili aktivnosti, u svim aktivnostima težiti eliminisanju nejednakosti i promovisati jednakost između žena i muškaraca. Sporazum uvodi koncept korišćenja gender mainstreaminga.

Članom 13. (uvedenog Amsterdamskim ugovorom) se daju ovlašćenja Savetu ministara da može preduzeti odgovarajuće akcije kako bi se borilo protiv diskriminacije na osnovu pola, rasnog ili nacionalnog porekla, vere ili uverenja, invalidnosti, godina starosti ili seksualnog opredeljenja. Tu spada i seksualno uznemiravanje na radnom mestu i van njega.

U članu 136. (ranije član 117) se kaže da će Zajednica i države članice, imati za cilj promovisanje zapošljavanja, poboljšanje uslova života i rada, kako bi se omogućila njihova harmonizacija uz održavanje poboljšanja, odgovarajuću socijalnu zaštitu, dijalog između rukovodstva i radnika, razvoj ljudskih resursa sa ciljem trajne visoke stope zaposlenosti i borbe protiv ekskluzije.

U članu 137. se kaže da će Zajednica pomagati aktivnosti članica u oblasti zaštite zdravlja i sigurnosti radnika, uslova rada, informisanja i konsultacija sa radnicima, integracije osoba isključenih sa tržišta rada, kao i jednakosti među polovima u pogledu mogućnosti na tržištu rada i tretmana na poslu.

Član 141. (po Sporazumu iz Rima 1957, član 119) kaže da će svaka zemlja članica da uvede, a potom i sprovede, princip da žene i muškarci treba da dobijaju istu platu za isti posao. U njemu dalje stoji: „Jednaka plata, bez diskriminacije na bazi pola podrazumeva da će se za istu vrstu posla primenjivati ista cena rada po komadu, u slučajevima kada se rad plaća po komadu, odnosno da će se za istu vrstu posla primenjivati ista cena rada po jedinici vremena, u slučajevima kada se rad plaća po jedinici vremena“. U ovom članu se dalje kaže da će Savet ministara usvojiti mere kako bi se osigurala primena principa jednakih mogućnosti i jednakog tretmana žena i muškaraca o pitanjima jednakog zapošljavanja, zanimanja i jednakih zarada za isti posao. Takođe se navodi da neće sprečavati članice da usvoje mere koje osiguravaju specifične prednosti da bi olakšale nedovoljno zastupljenom polu da se bave nekim zanimanjem ili kompenziraju za nepovoljne položaje u profesionalnim karijerama.

Standardi EU

Međutim, postepeno se ravnopravnost polova pretvorila u jedan od osnovnih ciljeva delovanja Evropske unije. Lisabonski ugovor brani dostignuća u ovoj oblasti uvođenjem čitavog odeljka posvećenog zabrani diskriminacije. Osim što je usvojila nove propise, Unija je obezbedila i način za njihovo sprovođenje: Parlament i Savet ministara su 12.12.2006. godine doneli odluku o osnivanju Evropskog instituta za rodnu ravnopravnost u Vilnijusu. Zadaci ovog Instituta su prikupljanje i analiza uporedivih podataka o rodnim pitanjima, razvijanje metodoloških alata, posebno za uključivanje rodne dimenzije u oblasti politika, razmena najboljih praksi i dijaloga između glavnih aktera, kao i podizanje svesti građana/ki EU. Ova ustanova, ekspertizama, unapređenjem znanja i povećanjem vidljivosti daje podršku evropskim institucijama i državama članicama u naporima da promovišu jednakost i bore se protiv diskriminacije putem tri vrste mera:

- mere smanjivanja polnih razlika i borba sa polnim stereotipima na berzi rada
- mere promovisanja balansa posla i života svih
- mere učvršćivanja vođstva kroz gender mainstreaming i bolje praćenje.

Gender mainstreaming je globalno prihvaćena strategija za promovisanje rodne ravnopravnosti. Ovo je pristup (sredstvo) da bi se postigao cilj rodne ravnopravnosti. Uključuje osiguranje da su polna perspektiva i pažnja ka cilju rodne ravnopravnosti glavne za sve aktivnosti – politički razvoj, istraživanje, podržavanje, dijalog, zakonodavstvo, do delu sredstava i planiranje, sprovođenje i kontrolisanje programa i projekata.

Standardi Evropske unije sadržani su u direktivama kao obavezujućim aktima i inkorporisani su u zakonodavstvo država članica. Brojne su direktive EU koje regulišu oblast ravnopravnosti polova, i to u oblastima zapošljavanja, profesionalnoj obuci i unapređenju uslova rada, zarade, socijalne zaštite, te pristupu i snabdevanju robama i uslugama. Takođe omogućuju pomirenje profesionalnog, privatnog i porodičnog života, uz unapređenje bezbednosti i zdravlja na radu trudnica, porodiljama i dojiljama, regulišu i pitanja vezana za porodiljsko odsustvo, kao i tereta dokazivanja u slučajevima diskriminacije. Evropska komisija prati primenu ovih standarda i upozorava na potrebu osiguranja efektivne primene pravnog okvira.

Ključni zakonski dokumenti o rodnoj ravnopravnosti Saveta Evrope su i Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, doneta u Rimu 04.11.1950, koja štiti građanska i politička prava, zatim Evropska socijalna povelja, doneta u Torinu 1961. kao i niz preporuka Komiteta ministara, rezolucija i deklaracija o rodnoj ravnopravnosti koji ponavljaju cilj o boljoj zastupljenosti polova odnosno o jednakim mogućnostima. Sudska praksa Evropske unije takođe ukazuje da je ravnopravnost polova visoko na političkoj agendi Evropske unije.

Međutim, postoji stalna potreba da se strategija izjednačavanja polova dopuni dodatnim programima za jednakost polova, pogotovo tamo gde postoje primeri konstantne diskriminacije nad ženama, i nejednakosti između žena i muškaraca.

U dodatku pravnim obavezama ka postizanju ravnopravnosti polova, EU u petogodišnjim periodima formuliše i okvirne strategiju EU za jednakost polova. EU Povelja o osnovnim ljudskim pravima, iz 2000. godine, potvrđuje zabranu diskriminacije i obavezu osiguranja ravnopravnosti muškaraca i žena u svim oblastima.

Evropska unija je 2006. godine donela Mapu puta za postizanje ravnopravnosti polova EU (EU Gender Roadmap) 2006-2010. u kojoj se određuje

je šest prioritarnih oblasti u okviru kojih će EU delovati u cilju postizanja ravnopravnosti polova:

1. postizanje ekonomske nezavisnosti i žena i muškaraca kroz veću zaposlenost žena, pomoć ženskom preduzetništvu, eliminisanje razlike u platama, borbu protiv višestruke diskriminacije
2. usklađivanje posla, privatnog i porodičnog života, odnosno fleksibilni radni ugovori za žene i muškarce, povećanje usluga za brigu o deci i izdržanim osobama, bolje usklađenje politika i za žene i muškarce
3. promovisanje jednakog učešća žena i muškaraca u donošenju odluka, odnosno u donošenju ekonomskih odluka, odluka u politici, nauci i tehnologiji
4. iskorenjivanje nasilja zasnovanog na rodnoj osnovi; eliminisanje trgovine ljudima,
5. eliminisanje rodni stereotipa u društvu, eliminisanje polnih stereotipa u obrazovanju, kulturi, na tržištu rada, u medijima
6. promovisanje rodne ravnopravnosti izvan Evropske unije kroz primoravanje poštovanja zakonodavstva Evropske unije u procesu pripajanja kandidata i potencijalnih kandidata i promovisanja rodne ravnopravnosti u politici evropskih suseda, spoljnoj i razvojnoj politici.

Rodna ravnopravnost u Srbiji kroz pravnu regulativu

U Srbiji takođe postoje pravni akti koji regulišu pitanja ostvarivanja ženskih ljudskih prava i rodne ravnopravnosti. To je Ustav i Zakoni koji uvažavaju standarde rodne ravnopravnosti sadržane u aktima Evropske unije.

Ustav Republike Srbije garantuje jednakost muškaraca i žena i razvijanje politike jednakih mogućnosti.

Zakon o radu zabranjuje rodnu diskriminaciju, kao i seksualno uznemiravanje na poslu.

Izborni zakon predviđa sistem kvota od 30% za manje zastupljen pol za parlamentarne, pokrajinske i lokalne izbore.

Krivični zakon sankcioniše nasilje u porodici i silovanje u braku, a trgovina ljudima definisana je kao organizovani kriminal.

Porodični zakon reguliše odnose između partnera, štiti prava deteta, uvodi specijalne mere protiv nasilja i poboljšava procedure prilikom usvajanja, kao i pri razvodu braka.

Zakon o rodnoj ravnopravnosti - stvaranje uslova za vođenje politike jednakih mogućnosti, primena mera za otklanjanje diskriminacije, kao i postupak pravne zaštite

Zakon o zabrani diskriminacije - zabrana diskriminacije po bilo kom osnovu, a posebno na osnovu pola, nacionalne pripadnosti, društvenog porekla, rođenja, veroispovesti i zdravstvenog stanja.

Uspostavljeni su i mehanizmi za postizanje rodne ravnopravnosti na svim nivoima i to:

- nacionalnom: parlamentarni odbor, savet, izvršna vlast, Zamenica Zaštitnika građana za rodnu ravnopravnost, Ministarstvo rada i socijalne politike, Uprava za rodnu ravnopravnost
- pokrajinskom: skupštinski odbor, savet, Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova, Zamenica ombudmana za rodnu ravnopravnost i Zavod za ravnopravnost polova
- lokalnom: komisije i tela

Na taj način su se stekli uslovi da politika jednakih mogućnosti postane integralni deo nacionalnog zakonodavstva Republike Srbije, na osnovu kojih je država dužna da svojim građanima pruži iste mogućnosti i isti tretman bez obzira na pol.

Aktuelna situacija

Ali, nasuprot neospornom napretku, nacionalno i globalno gledano, među polovima i dalje postoje hijerarhije, razlike u moći i odnosi dominacije. Diskriminacija, loš tretman i nasilje su faktori koji oblikuju živote miliona žena:

- u mnogim oblastima ekonomskog života, politike, nauke, administracije i privatnog života i dalje postoji rodno različita i hijerarhijski ustrojena podela poslova;
- žene nemaju jednak pristup resursima
- među polovima postoji razlika u zaradama, pre svega nejednaka plaćenost za iste ili delimično iste poslove.

I dalje postoje velike nejednakosti u pogledu obrazovanja, obuke, zapošljavanja, učešća u društvenim procesima i procesima donoše-

nja odluka, ukoliko su još i pripadnice manjinskih zajednica, žene trpe višestruku diskriminaciju. Žene ostaju nedovoljno zastupljene u parlamentu, korporativnim upravnim odborima, mirovnim pregovorima i mnogim drugim dešavanjima gde se donose odluke. Ove nejednakosti podrivaju ljudska prava kako žena tako i muškaraca, između ostalog i prava na ravnopravno, partnersko učešće u svim aspektima života. Pored mnogih problema sa kojima se suočava Evropska unija u ovim kriznim vremenima, po pitanju rodne ravnopravnosti pred njom su još i potrebe da usmeri i podrži organe da zajedno rade na poboljšanju postojećeg programa za postizanje rodne ravnopravnosti, počev od uključivanja pokazatelja o jačanju žena i rodnom mainstreaming-u u program i evaluacione sisteme, preko bolje razmene iskustava i prakse kako u okviru EU, tako i sa drugim partnerima, do nadgledanja poboljšanja u kvalitetu i kvantitetu sredstava koje investiraju u program postizanja rodne ravnopravnosti.

Zaključna razmatranja

Ravnopravnost polova je jedno od osnovnih načela u Evropskoj uniji još od osnivanja Evropske ekonomske zajednice i ugrađeno je u sve ugovore o osnivanju. Tokom decenija, kako se razvijala Evropska unija, i primena principa jednakog tretmana i jednakih mogućnosti za žene i muškarce je ojačavana pravnim aktima kroz primarno pravo (osnivački ugovori) i sekundarno pravo (uredbe, direktive...) uz njihovu neposrednu primenljivost koju prati Evropska komisija. Amsterdamskim sporazumom se jednake mogućnosti za žene i muškarce smatraju jednim od osnovnih ciljeva Evropske unije. Pravno je uređena zabrana diskriminacija na osnovu pola. Iako svi relevantni subjekti treba da podržavaju efektivnu primenu zakona o jednakom tretmanu žena i muškaraca, postoje problemi u primeni. Postoje otpori prema rodnoj ravnopravnosti, pa je uz efektivnu primenu pravnih akata neophodna i dosledna primena politike rodne ravnopravnosti kroz tržište rada i dostupnost zapošljavanja, akcione programe i gender mainstreaming.

Literatura

- Lenard Dik, Vodič kroz evropsku uniju, Beograd, 2004.
- Kancelarija za pridruživanje Evropskoj uniji, Republika Srbija, Vlada, Bukvar evropskih integracija, treće prošireno izdanje, Beograd, novembar 2006.

- European Commission, Gender equality law in the European Union, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities,2007.
- http://ec.europa.eu/employment_social/gender_equality/legislation/index_en.html
- Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine, Ravnopravnost spolova u međunarodnim dokumentima – Europska unija, knjiga prva, Sarajevo,2006.
- European Commission, Equality for women and men — European Community Acts, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities,2006. <http://www.mojaevropa.rs>

Biografija

Jasmina Zimonjić (Bačka Topola, 1963). Ekonomski fakultet-smer trgovine završila 1988. u Subotici. Na istom fakultetu završila postdiplomske studije –smer marketing menadžment. Deset godina je radila u AD “Agrobačka” Bačka Topola na komercijalnim, finansijskim, statističkim poslovima. U periodu od 2003. do 2008. bila je rukovodilac servisnih centara u istom preduzeću. Od jula, 2009. zaposlena u Pokrajinskom odboru Demokratske stranke u Novom Sadu na poslovima stručne saradnice. Predsednica odborničke grupe DS u SO B.Topola od 2008. Takođe je republička šahovska sutkinja. Jedna od koordinatorki projekta saradnje sa temišvarskim Centrom za demokratiju (CED)- Building Open Local Government: From Principles to Practice of Good Governance project- The Euroregional Center for Democracy, Romania (Temisora) u 2006. Aktivno učestvovala u kampanji “Podizanje kvaliteta života” predsedništva FŽ u periodu jul-septembar 2006. i tom prilikom obišla više od 20 lokalnih organizacija DS u Srbiji i Vojvodini. Pokrenula delovanje Međuopštinske ženske koalicije, inicirala i aktivno učestvovala u formiranju Komisije za rodnu ravnopravnost na lokalnom nivou, sarađivala sa nevladinim organizacijama na ženskim projektima i programima, skupovima, tribinama...

Ugovor o evropskom Ustavu i rodna ravnopravnost

Sažetak

Rodna ravnopravnost zastupljena je u osnivačkim ugovorima, direktivama i deklaracijama Evropske unije. Ugovor o Ustavu se, kroz Povelju o osnovnim pravima EU, bavi ovom oblasti. Poveljom se prvi put u istoriji Unije, u jednom dokumentu, obuhvataju osnovna građanska, politička, privredna i socijalna prava svih osoba koje žive u zemljama EU. Rad objašnjava značaj Ustava i Povelje za pitanje rodne ravnopravnosti i afirmaciju ljudskih prava u Uniji. Posebna pažnja je posvećena analizi onih delova Povelje koji se odnose na ostvarivanje rodne ravnopravnosti.

Ključne reči: Ustav Evropske unije, Povelja o osnovnim pravima Evropske unije, Lisabonski ugovor, ljudska prava, rodna ravnopravnost

Uvod

U već više od pola veka postojanja, Evropska unija (EU) prolazi kroz različite procese transformacije. Jedan od njih je i stvaranje mogućnosti za ravnopravnost. Potpisujući Pariski ugovor 1957. članice Evropske ekonomske zajednice po prvi put su promovisale jednake plate za rad iste vrednosti za muškarce i žene u Zajednici. Kada su usvojeni ugovori iz Mاستrihta i Amsterdama i Evropska zajednica postala Evropska unija, jedan od osnovnih principa postaje i ostvarivanje rodne ravnopravnosti. Kroz Ustav, odnosno kasnije, Lisabonski ugovor nastavlja se uključivanje ovog pitanja zakonodavstvo. Obavezujuće direktive su bitan deo ovog korpusa prava i regulišu pitanje rodne ravnopravnosti. Najvažnije su one u oblastima jednake plaćenosti, roditeljskog odustva, prenošenju tereta dokazivanja u slučajevima uznemiravanja i seksualnog uznemiravanja na radnom mestu i pomirenje poslovnog i privatnog života. Svaka od država članica ima za zadatak da i svoje zakonodavstvo uskladi prema propisanim direktivama.

Predmet ovog rada je analiza Ugovora o evropskom Ustavu¹ i njegov odnos prema rodnom pitanju, posebno u okvirima Povelje o os-

¹ Predmet analize je tekst koji je uz manje izmene postao tekst Lisabonskog ugovora.

novnim pravima Evropske unije. U tekstu koji sledi osvrnućemo se na osnivačke Ugovore i rodni aspekt sadržaja Ustava i Povelje.

Donošenje Ustava Evropske unije

Osnovni dokumenti na kojima se zasniva Evropska unija i njeno pravo jesu međunarodni Ugovori od kojih su najznačajniji:

- Pariski ugovor iz 1951. godine kojim je osnovana Zajednica za uglj i čelik
- Rimski ugovor iz 1957. godine kojim se osnivaju Evropska ekonomska zajednica (EEZ) i Evropska zajednica za atomsku energiju (EUROATOM)
- Jedinствeni evropski akt iz 1986. godine donešen kako bi se predstavile mere za stvaranje jedinstvenog tržišta i produbljivanje političke saradnje
- Ugovor iz Mاستrihta potpisan 1992. godine kojim se uspostavlja Monetarna unija i zajedničko državljanstvo
- Amsterdamski ugovor iz 1997. godine predstavlja mere kojima se jača politička saradnja i priprema na uključivanje zemalja istočnog bloka
- Ugovor iz Nice 2001. godine definiše institucionalne promene neophodne za dalje proširenje
- Ugovor o konstituisanju Ustava Evrope (Ustav EU) potpisan je 2004. godine sa ciljem da se prethodni Ugovori sintetišu u jedan, jasan osnivački dokument. Ustav EU je doživeo neuspeh u procesu ratifikacije, pa je zamenjen
- Lisabonskim ugovorom iz 2007. godine, koji uspostavlja efikasniji proces donošenja odluka i demokratskog učešća 27 država Unije.

Pošto je Ustav Evropske unije predmet ovog rada, u nastavku ćemo se osvrnuti na proces njegovog nastanka.

Pripremajući reformu i predlog Ustava, Evropski savet je u Lakeenu 2001. godine konstituisao telo koje se sastojalo od predstavnika država članica, Evropskog parlamenta, nacionalnih parlamenata i Komisije sa ciljem pokretanja javne debate o budućem dokumentu. Nacrt Ustava razmatran je sve do juna 2004. godine u Rimu, kada se kao rezultat međudržavne konferencije donosi finalni tekst Ugovora o Ustavu Evropske

unije. Stupanjem na snagu 1. novembra 2006. godine, Ustav je trebalo da zameni sve prethodno potpisane ugovore sa izuzetkom Ugovora o osnivanju EUROATOM-a. U januaru 2005. Evropski parlament izglasava pravno neobavezujuću² rezoluciju o Ustavu, nakon čega se očekivalo odobravanje (ratifikacija) dokumenta od strane 25 država članica. Sedam država članica: Španija, Portugalija, Francuska, Luksemburg, Holandija, Irska i Danska, odlučuju se za referendum kao metod ratifikacije. Španija odobrava Ustav, dok ga Francuska i Holandija odbijaju. Nakon što su građani Luksemburga rekli „da“, ovaj proces se zaustavlja. Ostale članice koje su najavile referendum odustaju od glasanja, a evropski lideri razmatraju moguće načine za izlazak iz krize reformskog procesa. Na Samitu u julu 2007. godine države članice odlučuju da napuste ideju donošenja Ustava i vrate pravosnažnost postojećim ugovorima. Ovom prilikom osniva se novo međudržavno telo sa zadatkom da predstavi nacrt novog ugovora. Krajem godine predstavljen je i potpisan Lisabonski ugovor.

Sadržaj Ustava i nove odredbe

Ustav Evropske unije se sastojao od četiri dela jednakog statusa:

- Prvi deo se odnosio na principe, ciljeve i institucionalna ovlašćenja nove Evropske unije;
- U drugom delu predstavljena je Povelja o osnovnim pravima EU;
- Treći deo Ustava se odnosi na funkcionisanje i upravljanje politikama (unutrašnjim i spoljnim) u okviru Unije;
- Četvrti deo grupiše opšte i krajnje odredbe.

U tekst su uključeni i protokoli od kojih su najvažniji: Protokol o ulozi nacionalnih parlamenata u EU, Protokol o primeni principa subsidiarnosti i proporcionalnosti, kao izraz jačanja nacionalnih zakonodavnih organa i Protokol o Evrogrupi, kojom se menja i dopunjava Ugovor o osnivanju Evropske zajednice za atomsku energiju. Ustav EU propisuje i donosi nove odredbe kojima se menja status, proširuju nadležnosti Unije, uprošćava način donošenja odluka i smanjuje administracija Evropske unije.

Ustavom je predviđeno da Evropska unija dobije pravni subjektivitet tako da može da predstavlja samu sebe prema drugim državama i u međunarodnim organizacijama. Ovom promenom omogućava se potpisivanje međunarodnih ugovora između EU kao jedinstvene celine (svih članica) i drugih subjekata međunarodnog prava. Značaj ove promene je u tome što EU ima mogućnost da pristupa raznim konvencijama i poveljama u oblasti ljudskih prava i rodne ravnopravnosti.

Povelja o osnovnim pravima EU je uključena kao zasebni dokument u Ustav, a na nju se poziva i Lisabonski ugovor. Na ovaj način pravda, jednakost i ravnopravnost među ljudima postaju fundament buduće Unije. Povelja je zakonski obavezujuća i predviđaju se sankcije za kršenje propisanih prava.

Ustav uvodi zajedničke vrednosti: dostojanstvo, slobodu, demokratiju, jednakost, vladavinu zakona, ljudska prava i prava manjina, ali i građanske principe: toleranciju, pravdu, solidarnost, nediskriminaciju i posebno važno, jednakost između muškaraca i žena. Uključivanjem rodne ravnopravnosti u vrednosti EU, naglašava se važnost ove problematike i daje legitimitet za uvođenje rodne dimenzije u sve politike koje donosi EU.

Ustav propisuje princip jednakosti žena i muškaraca u poslovnom životu i dozvoljava mere afirmativne akcije za manje zastupljen pol. Pri definisanju i sprovođenju politika Unija treba da se bori protiv diskriminacije zasnovane na polu, rasi, etničkom poreklu, religiji, godinama ili seksualnoj orijentaciji. Prema Ustavu, svaka od članica će osigurati princip jednake plaćenosti i zakone koji će jednako tretirati žene i muškarce.

Povelja o osnovnim pravima Evropske unije

Donošenjem Ugovora iz Amsterdama otvara se debata o konsolidaciji ljudskih prava u Evropskoj uniji. Sloboda, sigurnost i pravda postaju principi na kojima Unija zasniva svoje delovanje. U julu 1999. godine Evropska komisija osniva telo zaduženo za pisanje nacrta Povelje o osnovnim pravima Evropske unije. Početkom 2000. godine telo predlaže tekst, koji je jednoglasno usvojen na sastanku Evropskog saveta u Biaricu. Evropski parlament i Komisija su verifikovali dokument i obja-

² Neobavezujuća rezolucija, ali simbolički i politički značajna.

vili ga krajem iste godine u Nici. Povelja je 2004. godine i zvanično postala deo predloga Ustava. Donošenje povelje o osnovnim pravima EU i njeno uključivanje u Ustav je od izuzetnog značaja za napredak ka jednakosti muškaraca i žena u Uniji i zbog toga ćemo je detaljnije sagledati u ovom delu teksta.

Sadržaj Povelje podeljen je na 7 glava i 54 člana koja objedinjuju tradicionalna građanska, politička, ekonomska i socijalna prava država članica EU. U prvih šest glava definisana su osnovna prava: dostojanstvo, sloboda, jednakost, solidarnost, prava građana i pravda, dok se poslednja bavi interpretacijom i primenom Povelje. Osnov Povelje je Evropska konvencija o ljudskim pravima, praksa Evropskog suda pravde i postojeće odredbe Zakona Evropske unije.

Glava I o načelima poštovanja ljudskog dostojanstva kaže da je "ljudsko dostojanstvo nepovredivo" i zabranjuje mučenje, ropstvo, prisilni rad, smrtnu kaznu i trgovinu ljudima.

Glava II ima četrnaest članova o slobodama: privatnosti, braka, misli, izražavanja, rada, vlasništva, azila, uključujući slobodu okupljanja i udruživanja. U ovoj glavi priznaje se pravo na izbor zanimanja, rad i ostvarivanje prava nastanjivanja radi posla bilo gdje u Evropskoj uniji. Pravo na slobodu poduzetništva i pravo na vlasništvo nad imovinom su takođe sastavni deo ovog poglavlja.

Načelo jednakosti je u osnovi Glave III i sastoji se od sedam članova kojima se priznaje pravo na poštovanje kulturne i jezičke različitosti, prava na jednak tretman u svim oblastima života i rada. Definišu se prava dece i starijih građana, izričito zabranjuje diskriminacija na temelju pola, rase, boje kože, etničkog ili socijalnog porekla, genetskih osobina, jezika, vere ili uverenja, političkog ili bilo kakvog drugog mišljenja, pripadnosti nacionalnoj manjini, imovine, ređenja, invalidnosti, starosnog doba ili seksualnog opredeljenja. Ovde se naglašava i jednakost između žena i muškaraca u sferi zapošljavanja, rada i plaćenosti.

Glava IV pokriva socijalna i radnička prava, uključujući pravo na fer uslove rada, zaštitu od nepravednog otpuštanja i pristup zdravstvenoj zaštiti. Zabranjuje se rad dece. Priznaje se pravo na zaštitu u slučajevima materinstva, pravo na zaštitu od otkaza zbog materinstva i pravo na plaćeno roditeljsko odsustvo po rođenju ili usvajanju deteta. Na taj način se u Povelji regulišu socijalna zaštita porodice i uspostavljanje ravnoteže između poslovnog i porodičnog života.

Glava V govori o pravima građana i građanki EU, kao što su prava da bira i bude izabran/a na izborima za Evropski parlament. Takođe, uključuje i neka administrativna prava: pravo na dobru administraciju, pristup dokumentima i na podnošenje peticije Evropskom parlamentu.

Glava VI govori o pravdi i pravima kao što su fer suđenje, pretpostavka nevinosti, zabrana retroaktivnosti i pravo na efikasan pravni lek.

Glava VII definiše područje primene Povelje, navodeći da se nje-ne odredbe odnose na institucije i tela Unije uz poštovanje načela supsidijarnosti³, a na države članice samo kada primenjuju pravo Unije. U poslednjem članu ove glave utvrđuje se da se nijedna odredba Povelje ne sme tumačiti kao ograničavanje ljudskih prava i osnovnih sloboda.

Nakon referendumskog neuspeha Ustava EU, Lisabonski ugovor se poziva na Povelju na sledeći način:

- Unija uvažava prava, slobode i principe koji su utvrđeni Poveljom o osnovnim pravima koja je iste pravne snage kao i Ugovori.
- Odredbe Povelje ne mogu ni na koji način da prošire nadležnosti Unije izvan okvira koji je predviđen Ugovorima.

Ovaj Ugovor stupa na snagu 1. decembra 2009. godine.

Zaključak

Iako Evropska unija nije prihvatila Ustav, njegove tekovine po pitanju zaštite ljudskih prava, su ugrađene u tekst Lisabonskog ugovora. Najvažnija od njih je Povelja o osnovnim pravima Evropske unije, koja je dodatnim protokolom i specijalnom klauzulom povezana sa Lisabonskim ugovorom. Poveljom o osnovnim pravima Evropske unije se, prvi put u istoriji Unije, u jednom dokumentu obuhvataju osnovna građanska, politička, ekonomska i socijalna prava svih osoba koje žive u zemljama EU. Na ovaj način Unija svojim građanima garantuje zaštitu pred nacionalnim i evropskim sudovima za ljudska prava. Prava definisana u Povelji moraju poštovati i organi i institucije EU, kao i organi i institucije članica. Vrednosti i ciljevi EU su jasnije utvrđeni nego ranije, a pravni status Povelje je je jednak ostalim evropskim ugovorima.

³ Princip supsidijarnosti traži da se aktivnosti na nivou EU preduzimaju onda kad to podrazumeva veću efikasnost od aktivnosti pojedinih zemalja članica

Međutim, na Povelju se ne može pozivati protiv Ujedinjenog Kraljevstva i Poljske koji su „pokriveni“ izuzećem. Ovo praktično znači da Povelja ne daje mogućnost da Evropski sud ili bilo koji nacionalni sud jedne od te dve države članice utvrdi da zakoni, uredbe, propisi, praksa i radnje uprave nisu u skladu sa osnovnim pravima ili načelima koja Povelja garantuje. Pri sledećem proširenju, ovaj izuzetak biće proširen i na Češku Republiku. Pored izuzeća, u Uniji se vode različite debate po pitanju pravnog i institucionalnog regulisanja ljudskih prava, počevši od nadležnosti sudova nakon pristupanja Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, preko učešća u radu Komiteta ministara i Parlamentarne skupštine Saveta Evrope, pa do preklapanja sa drugim međunarodnim dokumentima koji se bave zaštitom ljudskih prava. Ostaje da se vidi kako će ova pitanja biti rešena.

Za Srbiju, kao zemlju koja želi da pristupi Evropskoj uniji, značaj uključivanja Povelje o osnovnim ljudskim pravima u Lisabonski ugovor je višestruka. Kao prvo, kroz proces pridruživanja i samim pristupanjem, država priznaje pravne tekovine Unije i sprovodi ih u sopstveno zakonodavstvo, pa se tako očekuje poboljšanje zakonodavstva u oblasti ljudskih prava. Pitanje primene zakona je još jedan od izazova na koji država članica mora da odgovori, a što će unaprediti poštovanje ljudskih prava. Evropska komisija kroz godišnje izveštaje prati ovu oblast. Ono što je takođe važno jeste usaglašavanje sa zakonima Evropske unije i otklanjanje protivurečnosti u oblasti zaštite ljudskih prava. I na kraju, Povelja kompletira korpus ljudskih prava i pruža okvir u kome države članice jačaju svoj demokratski potencijal.

Literatura

- Lopandić, Duško, Osnivački ugovori Evropske unije, Kancelarija za pridruživanje Srbije i Crne Gore Evropskoj uniji, Beograd, 2003.
- Stefanović, Zlatko, Pravo Evropske unije, Pravni fakultet Univerziteta Union, Beograd, 2005.
- Vajdenfeld, Verner, Evropa od A do Š, Fodnacija Konorad Adenauer, Beograd, 2003.
- http://europa.eu/institutional_reform/index_en.htm
- http://ec.europa.eu/justice_home/fsj/rights/charter/fsj_rights_charter_en.htm
- http://www.europarl.europa.eu/charter/default_en.htm
- <http://www.eucharter.org/>
- http://www.unizar.es/euroconstitucion/Treaties/Treaty_Const.htm

Biografija

Maša Mitrović (Novi Sad, 1983). Osnovne studije završila sa diplomom menadžerke u medijima. Trenutno pohađa master studije Regionalne politike i razvoj na Fakultetu tehničkih nauka u Novom Sadu. Prva radna iskustva stekla je kroz angažovanje u civilnom sektoru u oblasti mirovnog aktivizma i rada sa mladima. Sarađivala je sa mnogim nevladinim organizacijama u zemlji i inostranstvu. Zaposlena je u Centru za regionalizam. Živi i radi u Novom Sadu.

Generalni direktorat za zapošljavanje, socijalna pitanja i jednake mogućnosti

Sažetak

Cilj ovog rada je da u kratkim crtama prikaže oblasti i zadatke kojima se bavi Generalni direktorat za zapošljavanje, socijalna pitanja i jednake mogućnosti Evropske komisije. Za institucije u Srbiji je posebno značajno pravovremeno upoznavanje sa fondovima EU koji su u nadležnosti ove Direkcije, s obzirom na to da će nam oni u punoj meri biti dostupni sa sticanjem statusa zemlje kandidata i/ili zemlje članice⁴. Kako bismo mogli koristiti fondove, moramo se upoznati sa ciljevima EU koji definišu koje se aktivnosti iz njenih fondova mogu finansirati.

Ključne reči: zapošljavanje, fondovi EU, jednake mogućnosti, socijalna sigurnost, ciljevi i strategije

Uvod

Evropska komisija (EK) se sastoji iz dva nivoa, od kojih je jedan politički (sa komesarima/komesarkama i članovima/članicama njihovog kabineta), dok je drugi deo administrativni, koji i zapošljava najveći deo službenika/službenica Komisije. Administracija Komisije se sastoji od niza generalnih direkcija i opštih službi (što se u administrativnom žargonu sadržinski deli na politike⁵, spoljne odnose⁶, opšte usluge⁷ i unutrašnje usluge⁸), čiji se broj, sudeći prema sajtu Komisije, popeo na 44 (dok je u prethodnoj Barosovoj⁹ Komisiji ovaj broj iznosio 37, a do 2000. svega 26). Do povećanja ovog broja je došlo usled preraspodele nadležnosti, verovatno usled proširenja Unije 2004/2007, a eventualno i kao posledica negativne tendencije ka preteranom proširenju birokratskog aparata.

⁴ Neke fondove Srbija već sada koristi, ali u ograničenoj meri

⁵ Primer: Poljoprivreda i razvoj sela; Obrazovanje i kultura; Pravda, sloboda i bezbednost

⁶ Primer: Širenje Unije; Humanitarna pomoć; Trgovina

⁷ Primer: Generalni sekretariat, Izdavačka kancelarija, Evrostat

⁸ Primer: Budžet, Prevođenje, Tumačenje, Unutrašnja služba za reviziju

⁹ José Manuel Durão Barroso iz Portugala, predsednik Evropske komisije

Za aktivnosti i rezultate Generalne direkcije (GD) za zapošljavanje, socijalna pitanja i jednake mogućnosti odgovoran je Laslo Andor¹⁰, ekonomista iz Mađarske (koji je na ovu funkciju došao sa pozicije u upravnom odboru Evropske banke za rekonstrukciju i razvoj). Njegova trenutna zvanična funkcija nosi naziv koji se ne poklapa u potpunosti sa nazivom Direkcije: on je komesar za zapošljavanje, socijalna pitanja i inkluziju. Razlog za naglašavanje termina inkluzije tj. uključenosti verovatno leži u aktuelnom obeležavanju Evropske godine borbe protiv siromaštva i socijalne isključenosti, koje utiče na to da se, između ostalog, termin socijalna inkluzija sve više susreće i uvodi kao terminološki imperativ. Neophodno je naglasiti to da „broj i nadležnosti generalnih direktorata i stručnih službi ne odgovara broju portfelja članova/članica Komisije. Tako, neki član Komisije može da ima više od jednog generalnog direktorata pod svojim okriljem, a nadležnosti samog direktorata mogu se nalaziti i u portfeljima više od jednog člana Komisije¹¹“ (Dinan, 2009, 206). Upravo tako se agende Generalne direkcije za zapošljavanje, socijalna pitanja i jednake mogućnosti nalaze pod okriljem dva komesara - pored Lasla Andora, za određene agende, među kojima je i rodna ravnopravnost, zadužena je potpredsednica EK, Vivian Reding, inače zadužena za pitanja pravde, fundamentalnih i građanskih prava¹². Svaka-ko, u fundamentalna prava ubraja se i rodna ravnopravnost, zajednička vrednost Evropske unije.

Što se tiče konkretnih agendi komesara i komesarke¹³, podela izgleda na sledeći način: komesar Andor zadužen je za politike Evropske unije kada su u pitanju zapošljavanje, socijalna uključenost i socijalna zaštita, slobodno kretanje zaposlenih, koordinacija socijalne sigurnosti, radno pravo, bezbednost i zdravlje na radu, socijalni dijalog, Evropski socijalni fond, Evropski fond za prilagođavanje globalizaciji, program PROGRESS, kao i pitanja Roma. Vivian Reding zadužena je u ovom segmentu za pitanja rodne ravnopravnosti, antidiskriminacije, osoba sa invaliditetom i Roma.

¹⁰ László Andor

¹¹ S druge strane, moguće je i da član Komisije nema nijedan generalni direktorat pod svojim nadležnošću.

¹² Vivian Reding je komesarka i GD za slobodu, bezbednost i pravdu

¹³ GD imaju i svoje „operativne“ generalne direktore. U slučaju GD za zapošljavanje, socijalna pitanja i jednake mogućnosti, generalni direktor je R. Verruz iz Francuske.

Zapošljavanje

Kada je zapošljavanje u pitanju, ovoj direkciji se kao zadatak nametnulo rešavanje stavki koje se javljaju usled migracija radne snage, vezanih za radne odnose, priznavanje kvalifikacija i diploma, kao i prava na socijalno osiguranje. Naglašeno je to da se posebna pažnja posvećuje starijim radnicima, mladima, osobama sa invaliditetom, nacionalnim manjinama, kao i ženama, koje su više zastupljene u slabije plaćenim granama ekonomije. Cilj EU je da se stvore mogućnosti za otvaranje više boljih radnih mesta, posebno uz pomoć Evropske strategije za zapošljavanje¹⁴. Najveći deo mera iz ovih oblasti se finansira iz Evropskog socijalnog fonda (ESF), kao i PROGRESS programa, o kojima će biti reči u posebnom poglavlju.

Socijalna uključenost i socijalna zaštita

U pogledu poboljšanja socijalnog blagostanja, ova direkcija navodi to da podržava nacionalne vlade da sprovede strategije borbe protiv siromaštva¹⁵ i socijalne isključenosti¹⁶, da reformišu sistem socijalnog osiguranja učeći jedne od drugih – posebno kada je u pitanju penzijski¹⁷, zdravstveni sistem i sistem nege, zatim da se zajedno suprotstave demografskim promenama¹⁸. Koordinacija politika EU među zemljama članicama se naziva „metodom otvorene koordinacije“, što

¹⁴ Pomenuta strategija najvećim delom predstavlja dijalog između zemalja članica i EK na bazi zvaničnih dokumenata kao što su smernice, preporuke i godišnji zajednički izveštaj o zapošljavanju. Komitet za zapošljavanje (Employment Committee, EMCO), koga čine predstavnici/e i zemalja članica i EK, ima ključnu ulogu u koordinaciji ciljeva i prioriteta na nivou EU. Komitet se takođe redovno susreće sa socijalnim partnerima – predstavnicima sindikata i poslodavaca.

¹⁵ 79 miliona ljudi u EU – tačnije 16% populacije i 19% dece su prema EU standardima ugroženi siromaštvom, što znači da imaju prihod ispod 60% od prosečnog prihoda domaćinstva u svojoj zemlji.

¹⁶ Sledeći ciljevi su posebno naglašeni: eliminisanje siromaštva dece, promocija aktivnog uključena osetljivih grupa u tržište rada i generalno u društvo, obezbeđenje dostojnog stanovanja za sve, savladavanje finansijskih poteškoća i rešavanje problema predužnosti.

¹⁷ Kako broj penzionera raste, a broj aktivno zaposlenih se u proseku smanjuje, trend je da se u EU sprovede reforme, kako bi penzijski sistem bio održiv (promocija dodatnog privatnog osiguranja, impulsi tj. odredbe o produženju radnog veka i premije za dodatno produženje, ostvarivanje čvršćih veza između uplaćenih doprinosa i davanja)

¹⁸ Ovo se ne odnosi samo na promociju rađanja, stvaranje poslova boljeg kvaliteta, već i primanje i integraciju migranata/migrantkinja

predstavlja dobrovoljni proces političke saradnje zasnovan na usvajanju zajedničkih ciljeva i indikatora za evaluaciju, koji pokazuju da li su i u kojoj meri ciljevi ostvareni. Tzv. Evropska opservatorija socijalne situacije¹⁹ (multidisciplinarna i međunarodna mreža) pomaže EK sprovodeći analize i prateći socijalne, zdravstvene i demografske trendove.

Slobodno kretanje radne snage

Državljeni/državljanke zemalja EU imaju pravo na to da se zaposle u drugim zemljama EU, uz restrikcije u određenim slučajevima (kao u slučaju novih zemalja članica). Dizajniran je portal za traženje zaposlenja pod nazivom EURES²⁰, koji nudi pregled slobodnih radnih mesta, ali i niz saveta u cilju pripreme za selidbu u inostranstvo radi posla. Grupa nezavisnih eksperata/ekspertkinja vrši monitoring nad primenom zakona i poslom administracije kada je ova oblast u pitanju.

Koordinacija socijalne sigurnosti

U vezi sa prethodnom temom je i problematika koja dotiče pitanja ostvarenja prava na penziju ako je radni staž ostvaren u različitim zemljama, pitanja ko snosi troškove bolničkog lečenja ako osoba doživi nesreću za vreme godišnjeg odmora, pitanja od koje zemlje se dobija nadoknada u slučaju nezaposlenosti ili porodična davanja. U maju 2010. stupiće na snagu nova šema sistema koordinacije, koja predstavlja reviziju pravila iz 1970. godine. Ova pravila se odnose na zaposlene, studente/studentkinje i penzionere/penzionerke, državljane i državljanke EU, koji se sele u okviru Unije, a od 2003. ova pravila se odnose i na državljane i državljanke trećih zemalja, ako imaju legalno boravište na teritoriji EU. Pritom svaka zemlja ostaje slobodna da sama određuje detalje svog socijalnog sistema (visine davanja, neophodni uslovi), s tim što je obavezna da se pridržava pravila jednakog tretmana bez obzira na nacionalnost.

Radno pravo

Na nivou Zajednice, radno pravo se bavi pitanjima uslova rada (uključujući i radno vreme – skraćeno i puno, radno pravo izaslanih radnika/radnica, savetovanje zaposlenih u vreme masovnih otpuštanja ili restrukturiranja preduzeća), i predstavlja jedno od najvažnijih ostvarenja socijalne

¹⁹ Osnovana 2005. godine

²⁰ glasi <http://ec.europa.eu/eures/home.jsp?lang=en>

politike EU. Norme iz ove oblasti predstavljaju minimum koji važi za sve zemlje EU istovremeno, i prvobitno su zamišljene kao prevencija pogoršanja uslova rada usled stvaranja zajedničkog tržišta tj. otvorene konkurencije.

Bezbednost i zdravlje na radu

Još od 1952. godine, tj. od početka Evropske zajednice za ugalj i čelik (EZUČ) tema bezbednosti i zdravlja na radu je sastavni deo zakonodavnog korpusa, čiji je razvoj konstantan. Komisija je u svoj rad uključila i Evropsku agenciju za zdravlje i bezbednost na radu, kao i Evropsku fondaciju za poboljšanje uslova života i rada, koje promovišu neophodnost zdravog radnog okruženja, pogotovo u sferi malih i srednjih preduzeća (koja su i najbrojnija).

Socijalni dijalog

Evropski socijalni dijalog predstavlja diskusije, konsultacije, pregovore i zajedničke akcije socijalnih partnera (predstavnika i predstavnicima evropskih sindikata i organizacija poslodavaca) ako je bipartitni dijalog u pitanju; u slučaju tripartitnog dijaloga podrazumeva se uključivanje i predstavnika/ica države. S obzirom na svoju reprezentativnost, socijalni partneri u EU imaju pravo da budu konsultovani od strane EK, i da ispregovaraju obavezujuće ugovore. Institucionalna baza za socijalni dijalog se može naći u Ugovoru o stvaranju Evropske zajednice.

Evropski socijalni fond (ESF)

Evropski socijalni fond je jedan od strukturnih fondova ²¹ EU, koji za cilj ima smanjenje razlika u prosperitetu i životnom standardu EU zemalja i regiona predupređivanjem nezaposlenosti tj. razvijanjem ljudskih resursa putem obuka tj. usavršavanja (posebno u slabije razvijenim regijama). Specifičnije, to se odnosi na „profesionalnu integraciju dugoročno nezaposlenih /mladih koji su nezaposleni/ osoba isključenih sa tržišta rada, posebne mere za bolji pristup žena tržištu rada, poboljšanje sistema obrazovanja i treninga“ (Prokopijević, 2009, 476). U budžetskom periodu 2007-2013. za stvaranje novih i boljih radnih mesta i obuku ESF ima na raspolaganju 75 milijardi (!) €. Srbija nema pristup ovom fondu, ali u trenutku kada bude stekla status zemlje kandidatkinje, što bi se prema najavama

²¹ Preko strukturnih fondova EU daje sredstva za pomoć razvoju nerazvijenih regija EU, tj. za strukturno prilagođavanje na uslove koji važe u EU. Ovo je bio poseban značaj za Grčku, Irsku, Portugal i Španiju, a kasnije i za zemlje koje su se pridružile 2004/2007.

visokih zvaničnika iz zemlje i EU, moglo očekivati sredinom 2011. godine, ona će imati pristup 4. komponenti IPA programa, koji se odnosi na razvoj ljudskih resursa. Iz te komponente biće finansirana priprema srpskih institucija za korišćenje Evropskog socijalnog fonda.

IPA²² – komponenta 4. Razvoj ljudskih resursa

IPA je fond namenjen zemljama kandidatkinjama (Hrvatska, Makedonija, Turska) i potencijalnim kandidatkinjama (Bosna i Hercegovina, Srbija, Kosovo, Crna Gora i Albanija), i sastoji se od 5 komponenti: izgradnja institucija, prekogranična saradnja, regionalni razvoj, razvoj ljudskih resursa (za koji je zadužena GD za zapošljavanje, socijalna pitanja i jednake mogućnosti) i ruralni razvoj. Za ove svrhe je u evropskom budžetskom periodu 2007-2013. izdvojeno 11,468 milijardi €. Srbija trenutno može koristiti prve dve komponente za podnošenje projekta²³, dok se za preostale 3 komponente vrše neophodne pripreme. Osnovni uslov za korišćenje svih pet IPA komponenti je i to da zemlja primalac pomoći uspostavi decentralizovani sistem upravljanja fondovima (DIS). “To podrazumeva da Evropska komisija prenosi upravljanje određenim aktivnostima na zemlju korisnicu, a pri tome zadržava celokupnu konačnu odgovornost za izvršenje budžeta. Zemlja sa decentralizovanim sistemom upravljanja pomoći sama vrši poslove sprovođenja tender-ske procedure, zaključivanja ugovora i plaćanja. Svrha DIS-a je da se zemlja kandidat osposobi za upravljanje fondovima EU”. (Knežević i ostali, 2009, 57).

Evropski fond za prilagođavanje globalizaciji (EGF²⁴)

Evropski fond za prilagođavanje globalizaciji (500 miliona € godišnje) ustanovljen je 2006. godine, i postoji sa ciljem da podrži radnike/radnice koji su usled procesa globalizacije ostali bez zaposlenja (ako npr. veliko preduzeće zatvori fabrička postrojenja i preseli ih u područje van EU). EGF pomaže pomenutim radnicima/radnicama da što pre nađu drugo zaposlenje (pomoć u potrazi za poslom, trening prilagođen pojedincu/pojedinki, pomoć za samozapošljavanje, obuke iz informacionih tehnologija; ove mere obuhvataju i vremenski ograničena finansijska

²² Instrument for Pre-Accession Assistance

²³ U proseku 200 miliona € godišnje

²⁴ European Globalisation Adjustment Fund

davanja). Ovaj fond predstavlja prvu i kratkoročnu pomoć, za razliku od fonda ESF, koji ima dugoročniju perspektivu. Smatra se da je ovaj fond izraz solidarnosti EU sa radnicima/radnicama koje je ugrozila globalizacija. Srbija još uvek nema pristup ovom fondu.

Program PROGRESS

PROGRESS je komplementaran sa fondom ESF²⁵, i predstavlja program sa fondom od 743,25 miliona € u sedmogodišnjem budžetskom periodu 2007-2013, koji nastoji da bude katalizator za promene i modernizaciju u polju zapošljavanja, socijalne uključenosti i zaštite, uslova rada, zabrane diskriminacije²⁶ i rodne ravnopravnosti. Otvoren je za zemlje članice, zemlje EFTA²⁷ i EEP²⁸, kao i za zemlje kandidatkinje i zemlje Zapadnog Balkana. Srbija stoga ima pravo korišćenja ovog fonda, ali u izvesnoj meri. Na osnovu „memoranduma o razumevanju između EK i Vlade Republike Srbije, koji je potpisan i stupio na snagu u oktobru 2007. godine“ (Kronja, 2009, 41), Srbija može učestvovati u sledećim aktivnostima: u analitičkim aktivnostima (izrada studija i analiza i širenje njihovih rezultata), u zajedničkom učenju i informativnim kampanjama (organizovanje konferencija i seminara o ciljevima politike Zajednice) i u podršci za glavne aktere (finansiranje ekspertskih mreža i priprema metoda otvorene koordinacije u oblastima zapošljavanja²⁹ i socijalne inkluzije³⁰). Nakon sticanja statusa kandidata otvara se mogućnost učešća u većem broju aktivnosti (razmena zaposlenih u nacionalnim administracijama, organizovanja radnih grupa nacional-

nih funkcionera za praćenje i primenu komunitarnog prava itd). GD za zapošljavanje, socijalna pitanja i jednake mogućnosti na osnovu godišnjih planova razvoja raspisuje pozive za dostavljanje predloga projekta. Maksimalno 80% troškova projekata snosi EK. Pored pomenutih fondova, aktuelno je i iniciranje fonda EPMF³¹ (**Evropski instrument za mikrofinansiranje**), koji će od juna 2010. predstavljati mogućnost podizanja mikrokredita kada su u pitanju mala preduzeća (do 10 zaposlenih), i osobe koje su ostale bez zaposlenja, a za startovanja novog preduzeća. U saradnji sa Evropskom investicionom bankom, 45.000 kredita (do 25.000 €) biće omogućeno u periodu od 8 godina. Fond je takođe kompatibilan sa fondom ESF. Veza između ova dva fonda će biti i presudna za uspeh programa.

Romi u Evropi

Romi i Romkinje su više od hiljadu godina integralni deo evropske civilizacije. Ipak, njihova situacija je često praćena diskriminacijom i socijalnom isključenošću - Romi su ugroženi siromaštvom, nezaposlenošću, stereotipima i predrasudama. Evropske institucije i zemlje članice su priznale zajedničku odgovornost u poboljšanju socijalne inkluzije najveće nacionalne manjine u Evropi, što se ogleda u doslednom sprovođenju direktiva vezanih za zabranu diskriminacije zasnovane na rasi, naročito kada je zapošljavanje u pitanju. Takođe, strukturni fondovi EU podržavaju inkluziju Roma, na čemu je EK posebno insistirala. EURoma, evropska mreža koju trenutno čine predstavnici iz 12 zemalja članica³², promovise upotrebu strukturnih fondova za jačanje socijalne inkluzije Roma. Osim toga, samiti na temu romskih pitanja se odvijaju svake druge godine, a kao rezultat su imali i stvaranje Evropske platforme za inkluziju Roma, foruma za razmenu dobrih praksi u politikama inkluzije romske populacije³³. Pitanjima Roma bavi se komesar Andor, ali i komesarka Reding, u čiju nadležnost spadaju sledeće oblasti o kojima će biti reč.

²⁵ Osnovna razlika u odnosu na ESF je u tome što je PROGRESS fokusiran na aktivnosti koje imaju jaku evropsku dimenziju, dok ESF na realizaciju politike zapošljavanja i socijalne integracije na nacionalnom nivou u zemljama članicama EU.

²⁶ Evropsko antidiskriminaciono zakonodavstvo se pre svega odnosi na obezbeđivanje jednakog tretmana bez obzira na rasu ili etničko poreklo, religiju, invaliditet, seksualno opredeljenje i starosno doba (od radnog mesta, preko sistema obrazovanja i zdravstvenog sistema do pristupa dobrima i uslugama).

²⁷ European Free Trade Association, Evropska asocijacija za slobodnu trgovinu (Norveška, Island, Lihtenštajn i Švajcarska) osnovana 1960. godine

²⁸ European economic area (EEA) ili Evropski ekonomski prostor (EEP), uključuje zemlje EU i EFTA, izuzev Švajcarske; na snazi od 1994. godine. Omogućava Norveškoj, Islandu i Lihtenštajnu da sa zemljama EU (ne pristupajući pritom Uniji) učestvuju u zajedničkom tržištu. Švajcarski građani su na referendumu odbili učešće u EEA.

²⁹ U Srbiji nadležno Ministarstvo ekonomije i regionalnog razvoja

³⁰ U Srbiji nadležno Ministarstvo rada i socijalne politike

³¹ European Progress Microfinance Facility

³² Bugarska, Češka, Finska, Grčka, Italija, Mađarska, Poljska, Portugal, Rumunija, Španija, Slovačka i Švedska

³³ U okviru strategije za inkluziju Roma, sprovode se i mnogobrojna istraživanja; 2008. objavljeno je istraživanje na temu „Nacionalne manjine i romske žene u Evropi: slučaj za ravnopravnost polova“ <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=813&langId=en>

Rodna ravnopravnost³⁴

Rodna ravnopravnost se u EU smatra neophodnim preduslovom ostvarenja ciljeva rasta, zapošljavanja i socijalne kohezije. Stoga je veliki korpus evropske legislativne iniciran od strane GD za zapošljavanje, socijalna pitanja i jednake mogućnosti, a posvećen upravo ravnopravnosti muškaraca i žena, posebno kada je u pitanju zapošljavanje, jednaka plaćenost, roditeljsko odsustvo, socijalna sigurnost, zaštita profesije, teret dokazivanja na poslodavcu u slučajevima diskriminacije, samozapošljavanje³⁵. Ova direkcija takođe je inicirala izradu Mape puta za ravnopravnost žena i muškaraca, koja je zadala prioritete za period 2006-2010 (što će doživjeti i svoj nastavak već 2011), a bazira se na strategiji „gender mainstreaming-a“. Treba naglasiti važnu ulogu Savetodavnog komiteta za jednake mogućnosti žena i muškaraca³⁶, koji asistira Komisiji u formulisanju i implementaciji aktivnosti iz ove oblasti. Pored toga, tzv. Mreža žena za donošenje odluka u politici i ekonomiji, platforma inicirana 2008. godine, predstavlja forum za razmenu primera dobre prakse i iskustava u cilju ostvarenja ravnoteže na mestima odlučivanja.

Projekti podrške efektivnoj implementaciji principa rodne ravnopravnosti mogu se finansirati iz fondova PROGRESS i ESF, što za Srbiju predstavlja, odnosno može predstavljati veliki izazov.

Diverzitet i nediskriminacija

Član 13. Amsterdamskog ugovora Uniji zadaje obavezu da sprovodi odlučnu borbu protiv diskriminacije na osnovu pola, rase ili nacionalnog porekla, religije, invaliditeta, starosnog doba ili seksualne ori-

34 Kada je rodna ravnopravnost u pitanju, GD za zapošljavanje, socijalna pitanja i jednake šanse se bavi uglavnom položajem žena na tržištu rada, dok se komesarka Viviane Reding, sudeći prema pismu u kojem objašnjava ciljeve svog mandata, više bori za princip gender mainstreaming-a, za borbu protiv nasilja protiv žena, porast žena na mestima odlučivanja, i smanjenje Gender Pay Gap-a.

35 stopa zapošljavanja žena raste, ali žena i dalje ima više u evidenciji nezaposlenih, iako predstavljaju većinu među onima koji završe studije

- žene zarađuju 17,4% manje od muškaraca, i ta tendencija se gotovo ne menja
- žena ima manje na pozicijama odlučivanja
- raspodela porodičnih obaveza je i dalje neravnopravna među muškarcima i ženama
- rizik od siromaštva je veći kod žena nego kod muškaraca
- žene su glavne žrtve rodno zasnovanog nasilja i izloženije su opasnosti kada je trgovina ljudima u pitanju

36 Sastoji se od predstavnika/ica država članica, socijalnih partnera i nevladinog sektora

jentacije. Direktive EU o zabrani diskriminacije definišu set principa, koji građanima i građankama EU nude zajednički minimum zakonske zaštite protiv diskriminacije. Kako bi i u praksi implementacija bila osigurana, EK sprovodi mere podizanja nivoa znanja o diskriminaciji, podizanja svesti ljudi o njihovim pravima i o prednostima diverziteta, podrške nevladinih organizacija i socijalnih partnera da ojačaju svoje kapacitete u borbi protiv diskriminacije, ohrabrivanja razmene iskustava među zemljama.

Osobe sa invaliditetom

Dugoročni ciljevi Akcionog plana i Strategije aktivne inkluzije osoba sa invaliditetom nalažu neophodnost da se osobama sa invaliditetom omogući uživanje prava na dostojanstvo, jednak tretman, nezavisan život i participaciju u društvu. Lisabonska strategija rasta i otvaranja radnih mesta, zatim njen nastavak u vidu nedavno objavljene strategije EU 2020, ali i Evropska strategija zapošljavanja za poseban cilj imaju porast stope zaposlenosti osoba sa invaliditetom³⁷, kao važan način socijalne inkluzije. Takođe, među glavne načine poboljšanja kvaliteta života osoba sa invaliditetom, spada i jednak pristup obrazovanju i doživotnom učenju, ali i podrška nezavisnom životu.

Ostale agende

Sve navedene oblasti delovanja institucija EU su konstantno promenjive. Iznova se rađaju nove potrebe za proširivanjem sprektra aktivnosti, ili za novim težištima, pogotovo usled krize u kojoj se nalazimo. Tako je komesar Laslo Andor u obrazloženju svog mandata naglasio da će pored već aktuelnih tema, posebnu pažnju posvetiti agendi „flexicurity“ tj. olakšavanju tranzicije sa jednog radnog mesta na drugo i podršci usavršavanju i doživotnom sticanju novih veština, prognoziranju koje će veštine biti u budućnosti neophodne, zatim mobilnosti radnika, kao i aktivnom starenju. Već je pomenuto iniciranje novih fondova, koji treba da budu odgovor na novonastale okolnosti u Evropi i svetu.

Zaključak

Ciljevi Srbije se gotovo u potpunosti poklapaju sa ciljevima EU kada je u pitanju ostvarenje ekonomskog rasta putem zapošljavanja i socijalne inkluzije. Više se ne postavlja pitanje da li, već kada i na koji

³⁷ Evropska strategija za osobe sa invaliditetom 2004-2010

način. Svakako da će fondovi EU u značajnoj meri doprineti ostvarenju ciljeva harmonizacije sa evropskim zakonodavstvom, a nadamo se jednog dana i sa evropskim standardima u praksi. Izgradnja institucionalnih kapaciteta je od presudne važnosti kada je upravljanje fondovima u pitanju. I tu je Srbiji ponuđena pomoć u vidu pretpristupnog instrumenta IPA, koji nas može pripremiti za upravljanje fondovima i preuzimanje odgovornosti za sprovođenje programa. Sve više novih fondova nastaje, što sve više otvara mogućnosti. Na Srbiji je da ih iskoristi.

Literatura:

- Dinan, Dezmon, Sve bliža Unija, Uvod u evropsku integraciju, Službeni glasnik, Beograd 2009
- Knežević, Ivan i ostali, Instrument za pretpristupnu pomoć EU 2007-2013, Evropski pokret u Srbiji i Fond za otvoreno društvo, Beograd 2009. drugo izdanje
- Kronja, Jasminka, Programi Evropske zajednice, Fond za otvoreno društvo i Evropski pokret u Srbiji, Beograd, 2009
- Prokopijević, Miroslav, Evropska unija, Uvod, Službeni glasnik, Beograd 2009
- <http://ec.europa.eu/social/home.jsp?langId=en>
- http://ec.europa.eu/about/ds_en.htm, 25.4.2010.
- http://en.wikipedia.org/wiki/European_Commissioner, 25.4.2010.
- http://europa.eu/legislation_summaries/enlargement/ongoing_enlargement/e50020_en.htm, 25.4.2010.
- http://ec.europa.eu/dgs/justice_home/index_en.htm, 26.4.2010.
- http://ec.europa.eu/employment_social/esf/index_en.htm, 26.4.2010.
- <http://www.euromanet.eu/>, 30.4.2010.
- <http://www.2010againstopoverty.eu/?langid=en>, 30.4.2010.
- <http://ec.europa.eu/eures/home.jsp?lang=en>, 30.4.2010.

Biografija

Ljiljana Erić (Zagreb, 1981), diplomirala je na Katedri za nemački jezik i književnost Filološkog fakulteta u Beogradu. Završava master na Fakultetu organizacionih nauka u Beogradu, smer Upravljanje projektima, a planira dodatno usavršavanje na temu evropskih integracija. Radi u kancelariji atašea za rad i socijalna pitanja ambasade Austrije, pre svega na organizaciji razmene ekspertize austrijskih i srpskih eksperata iz državnih institucija. Težište interesovanja joj je na upravljanju projektima i fondovima Evropske unije.

Proces pridruživanja i rodna ravnopravnost

Sažetak

Ciljevi rada su utvrditi trenutno stanje Srbije u procesu pridruživanja Evropskoj Uniji, šta je urađeno kako bi se ostvarilo pridruživanje, kao i šta još treba uraditi i odgovoriti na pitanje „gde je“ rodna ravnopravnost u Srbiji i koliko smo ravnopravni. Autorka je dala pregled najvažnijih političkih smernica EU koji se odnose na proces pridruživanja, kao i u kakvoj su vezi oni sa pitanjima rodne ravnopravnosti. U poslednjem delu rada, autorka se posebno bavi strateškim i zakonodavnim okvirom u Republici Srbiji u okviru rodne ravnopravnosti.

Ključne reči: proces pridruživanja, Evropska unija, rodna ravnopravnost

Evropska komisija predložila je 26. maja 1999. godine novu formu - Proces stabilizacije i pridruživanja za Bosnu i Hercegovinu, Hrvatsku, Srbiju i Crnu Goru, Republiku Makedoniju i Albaniju, jačajući na taj način postojeći regionalni pristup EU zapadnom Balkanu. Korak u ovom procesu je i potpisivanje Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju (SSP), kako bi se uspostavljanjem posebne vrste ugovornih odnosa osnažila saradnja sa zemljama regiona. Ti sporazumi skrojeni su po meri svake od država ponasob, imajući u vidu njihove specifičnosti, a rokovi za početak pregovora o zaključivanju i njegovu realizaciju SSP razlikuju se od slučaja do slučaja.

Petooktobarskim promenama otpočeo je proces normalizacije odnosa između Srbije/SRJ i EU. Kao punopravna učesnica PSP-a ona je već u novembru 2000. uzela učešće na samitu u Zagrebu.

Na ovom samitu su pored šefova država ili vlada država članica EU i zapadnog Balkana prisustvovali i predsednik Evropske komisije, Visoki predstavnik za spoljnu politiku i bezbednost i druge visoke zvanice. Reč je o posebnom političkom forumu koji ima za cilj da kreira okvir za politički dijalog o pitanjima od zajedničkog interesa, unapredi razumevanje procesa pridruživanja, informiše potencijalne kandidate o procesima u EU i unapredi regionalnu saradnju.

Samit u Zagrebu, a još više samit u Solunu, pokazuju koliku važnost EU pridaje unapređenju odnosa sa državama ovog regiona. U Završnoj deklaraciji iz Zagreba se konstatuje da proces stabilizacije i pridruživanja predstavlja okosnicu politike EU prema državama zapadnog Balkana i potvrđuje status potencijalnih kandidata koji su ove države dobile na samitu u Santa Maria da Feira juna 2000. Tri godine kasnije, u Solunu je reafirmisana evropska perspektiva država ovog regiona i potvrđeno je da će njihovo približavanje Evropskoj uniji zavisiti od ispunjavanja kriterijuma iz Kopenhagena i uslova definisanih u okviru ovog Procesa koji ostaje „okvir evropskog kursa ovih država sve do njihovog budućeg pristupanja EU“.

Konsultativna radna grupa

Prvi korak na putu stabilizacije i pridruživanja Srbije/SRJ predstavljalo je obrazovanje i početak rada zajedničke Konsultativne radne grupe SRJ-EU. Reč je o radno-tehničkom telu koje okuplja stručna lica u brojnim oblastima iz Srbije/SRJ i Evropske komisije. U periodu od jula 2001. do jula 2002. održano je pet sastanaka, na kojima su razmatrani tekući opšte-društveni i sektorski reformski procesi i njihova usaglašenost sa evropskim, ekonomskim i političkim kriterijumima. Osnovni rezultat ovih sastanaka se ogleda u zajedničkim preporukama kojima se dalje usmeravaju reformski procesi u Srbiji/SRJ i obezbeđuje njen dalji napredak na putu u EU.

Zajedničku Konsultativnu radnu grupu SRJ-EU je jula 2003. nasledio Unapređeni stalni dijalog kao primereniji okvir za politički i tehnički dijalog. Na ovaj način, obezbeđuje se stalno i detaljno praćenje i usmeravanje reformskih procesa u skladu sa prioritetima iz Evropskog partnerstva i Akcionog plana za sprovođenje prioriteta iz Evropskog partnerstva³⁸.

Pridruživanje Evropskoj uniji

Pridruživanje Evropskoj uniji (EU) može se definisati kao „najviši oblik saradnje“ koji se uspostavlja između države nečlanice sa jedne strane i Evropske zajednice (EZ) sa druge strane.

Težište procesa pridruživanja predstavlja Sporazum o pridruživanju koji se zaključuje između države nečlanice sa jedne strane i Evrop-

³⁸ <http://www.dw-world.de/dw/article/0,,3863556,00.html>

ske zajednice i svih država članica ponaosob sa druge strane. Ovakav tip sporazuma naziva se mešoviti sporazum, što znači da su nadležnosti EZ i država članica podeljene, tj. za one nadležnosti koje ne spadaju (u skladu sa Osnivačkim ugovorima o EU) u domen nadležnosti Zajednice predviđena je nadležnost država članica, kako bi se obaveze predviđene Sporazumom o pridruživanju mogle regulisati kako od strane Zajednice tako i od strane država članica.

Sporazumi o pridruživanju zaključuju se sa Evropskom zajednicom, a ne Evropskom unijom iz sledećih razloga:

- Evropska zajednica, a ne Evropska unija poseduje status pravnog lica.
- Nadležnost da reguliše određene oblasti Sporazuma pripada Evropskoj zajednici, a ne Evropskoj uniji.

Proces zaključenja Sporazuma o pridruživanju

Materija koja se reguliše ovim Sporazumima ne pripada u celosti domenu nadležnosti Zajednice, već su za regulisanje pojedinih oblasti isključivo nadležne države članice. Iz tog razloga neophodno je da se kao ugovorne strane prilikom zaključenja ovog Sporazuma pojave sa jedne strane država nečlanica, a sa druge Evropska zajednica i sve države članice ponaosob.

Pregovore o zaključenju Sporazuma o pridruživanju vodi u ime Zajednice Evropska komisija koja je za to ovlašćena od strane Saveta. Po završetku pregovora Sporazum se parafira od strane Komisije i ovlašćenih predstavnika dotične države, odnosno potpisuje od strane Saveta, Komisije i pridružene države. Za stupanje Sporazuma na snagu potrebna je ratifikacija od strane država članica i pridružene države u skladu sa njihovim ustavnim propisima i takođe je neophodna saglasnost Saveta i Evropskog parlamenta, pri tom Parlament odlučuje apsolutnom većinom, a Savet jednoglasno.

Sporazum o pridruživanju je pravni akt, pripada tipu međunarodnih ugovora koje EZ i države članice zaključuju sa državom nečlanicom, a čine ga međusobna prava i obaveze ugovornih strana posebno u domenu liberalizacije trgovine i oblasti saradnje.

Ostvarivanje ciljeva Sporazuma o Pridruživanju

Iako je ova vrsta sporazuma tipska, jednoobrazna, Sporazum o pridruživanju se zaključuje sa svakom državom ponaosob, a time će i sadržina samog Sporazuma zavisiti od ekonomske i političke zainteresovanosti Zajednice za određenu državu. Jedan od ciljeva koji se ovim Sporazumom nastoji ostvariti jeste pridruživanje ugovornih strana, koje treba ostvariti postepeno, kroz više etapa i u periodu koji je Sporazumom predviđen u cilju prilagođavanja privrednog i političkog sistema pridružene države ekonomskim i političkim zahtevima EU. Krajnji cilj ovakvog pridruživanja, i ono što je zajedničko svim Sporazumima o pridruživanju, jeste uspostavljanje zone slobodne trgovine između pridružene države i EZ.

Uzimajući u obzir stepen privrednog i društvenog razvoja država zainteresovanih za zaključivanje Sporazuma o pridruživanju, Sporazum predviđa postupnost u ispunjavanju obaveza pridružene države kako bi se mogle uspešno sprovesti sve odredbe datog Sporazuma u utvrđenim rokovima.

Nakon isteka perioda potrebnog za realizaciju pridruživanja pridružena država ne postaje članica EU, već ulazi u složeniji i zahtevniji proces evropske integracije u cilju daljeg jačanja i osposobljavanja za ispunjenje uslova za pristupanje.

Pridruživanje i pristupanje – osnovne razlike

Suštinske razlike između pridruživanja i pristupanja su sledeće:

- pridružena država ne učestvuje u formiranju volje Zajednice, kao nečlanica nema prava da učestvuje u procesu donošenja odluka u okviru organa Zajednice.
- ne postoji volja ugovornih strana da se zasnuje odnos pripadnosti Zajednici.

Samim tim što nije članica Zajednice, pridružena država ne uživa prava i obaveze koje proizilaze iz osnivačkih ugovora EU.

Karakteristike odnosa pridruživanja

Pridruživanjem se ne stvara nikakav odnos pripadnosti Zajednici, već se ostvaruje „najviši stepen saradnje“ između pridružene države i EZ, što se između ostalog ogleda u tome da pridružena država ima pravo učestvovanja u ostvarivanju ciljeva Zajednice (iako nije člani-

ca Zajednice) i zajedničkog nastupanja (pridružene države i Zajednice), prema trećim državama. Nastupanje ugovornih strana prema trećim državama zasniva se na poštovanju i uvažavanju spoljnopolitičkih stavova ugovornih strana prema trećim državama.

Pridruživanje i pristupanje – postavljeni uslovi

Proces evropskih integracija, posebno pridruživanje i pristupanje su politički i ekonomski uslovljeni. To znači da ukoliko država želi da zaključi Sporazum o pridruživanju, odnosno o pristupanju pre toga mora da ispuni postavljene uslove.

Proces stabilizacije i pridruživanja osim što sadrži podsticaje u vidu različitih programa pomoći, postavlja i određene ekonomske i političke uslove. Zahtevi za pristupanje Evropskoj uniji, koji su postavljeni državama srednje i istočne Evrope, postavljeni su i pred države zapadnog Balkana. Reč je o Kopenhagenskim kriterijumima, koje je definisao Evropski savet na samitu u Kopenhagenu 1993. godine i koji su utvrđeni u članovima 6. i 49. ugovora o EU. Prema tim kriterijumima, države zapadnog Balkana moraju da usmere svoj politički, ekonomski i institucionalni razvoj ka vrednostima i modelima na kojima se temelji EU: demokratiji, poštovanju ljudskih prava i tržišnoj privredi.

Nešto kasnije, pomenuti kriterijumi za pristupanje EU dopunjeni su zaključcima Saveta za opšte poslove (*GeneralAffairsCouncil*) iz 1997. godine, te saopštenjem Komisije EU iz maja 1999. godine, kojim se već postojeći kriterijumi dopunjuju potpunom saradnjom sa međunarodnim tribunalom u Hagu, kao i stvaranjem realnih šansi za povratak izbeglica i interno raseljenih lica.

Jedan od najznačajnijih političkih uslova jeste pojačana saradnja svih država u regionu po modelu koji je karakterističan za EU. Instrumenti pomoću kojih Komisija EU prati razvoj u pomenutim oblastima jesu godišnji izveštaji Komisije za svaku državu pojedinačno, regionalni izveštaj, kao i novouvedeni mehanizam Evropsko partnerstvo, koji se zasniva na partnerstvu u pristupanju (*AccessionPartnership*), osmišljenom za države srednje i istočne Evrope³⁹.

Istorijat odnosa Srbije i EU Saradnja do 2000. godine

19. mart 1970. potpisan prvi trgovinski sporazum između EEZ i SFRJ sa važenjem od tri godine

26. juna 1973. potpisan drugi trgovinski sporazum između EEZ i SFRJ sa važenjem od pet godina

01. april 1983. stupio na snagu sporazum o saradnji između EEZ i SFRJ nakon ratifikacije svih 12 članica EZ i od strane SFRJ

10. decembar 1987. potpisan dopunski protokol o trgovini i drugom finansijski protokol između EEZ i SFRJ za period od 1987-1991.

04. juli 1990. ministri EZ uključili Jugoslaviju u program pomoći restrukturaciji srednje i istočne Evrope - PHARE

18. decembar 1990. održan deveti, istovremeno i poslednji sastanak saveta za saradnju EEZ i SFRJ na ministarskom nivou

24. juni 1991. potpisan treći finansijski protokol i Sporazum između EEZ i SFRJ u oblasti transporta (nikada nisu stupili na snagu)

08. novembar 1991. ministri EZ doneli odluku o uvođenju "restriktivnih mera" prema SFRJ, koje su zatim pretvorene u negativne mere ograničene na Srbiju i Crnu Goru

16. decembar 1991. Deklaracije EZ o "priznavanju novih država u istočnoj Evropi i SSSR" i o Jugoslaviji

15. januar 1992. zemlje EU priznale nezavisnost Hrvatske i Slovenije

31. maj 1992. EEZ uvela sankcije prema SRJ na osnovu rezolucije Saveta bezbednosti UN

27. oktobar 1995. Savet usvojio zaključke o akcijama EU u prethodnoj Jugoslaviji

04. decembra 1995. usvojena uredba EU o suspenziji sankcija prema SRJ (sa važenjem od 22.11.1995.)

09. april. 1996. Deklaracija EU o "priznavanju" SRJ od strane država članica EU.

25. juli 1996. Savet usvojio uredbu kojom se reguliše program pomoći za obnovu zemalja sa prostora prethodne Jugoslavije (program "OBNOVA")

9. decembar 1996. ukinute sankcije EU prema SRJ

³⁹ <http://www.seio.gov.rs/code/navigate.asp?Id=131>

29. april 1997. Savet usvojio zaključke u vezi sa primenom principa uslovljenosti u bilateralnim odnosima sa zemljama prethodne Jugoslavije i uvela "autonomne trgovinske mere" za uvoz iz SRJ

1. januar 1998. Savet EU ukinuo "autonomne trgovinske mere" na uvoz iz SRJ

Saradnja posle 2000. godine

Proces stabilizacije i pridruživanja naše zemlje Evropskoj uniji formalno je započet 2001. godine osnivanjem Zajedničke konsultativne radne grupe, kao mehanizma koji je trebalo da omogući Evropskoj komisiji i Srbiji i Crnoj Gori da sagledaju situaciju u brojnim oblastima društvenog i privrednog života, kao i da promovišu efikasnije približavanje standardima EU.

Na sastancima ZKRG usvajane su zajedničke preporuke, koje su bile obavezujuće smernice za dalje približavanje standardima EU. Takođe su analizirane političke i ekonomske reforme, regionalna saradnja i poštovanje međunarodnih obaveza a razgovaralo se i o sektorskim politikama. Nakon četvrtog sastanka ZKRG, organizaciju i koordinaciju svih poslova koji se odnose na Srbiju preuzima najpre Sektor za evropske integracije Ministarstva za ekonomske veze s inostranstvom, a od 4. marta 2004. godine Kancelarija za pridruživanje Evropskoj uniji Vlade Republike Srbije. Kancelarija za pridruživanje EU državne zajednice SCG nastavila je da koordinira izveštaje vlada Srbije i Crne Gore, kao i da izveštava o nadležnostima iz domena Saveta ministara, pre svega o pitanjima odbrane i regionalne saradnje.

Nakon petog sastanka ZKRG nastupila je duga pauza u formalnom dijalogu sa EU posvećenom pripremanju za Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju (SSP). Razlog su bile ustavne transformacije predhodne SRJ u državnu zajednicu Srbija i Crna Gora.

U periodu od jula 2002. godine do jula 2003. godine, održana su tri nezvanična sastanka predstavnika Komisije EU i predstavnika država-članica i državne zajednice Srbija i Crna Gora na kojima je ocenjeno da treba pokrenuti novi formalni mehanizam za saradnju - Unapređeni stalni dijalog (USD). Unapređeni dijalog suštinski nije bio različit od KRG i uveden je kao instrument koji bi osigurao pozitivnu ocenu u Studiji o

izvodljivosti, kao i da se iskoristi vreme do otpočinjanja pregovora o SSP za dodatne stručne konsultacije i pomoć. Prvi Unapređeni stalni dijalog Srbije i Crne Gore sa EU održan je jula 2003. godine.

Na ovim sastancima Evropska komisija i Srbija i Crna Gora procenjivali su stanje reformi i definisali preporuke za dalje aktivnosti u Procesu stabilizacije i pridruživanja. Evropska unija je tada, pre svega, podvukla značaj poštovanja Ustavne povelje u unapređenju međunarodnih odnosa, efikasan rad institucija i vladavinu prava. Formulirane su posebne preporuke iz oblasti pravosuđa i unutrašnjih poslova, zaštite ljudskih i manjinskih prava, ekonomije, strukturnih reformi, intelektualne i industrijske svojine, prava konkurencije i drugih sektorskih politika.

Od uspostavljanja državne zajednice Srbija i Crna Gora, interesi Srbije i Crne Gore u procesu pridruživanja EU usaglašavaju se u mešovitoj radnoj grupi dveju članica državne zajednice. Evropska komisija objavljuje godišnje izveštaje o napretku u Procesu stabilizacije i pridruživanja. Izveštaj sadrži opšti deo sa ocenama o ostvarenom napretku Procesu u celom regionu zapadnog Balkana i posebne delove, u kojima se opisuje razvoj u pojedinim zemljama, uključujući Srbiju i Crnu Goru.

Koraci koje je Srbija preduzimala tokom pregovaranja sa Evropskom unijom bili su formiranje Pregovaračkog tima Republike Srbije, u januaru 2005. godine. Dokument koji je od izuzetne važnosti za dalji tok pregovora, Studija izvodljivosti o spremnosti Srbije da vodi pregovore o Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju, dobijen je u aprilu iste godine. Takođe, u septembru te godine usvojena je platforma za pregovore o zaključenju Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju, dok su 10. oktobra 2005. godine otvoreni pregovori o Sporazumu. Prva runda tehničkih pregovora o ovom dokumentu održana je u novembru 2005. godine. Nažalost, pregovori su obustavljeni 3. maja 2006. i biće nastavljeni tek 13. juna 2007. Završna runda tehničkih pregovora okončana je 10. septembra 2007. a 7. novembra iste godine parafiran je Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju. Narodna skupština Republike Srbije 9. septembra 2008. godine ratifikovala je Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju (SSP) i Prelazni trgovinski sporazum. SSP i Prelazni sporazum potpisani su 29. aprila 2008. godine u Briselu. Od 1. februara 2009. Srbija jedностранo primenjuje prelazni trgovinski sporazum, dok se ratifikacija Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju u državama članicama EU očekuje tokom tekuće godine.

Potpisivanjem Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju (SSP) Srbija se obavezuje na postepeno usklađivanje zakonodavstva sa pravnim tekovinama Evropskih zajednica, kao i na njegovu doslednu primenu. U vezi sa tim, prema članu 72. SSP, Srbija je u obavezi da u dogovoru sa Evropskom komisijom, pripremi poseban Program za sprovođenje obaveza iz SSP, čiju će realizaciju pratiti Evropska unija.

Šta je NPI?

Nacionalni program za integraciju (NPI) je dokument koji priprema svaka država-kandidat za članstvo u EU. Budući da Srbija još nema takav status Vlada Srbije je ovaj dokument pripremila i pre podnošenja zahteva za kandidaturu u EU, kako bismo pokazali da imamo veoma dobre administrativne kapacitete koji su u stanju da ubrzaju proces evropske integracije.

Ovaj dokument usvojen je na sednici Vlade 9. oktobra 2008. godine a prvi izveštaj o sprovođenju Nacionalnog programa za integraciju usvojen je 5. februara 2009. godine.

NPI je precizan plan kako da se dostignu svi kriterijumi neophodni da bi država postala članica EU, od političkih i ekonomskih, do najdetaljnijih standarda koji postoje u Uniji u oblastima trgovine, poljoprivrede, zaštite životne sredine, infrastrukture...

NPI omogućava opštoj javnosti da razume i prati proces pridruživanja. Kao takav, on predstavlja i značajno sredstvo promovisanja otvorenosti rada Vlade.

Normativni okvir NPA

Usvajanjem NPA, Vlada ispunjava obaveze iz međunarodnih dokumenata o pravima žena i rodnoj ravnopravnosti. Ciljevi, mere i aktivnosti utvrđeni NPA zasnovani su na savremenim međunarodnim i evropskim standardima o ravnopravnosti žena i muškaraca u svim sferama javnog i privatnog života i na preporukama Ujedinjenih nacija, Međunarodne organizacije rada, Saveta Evrope i Evropske unije⁴⁰.

Vlada Republike Srbije je na sednici održanoj 31. jula 2003. godine usvojila prvi Akcioni plan za usklađivanje domaćih zakona sa zakonima EU. Nešto kasnije, u zakonodavnu proceduru uvedena je i Izjava o usklađenosti nacrtu zakona, drugog propisa i opšteg akta sa propisi-

ma Evropske unije. Ova izjava predstavlja mehanizam za ocenu usklađenosti. Sadrži pismenu izjavu organa ili organizacije državne uprave nadležnog za izradu i predlaganje određenog nacrtu ili predloga zakona, drugog propisa ili opšteg akta kojim se daje ocena nivoa usklađenosti nacrtu akta sa propisima Evropske unije.

Nacionalni plan aktivnosti za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti 2007 - 2010

Nacionalni plan aktivnosti za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti (NPA) je strateški dokument Vlade, koji utvrđuje celovitu i usklađenu politiku države u cilju eliminisanja diskriminacije žena, poboljšanja njihovog položaja i integrisanja rodne perspektive u sve oblasti delovanja institucija sistema, kao preduslov demokratizacije društva i njegovog održivog razvoja. Dokument definiše politiku jednakih mogućnosti, utvrđuje ciljeve, mere i plan aktivnosti radi poboljšanja društvenog položaja žena i unapređivanja rodne ravnopravnosti, za period 2007.-2010. U dokumentu su identifikovani osnovni problemi u ostvarivanju, zaštititi i unapređivanju prava žena, utvrđeni su prioriteta delovanja, određeni su nosioci aktivnosti, kao i vremenski okvir za njihovu realizaciju. NPA je prekretnica u javnoj politici prema ženama i osnovni je instrument za mobilizaciju svih socijalnih resursa u cilju postizanja rodne ravnopravnosti. Indikatori u ostvarivanju ciljeva NPA i dinamika u preduzimanju planiranih aktivnosti i mera, biće utvrđeni Planom realizacije NPA.

Osnovne oblasti strategije ravnopravnosti polova u AP Vojvodini

Osnovne oblasti koje obuhvata Strategija ravnopravnosti polova i politike jednakih mogućnosti za žene i muškarce u AP Vojvodini su:

- ekonomsko osnaživanje žena,
- borba protiv nasilja nad ženama,
- obrazovanje žena i podrška ženskim nevladinim organizacijama
- promovisanje koncepta rodne ravnopravnosti i njegovo uvođenje u sve sfere javnog i političkog života.

⁴⁰ www.seio.gov.rs/code/navigate.asp?ld=140

Ostvarivanje strategije zavisi od stvorenog institucionalnog okvira za njeno sprovođenje koje obuhvata formiranje sledećih radnih tela:

1. Saveta za ravnopravnost polova kao ekspertske, savetodavnog tela pri Sekretarijatu za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova. Savet može po potrebi formirati ekspertske timove iz reda istaknutih naučnih i stručnih radnika za pojedine oblasti ravnopravnosti polova kao što su obrazovanje žena, učešće u javnom i političkom životu, nasilje nad ženama, žene iz manjinskih grupa i drugo;
2. Odbora za ravnopravnost polova u Skupštini AP Vojvodine sastavljenog od poslanika/poslanica Skupštine Vojvodine koji ima za cilj razmatranje predloga, programa i politike Izvršnog veća sa aspekta rodne ravnopravnosti;
3. Institucija Ombudsmana i ustanovljivanje zamenika/zamenice za ravnopravnost polova koji/a će se baviti nadgledanjem sprovođenja nediskriminatorne politike i politike jednakih mogućnosti za žene i muškarce od strane državnih organa na teritoriji AP Vojvodine;
4. Stvaranje drugih tela, institucija i organizacija koje imaju za cilj unapređenje položaja žena u AP Vojvodini (instituti/centri/zavodi za rodnu ravnopravnost, komisije i odbori na lokalnom nivou, fondovi, garantni fondovi i slično).

Još uvek nije postignuto izjednačeno učešće pripadnika oba pola u procesima odlučivanja u Evropi, kako političkim tako i ekonomskim, uprkos stalnom rastu učešća žena. Samo takav odnos stvara preduslov za politiku koja će u jednakoj meri uzeti u obzir potrebe i interese muškaraca i žena. Evropska Unija je spoznala nužnost unapređenja jednakih prava muškaraca i žena. Sledeći korak načinjen je proklamacijom u Povelji o osnovnim pravima iz Nice, koja ima za cilj „obezbeđenje jednakosti žena i muškaraca u svim oblastima“ (El. 23 Povelje).

Žene u politici i privredi

Od svih organa EU, Evropski parlament (EP) je taj u kojem je prisustvo žena najveće, 30%, uključujući i samu predsednicu. Pet od 20 članova Evropske komisije su žene. Broj žena u sastavu Evropskog suda pravde (ESP) i Evropske revizije kontrole porastao je u prošloj godini,

ali je sa 3, odnosno 2 od ukupno 15 članova, još uvek neznatan. Na tržištima rada žene su u podređenom položaju zbog skraćenog radnog vremena i radnog odnosa na određeno vreme.

Uspostavljanje jednakih prava žena i muškaraca spada u zadatke Evropske zajednice (El. 2 UoEZ), i ono je zacrtano u pravu Zajednice. Jednakost se do sad unapređivala kroz devet smernica obimnog pravosudnog sistema Evropskog suda pravde (ESP), kao i čitavim nizom preporuka i odluka EP. Nakon četvrtog akcionog programa, dimenzija jednakih šansi uvrštena je, takođe, u politiku akcije EZ i povezana je sa usmerenim programima za žene.

Od jednakih plata do „mainstreaming-a“ jednakih šansi

Žensko-političkim temama bave se Odbor za prava žena i jednakost šansi EP, referat za jednake šanse i savetodavni Odbor za jednakost šansi Evropske komisije, potom Savet, naročito u sastavu ministarki za rad i socijalnu politiku, kao i nevladine organizacije, na primer, Evropski ženski lobi. Na odgovarajući način, smernice obuhvataju skraćeno radno vreme, roditeljski odmor i zaštitu zaposlenih trudnica, program borbe protiv trgovine belim robljem, seksualnog zlostavljanja i nasilja nad ženama.

Radi objedinjavanja energija i koherentnijeg oblikovanja politike, Komisija je, u aprilu 2001. godine, donela odluku o novoj okvirnoj strategiji koja treba da objedini sve inicijative i programe iz poslednjih godina pod jedan krov. Okvirna strategija treba da podrži uvažavanje jednakih prava muškaraca i žena u svim političkim oblastima EZ („gender mainstreaming“) i unapredi status žena u ekonomskom, socijalnom i političkom životu. Novi akcioni program predviđa 50 miliona evra za period od 2001. do 2005. godine. Ciljevi strategije jesu primereno uključivanje žena u procese odlučivanja, i prevazilaženje specifičnih stereotipa u vezi sa pripadnošću nekom polu. Uzima se u obzir i politika kandidata za pristupanje, koji postojeće propise moraju da pretoče u svoje nacionalno pravo.

Na Svetskoj konferenciji žena, održanoj u okviru aktivnosti Ujedinjenih Nacija u Pekingu 1995. godine, kao i na post-Peking +5 konferenciji održanoj u junu 2000. godine u Njujorku, države EU bile su u poziciji, da se „jednim glasom“ zauzmu za prava žena. Značajan napredak

predstavlja uvođenje jednakih šansi u regionalnu, strukturnu i kohezivnu politiku, kao i u politiku zapošljavanja.

U strukturnim fondovima EU unapređenje statusa žena ima prioritet. Jedno od uporišta smernica politike zapošljavanja 2000. godine čini jednakost šansi, koja u čitavoj strategiji zapošljavanja postaje središnji zadatak, čije težište nije samo smanjenje specifičnih razlika vezanih za polnu pripadnost koje postoje na tržištu rada, već lakše vraćanje u svet zaposlenih, i sklad između porodice i zanimanja. Naglašeno je uravnoteženo učešće muškaraca i žena u porodičnom i profesionalnom životu. Jednak položaj muškaraca i žena zauzima važnu ulogu i u dijalogu socijalnih partnera.

Prava žena u političkoj Agendi

Zahvaljujući pravosuđu ESP, jednak tretman žena i muškaraca postao je danas osnovno načelo prava Zajednice. Polazeći od nivoa EU, politika jednakih prava sve više dolazi do izražaja u samim državama članicama, kao što to pokazuje, na primer, ustanovljavanje institucionalnih struktura u državama članicama, koje ima za cilj obezbeđivanje jednakog položaja muškaraca i žena.

Evropski parlament je do sad, kroz postupak saodlučivanja po pitanjima rada i zapošljavanja, mogao da utiče na obezbeđivanje i primenu načela jednakih šansi. Ugovor iz Nice predviđa postupak saodlučivanja i u okviru suzbijanja diskriminacije, pošto su načelne odluke država članica donete jednoglasno. Srazmerno visok udeo žena u Parlamentu, kao i tradicija Parlamenta, i nadalje će voditi računa o tome da se žensko-političke teme otvore i van pitanja zapošljavanja.

Zakon o ravnopravnosti polova

Skupština Srbije usvojila je 11. 12. 2009. godine Zakon o ravnopravnosti polova, kojim se, kako navodi Vlada, uređuje stvaranje jednakih mogućnosti bez obzira na pol i postupak pravne zaštite osoba izloženih diskriminaciji⁴¹.

Zakonom je utvrđeno da ravnopravnost polova podrazumeva ravnopravno učešće žena i muškaraca u svim oblastima javnog i privatnog sektora u skladu sa opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava, potvrđenim međunarodnim ugovorima, Ustavom Srbije i zako-

nima. Zakonom je utvrđeno da je poslodavac dužan da zaposlenima, bez obzira na pol, obezbedi jednake mogućnosti i tretman. Poslodavac koji ima više od 50 zaposlenih na neodređeno vreme dužan je da usvoji plan mera za otklanjanje ili ublažavanje neravnomerne zastupljenosti polova za svaku kalendarsku godinu, najkasnije 31. januara.

Organi javne vlasti treba da obezbede zastupljenost manje zastupljenog pola od najmanje 30 odsto u svakoj organizacionoj jedinici, na rukovodećim mestima i u organima upravljanja i nadzora. Pri javnom oglašavanju poslova i uslova za njihovo obavljanje i odlučivanja o izboru kandidata nije dozvoljeno pravljenje razlike po polu, a pripadnost polu ne može da bude ni smetnja napredovanju na poslu.

Odsustvovanje sa posla zbog trudnoće i roditeljstva ne sme da bude smetnja za izbor u više zvanje, napredovanje i stručno usavršavanje ni za raspoređenje na neodgovarajuće poslove i za otkaz ugovora o radu.

Zakon utvrđuje da zaposleni, bez obzira na pol, ostvaruju pravo na jednaku zaradu za isti rad ili rad jednake vrednosti kod poslodavca, u skladu sa zakonom kojim se uređuje rad. Zakonom je utvrđeno da je svako ravnopravan, bez obzira na porodični i bračni status.

Supružnici i vanbračni partneri ravnopravni su, u skladu sa zakonom. Ovlašćeni predlagač dužan je da predloži najmanje 30 odsto predstavnika manje zastupljenog pola pri imenovanju članova upravnih i nadzornih organa u javnim službama. Svako kome je povređeno pravo ili sloboda zbog pripadnosti određenom polu može da pokrene postupak pred nadležnim sudom. Za diskriminaciju zasnovanu na polu novčana kazna je od 5.000 do 100.000 dinara. Srbija je poslednja zemlja u regionu koja je usvojila taj zakon.

Zaključak

Načelo rodne ravnopravnosti i nediskriminacije je jedno od temeljnih načela ljudskih prava. Ipak, rodna neravnopravnost je još uvek vrlo prisutna u ogromnoj većini vidova društvenog života. Iako su predstavljene u dvostruko povećanoj meri u Narodnoj skupštini posle izbora održanih 2007. godine, žene u Srbiji su još uvek neravnopravne i problem postizanja rodne ravnopravnosti tek treba da se rešava u svojim raznim pojavnim oblicima. Početkom 2009. godine usvojena je Nacionalna strategija za unapređenje položaja žena i rodnu ravnopravnost

⁴¹ www.parlament.gov.rs/content/cir/akta/zakoni.asp

koja predstavlja važan Vladin dokument na osnovu kojeg će se razvijati dalje aktivnosti u pravcu poboljšanja rodne ravnopravnosti. Tim sistemskim dokumentom se utvrđuje celovita i usklađena politika države u cilju eliminisanja diskriminacije žena, poboljšanja njihovog položaja i integrisanja principa rodne ravnopravnosti u sve oblasti delovanja institucija sistema, kao jedan od elemenata modernizacije i demokratizacije društva, u cilju bržeg, ravnomernijeg i efikasnijeg društvenog razvoja. Strategijom su obuhvaćene oblasti koje se tiču učešća žena u kreiranju politika i u donošenju odluka u oblasti ekonomije, obrazovanja, zdravlja, nasilja nad ženama, kao i pitanja sredstava javnog informisanja i javnog mnjenja, pošto je kroz široku i demokratsku diskusiju procenjeno da su ove oblasti ključne za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti. U decembru 2009. godine donet je Zakon o ravnopravnosti polova koji određuje da su svi dužni da poštuju ravnopravno učešće žena i muškaraca u svim oblastima javnog i privatnog sektora, u skladu sa opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava, potvrđenim međunarodnim ugovorima, Ustavom Republike Srbije i zakonima. Zakon obavezuje organe javne vlasti da razvijaju aktivnu politiku jednakih mogućnosti u svim oblastima društvenog života i da prate ostvarivanje ravnopravnosti zasnovane na polu u svim oblastima društvenog života, primenu međunarodnih standarda i Ustavom zajemčenih prava u ovoj oblasti. Oblasti u kojima Zakon interveniše su oblast zapošljavanja i zdravstvene zaštite, porodičnih odnosa, obrazovanja, kulture i sporta, političkog, javnog života i sudske zaštite. Jezik Zakona je uopšten, sa neobavezujućim formulacijama „treba da nastoji“, a ne dužan je, što potencijalno stvara mogućnost da subjekti budu ometeni u sprovođenju zakona. Postizanje jednakih mogućnosti i ostvarivanje ravnopravnosti polova nije moguće ostvariti samo donošenjem zakona, nego mora da postoji politička volja za primenom tog zakona, svest o potrebi uvođenja principa u sve politike i mere koje se donose i sprovode uz sistemski rešenja i njihovo sprovođenje.

Da bi država istinski vodila politiku jednakih mogućnosti i unapređivala ravnopravnost polova, potrebno je da uvede mehanizme za ravnopravnost polova na svim nivoima i utvrdi obaveze svih organa. Uvođenje koordinatora u Ministarstvima i ostalim telima bi bio dobar način uticaja na svaki organ javne vlasti i stvaranja preuslova za „gender mainstreaming“ kao jednog od mehanizama za postizanje ravnopravnosti polova.

Takođe je potrebno zakonom osnovati organ državne uprave koji će biti zadužen za praćenje sprovođenja zakona i drugih akata u oblasti ravnopravnosti polova, koordinaciju rada svih institucija i kontinuiranu promociju i uvođenje rodne ravnopravnosti u sve mere i politike na svim nivoima.

Literatura:

- www.europeanaffairs.org
- www.mojaevropa.rs/srbija-i-eu/proces-stabilizacije-i-pridruživanja/
- www.curia.eu.int/en/reccdoc/indexaz/index.htm
- www.europa.eu.int/eur-lex/en/treaties/index.html
- www.seio.gov.rs/code/navigate.asp?Id=140
- www.ombudsmanapv.org/Dokumenti/2009/ZRavnopravnostPolova_Komentar.doc
- www.emg.rs/vesti/srbija/107250.html
- www.ombudsman.rs/index.php/lang-sr_YU/oblasti-rada/rodna-ravnopravnost
- www.parlament.gov.rs/content/cir/akta/zakoni.asp
- www.seio.sr.gov.yu
- www.europa.eu

Biografija

Aleksandra Prodanović (Pakrac, Hrvatska 1983.) zbog rata 1991. godine se sa roditeljima seli u Novi Sad, gde je završila osnovnu, srednju školu i fakultet. Godine 2006. je diplomirala na Prirodno-matematičkom fakultetu smer: Diplomirani menadžer u Lovnom turizmu. Trenutno je na postdiplomskim studijima na istom fakultetu, smer: Doktor nauka iz oblasti turizma. Rekreativno trenira taekwondo.

Instrument za prepristupnu pomoć - IPA ⁴²

Sažetak

Ovaj rad ima za cilj da ukratko prikaže svih pet komponenti IPA programa, od kojih prve dve Srbiji kao zemlji kandidatkinji za članstvo u EU u ovom trenutku stoje na raspolaganju. Osim toga, rad skicira i to šta je neophodno uraditi u narednom periodu u toku faze pripreme za korišćenje sredstava iz ostalih komponenti, kao što je implementacija decentralizovanog sistema upravljanja fondovima. Ukratko je prikazan i postojeći institucionalni okvir za upravljanje fondom IPA u Srbiji.

Ključne reči: upravljanje fondovima EU, jačanje kapaciteta, prekogranična saradnja, decentralizovan sistem implementacije, komponente programa IPA

Uvod

Instrument za prepristupnu pomoć (engl. Instrument for Pre-Accession Assistance – IPA) prepristupni je program namenjen zemljama sa statusom kandidata za članstvo u EU (Turska, Hrvatska, BJR Makedonija), kao i potencijalnim kandidatima za članstvo u EU (Srbija, zatim Kosovo u skladu sa rezolucijom UN 1244, Crna Gora, Bosna i Hercegovina i Albanija). Ovaj program ima cilj da pruži podršku navedenim zemljama u procesu stabilizacije i pridruživanja, u usvajanju pravnih tekovina Evropske unije (acquis communautaire), kao i podršku u pripremi za korišćenje strukturnih fondova i tzv. Kohezionog fonda⁴³ nakon pristupanja Uniji. Za ove svrhe je u evropskom budžetskom periodu 2007-2013. izdvojeno 11,468 milijardi evra ukupno za sve od navedenih ze-

⁴² Seminarski rad iz predmeta Evropske integracije na master studijama na Fakultetu organizacionih nauka u Beogradu, mentorka prof. dr Dragana Kragulj; novembar 2009.

⁴³ Strukturni fondovi i Kohezioni fondovi imaju kao osnovnu namenu smanjenje jaza u razvoju između bogatih i siromašnih regiona i zemalja članica EU, kao i promociju ekonomske i socijalne jednakosti. Strukturni fondovi čine oko trećinu budžeta EU: 90% ovog iznosa troši se na razvoj regiona, a 10% na razvoj tzv. kohezionih zemalja, tj. zemalja čiji BDP iznosi manje od 90% evropskog proseka (Grčka, Irska, Portugal, Španija i nove članice). Izvor: Leksikon evropskih integracija, Ministarstvo spoljnih poslova, http://www.msp.rs/Srpski/spopol/Multilateral/Leksikon/Strukturni_fondovi.htm

malja, što je utvrđeno Uredbom Evropskog saveta br. 1085/2006 od 17. jula 2006.⁴⁴ godine. Program IPA zamenio je sve dotadašnje prepristupne instrumente: prepristupni instrument za Tursku, programe Phare⁴⁵, SAPARD⁴⁶, ISPA⁴⁷ (za zemlje kandidate), kao i CARDS⁴⁸ (za potencijalne kandidate – u kojem je i Srbija učestvovala), a implementira se od 01. januara 2007. godine.

Finansijska perspektiva

Predviđeni finansijski iznos za Srbiju i njen nacionalni IPA program za period 2007-2013. je grafički prikazan na sledeći način⁴⁹:

Component	2007	2008	2009	2010	2011	2012
	181,4	179,4	182,5	186,2	189,9	193,8
	8,2	11,4	12,2	12,4	12,7	12,9
TOTAL	189,7	190,9	194,8	198,7	202,7	206,8

■ Transition Assistance and Institution Building
 ■ Cross-border Co-operation

Srbija, dakle, prema navodima Evropske komisije, za 2007. godinu ima na raspolaganju 189,7 miliona evra, dok iznos na godišnjem nivou raste, te će u 2012. godini iznositi 206,8 miliona evra (ukupno u periodu 2007-2013. 1,183 milijarde evra). Odluka Komisije je da nijedna zemlja korisnik u 2007. godini ne primi manje nego što je primi-

⁴⁴ Uredba Evropskog saveta br. 1085/2006: http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/oj/2006/l_210/l_21020060731en00820093.pdf, str. L210/91

⁴⁵ Skraćena od „Poland and Hungary Assistance for the Restructuring of the Economy“, tj. Pomoć Poljskoj i Mađarskoj za rekonstrukciju ekonomije

⁴⁶ Skraćena od „Special Accession Programme for Agriculture and rural Development“, tj. Specijalni pristupni program za poljoprivredu i ruralni razvoj http://ec.europa.eu/agriculture/external/enlarge/back/index_en.htm

⁴⁷ Skraćena od „Instrument for Structural Policies for Pre-Accession“, tj. Instrument za strukturne politike za pristupanje, http://ec.europa.eu/bulgaria/finance_business/pre-accession/ispa_en.htm

⁴⁸ Skraćena od „Community Assistance for Reconstruction, Development and Stabilisation“, tj. Pomoć zajednice za rekonstrukciju, razvoj i stabilizaciju, http://ec.europa.eu/enlargement/how-does-it-work/financial-assistance/cards/index_en.htm

⁴⁹ Izvor: <http://www.delscg.ec.europa.eu/code/navigate.php?id=902>

Takođe: Pregled programa i fondova Evropske unije otvorenih za Srbiju u periodu 2007-2013. godine, Centar za strateško ekonomska istraživanja „Vojvodina CESS“, str. 5

la u 2006. godini, što je bila osnova za izračunavanje navedenih iznosa. Važno je napomenuti činjenicu da država primalac pomoći iz svojih budžetskih sredstava mora snositi deo troškova celokupnih projekata (25% kofinansiranja za investicione projekte, 10% za projekte tehničke pomoći, 10% za bespovratnu pomoć i 5% za tvining projekte – o kojima će kasnije u radu biti više reči⁵⁰). Ova raspodela sredstava definisana je od strane Evropske komisije putem dokumenta pod nazivom Višegodišnji indikativni finansijski okvir (MIFF⁵¹), koji je fleksibilan, te omogućava i reviziju sredstava na godišnjem nivou u slučaju da se status zemlje promeni (potencijalni kandidat – kandidat – članica), ili ukoliko dođe do nepoštovanja finansijskih pravila EU, tj. suspenzije pomoći. Dok se ovaj dokument odnosi na sve zemlje korisnice, dokument pod nazivom Višegodišnji indikativni planski dokument (MIPD⁵²) izrađuje se posebno za svaku zemlju, i to u konsultativnom postupku sa nadležnim institucijama vlade zemlje korisnika IPA sredstava. On je ustanovljen na period od 3 godine, sa godišnjim revizijama (2008-2010, 2009-2011 itd.), a definiše prioritete po pojedinim oblastima i finansijska sredstva za njihovo ostvarivanje. Usvojeni prioriteti moraju biti u skladu sa prioritetima Evropskog partnerstva⁵³ i ciljevima politike proširenja Evropske unije.

Komponente Instrumenta za pretpristupnu pomoć IPA za period 2007-2013⁵⁴.

IPA program je podeljen na pet specijalizovanih komponenti:

1. Pomoć u tranziciji i izgradnja institucija⁵⁵
2. Prekogrančna saradnja⁵⁶
3. Regionalni razvoj⁵⁷
4. Razvoj ljudskih resursa⁵⁸
5. Ruralni razvoj⁵⁹

Srbija kao zemlja sa statusom potencijalnog kandidata za pristup EU može koristiti samo prve dve komponente⁶⁰, dok zemlje sa statusom kandidata imaju pravo konkurisanja za projekte iz svih pet komponentata. Poseban naglasak u ovom radu će biti stavljen na prve dve komponente kojima Srbija ima pristup.

I Komponenta - Pomoć tranziciji i izgradnja institucija

Pomoć tranziciji i izgradnja institucija je okvir koji je usmeren na podršku u cilju jačanja administrativnih kapaciteta tj. reforme državne uprave. Upravo je ova komponenta pod brojem jedan, s obzirom na to da su ovi kapaciteti ključni u procesu približavanja Evropskoj uniji i ispunjavanju kriterijuma koje pristupanje nameće, među kojima je i usklađivanje našeg zakonodavstva sa pravnim tekovinama EU⁶¹. Pomoć Evropske komisije koristi se u okviru stavke za obuku državnih službenika i reformu javnih službi (pritom je veoma važno napomenuti da se jača-

⁵⁰ Taj iznos se ne mora pokriti samo u novcu, već i u „stvarima“, kao što su prostorije za održavanje seminara, honorari učesnika, tehnika itd

⁵¹ Multi-annual Indicative Financial Framework

⁵² Multi-annual Indicative Planning Document

⁵³ Spisak kratkoročnih (12 do 24 meseci) i srednjoročnih prioriteta (3 do 4 godine) koji služe kao kontrolna lista kojom Komisija meri napredak priprema zemlje za dalju integraciju u Evropsku uniju (Izvor: Priručnik za pripremu projekata finansiranih iz sredstava IPA). Savet ministara Evropske unije je 14. juna 2004. godine usvojio Odluku o principima, prioritetima i uslovima sadržanim u Evropskom partnerstvu sa Srbijom i Crnom Gorom uključujući Kosovo, prema Rezoluciji 1244 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija od 10. juna 1999. godine. Dokument: http://www.logincee.org/file/8976/library/Godišnji_izveštaj_Evropske

⁵⁴ Višestruki izvori, od kojih dominira Vodič za Instrument za pretpristupnu pomoć EU 2007-2013 (prvo izdanje), M. Lazović, I. Knežević, O. Mirić, A. Pejović, Beograd 2007. str 37-47

⁵⁵ Skraćenica koja se često u literaturi koristi: TAIB = Transition Assistance and Institution Building component. Ova komponenta, prema navodima sajta Evropske komisije (http://ec.europa.eu/enlargement/how-does-it-work/financial-assistance/instrument-pre-accession_en.htm), potpada pod odgovornost Generalne direkcije za proširenje

⁵⁶ Skraćenica koja se često u literaturi koristi: CBC = Cross Border Co-operation. Ova komponenta potpada pod odgovornost Generalne direkcije za proširenje i Generalne direkcije za regionalni razvoj

⁵⁷ Ova komponenta potpada pod odgovornost Generalne direkcije za regionalnu politiku

⁵⁸ Ova komponenta potpada pod odgovornost Generalne direkcije za zapošljavanje, socijalna pitanja i jednake šanse

⁵⁹ Ova komponenta potpada pod odgovornost Generalne direkcije za poljoprivredu i ruralni razvoj

⁶⁰ ..uz otvorenu potencijalnu mogućnost da se iz tih sredstava finansiraju i programi/projekti iz preostale tri komponente.

⁶¹ Acquis communautaire, celokupno važeće zakonodavstvo u Uniji, od njenog osnivanja do danas. Krajem 2007. godine njegov obim se procenjivao na 170.000 stranica teksta. Izvor: Evropska unija, Miroslav Prokopijević, Službeni glasnik, Beograd 2009, str. 100/101

nje kapaciteta odnosi i na postepeno preuzimanje odgovornosti za samostalnu pripremu i sprovođenje IPA projekata u budućnosti; u cilju ostvarenja tog zadatka biće neophodno uvesti decentralizovan sistem upravljanja fondovima, čemu će biti posvećen poseban odeljak u ovom radu), zatim sprovođenje procesa decentralizacije i jačanje lokalne samouprave, reformu pravosudnog sistema, jačanje građanskog društva, podršku demokratskom društvu, borbu protiv diskriminacije, promocijanju ljudskih prava, borbu protiv korupcije, kao i podršku medijima.

U cilju pružanja pomoći u tranziciji u obzir dolaze i projekti koje se odnose na povećanje zaposlenosti, reformu obrazovnog i zdravstvenog sistema, socijalnu inkluziju, ali i jačanje poslovnog okruženja putem razvoja malih i srednjih preduzeća, infrastrukture i ruralnog razvoja.

U okviru prve komponente sredstva IPA mogu biti korišćena u formi sledećih projekata: tvininga i lakog tvininga, tehničke pomoći, investicija i šeme grantova/bespovratne pomoći.

Tvining ili Bratimljenje⁶² je instrument za uspostavljanje institucionalne izgradnje koji se zasniva na saradnji između državnih uprava (ministarstava ili drugih organa uprave) u državama članicama i zemljama (potencijalnim) kandidatima, u cilju koordinirane i sistematične razmene znanja, tj. pomoći u sprovođenju dela pravnih tekovina EU. Zemlja korisnica pomoći je ta koja bira partnera i koja snosi odgovornost da nakon isteka projekta usvoji novi sistem, ili nastavi da finansira započete reforme. Standardni tvining projekat najmanje traje 12 meseci a obavezno uključuje stalno prisutnog savetnika za tvining (RTA⁶³) iz države članice, i vođe projekta i iz države članice, i iz zemlje (potencijalnog) kandidata. U pripreмноj fazi partneri iz država koje saraduju zajednički definišu plan radova tj. sistem obuka. Osim što obezbeđuje administrativnu i tehničku podršku, tvining omogućava i stvaranje dugoročnih veza između zemalja članica i budućih članica.

Laki tvining⁶⁴ zadržava suštinu tvininga, s tim što su aktivnosti i predmet koji se tretira manjeg obima (projekti ograničeni na 6 meseci sa mogućnošću produžetka). U okviru lakog tvininga država članica obezbeđuje stručnjake iz državne službe koji jednom ili više puta u

kratkom roku posećuju zemlju korisnika projekta u cilju razmene znanja. Prisustvo stalnog savetnika dakle nije predviđeno.

Tehnička pomoć (TA⁶⁵) predstavlja tip projekta koji sprovode konsultantske firme koje pobede na tenderima, tj. eksperti koji su angažovani putem ugovora o pružanju usluga radi transfera znanja (know-how) i veština. Projekti se sprovode u cilju pripreme različitih dokumenata, projektne dokumentacije, prenošenja specifičnog tehničkog znanja. Prilikom osmišljavanja projekta neophodno je ustanoviti da li se institucionalna izgradnja bolje uspostavlja putem tvininga ili tehničke pomoći. Projekti tehničke pomoći koriste se tamo gde tvining nije odgovarajući (npr. neophodan je profil eksperta iz privatnog sektora, a ne iz javnog⁶⁶). Ipak, tvining ima prednost i smatra se najboljim načinom prenošenja stručnog znanja u državnom sektoru⁶⁷.

Investicioni projekti odnose se na nabavku opreme (nabavka računara za neko ministarstvo ili konkretne specijalizovane opreme za rad, koje nema u našoj državi) ili izvršenje radova kao što je izgradnja ili rekonstrukcija (infrastrukturni radovi⁶⁸). Kao i projekte tehničke pomoći, ove projekte sprovode kompanije (npr. dobavljači opreme ili izvođači radova) koje pobede na tenderima. Postoje i kombinovani projekti, koji sadrže deo vezan za tehničku pomoć, i deo za obavljanje radova⁶⁹. Da bi se realizovao jedan investicioni projekat, neophodno je prethodno pripremiti određenu dokumentaciju (studiju izvodljivosti, finansijske i ekonomske analize, cost benefit analizu, procenu uticaja na životnu sredinu, tendersku dokumentaciju, neophodne dozvole). Projekti mogu da podrže primenu navedene dokumentacije, a u slučaju da ona postoji, realizaciju određenog projekta.

Bespovratna sredstva (grant) predstavlja direktnu finansijsku donaciju iz budžeta EU sa ciljem finansiranja aktivnosti neprofitnog sek-

⁶² Priručnik za pripremu projekata finansiranih iz sredstava IPA, Ministarstvo finansija, Sektor za programiranje i upravljanje fondovima EU i razvojnom pomoći, str. 154

⁶³ RTA – residential twinning adviser. Važno je navesti skraćenice za određene termine, s obzirom na to da se nekada u literaturi češće koriste od punog termina

⁶⁴ Twinning light

⁶⁵ Technical Assistance. Važno je navesti engleski naziv, s obzirom na to da se nekad češće koristi od prevoda.

⁶⁶ Priručnik za pripremu projekata finansiranih iz sredstava IPA, str. 156

⁶⁷ Primer projekta tehničke pomoći: "Tehnička podrška u upravljanju medicinskim otpadom" iz oblasti zdravstva, <http://www.delscg.ec.europa.eu/code/navigate.php?id=896>

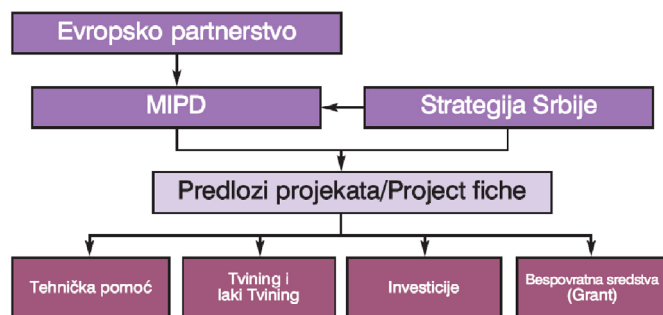
⁶⁸ Primer projekta: „Projekat rehabilitacije regionalnog puta M25 u Istočnoj Srbiji”, <http://www.misp-serbia.rs/sr/implementation.php>

⁶⁹ Primer projekta obnove Žeželjevog mosta u Novom Sadu; projekat čini tehnička pomoć za pripremu dokumentacije za izgradnju mosta i svu drugu neophodnu dokumentaciju, a dodatno i deo izgradnje, dakle ugovor o radovima

tora, koji radi na ostvarenju ciljeva opšteg evropskog interesa (civilno društvo⁷⁰, lokalna samouprava, mediji). Projekte sprovode aplikanti (npr. nevladine organizacije) čiji projekti budu odabrani.

Osim ovih tipova projekata, u izuzetnim slučajevima moguće je obezbediti direktnu budžetsku pomoć zemljama korisnicama pretpriputne pomoći, koje je moraju upotrebiti za tačno definisane ciljeve.

Vizuelno predstavljena formula za identifikaciju projekata data je na sledećoj šemi (na osnovu Evropskog partnerstva, Višegodišnjeg indikativnog planskog dokumenta, Nacionalnog plana integracije (NPI) i ostalih nacionalnih strategije, nadležne institucije predlažu predloge projekata - tzv. project fiche-, a projekti se dele na četiri pomenute vrste)

Svi odobreni projekti tokom jedne programske godine čine godišnji nacionalni program. Nacionalni program priprema Nacionalni IPA koordinator (NIPAK), koji je u Slučaju Srbije potpredsednik vlade

70 «Građansko društvo je pojam koji se odnosi na totalitet dobrovoljnih građanskih i socijalnih organizacija ili institucija koje formiraju osnovu funkcionisanja društva, kao suptnost državno ustanovljenim strukturama, pravilima tržišta ili familjarnim interesnim grupama. Građansko društvo afirmiše kolektivne akcije koje za cilj imaju ostvarenja zajedničkih interesa i vrednosti, kada ih državni sistem ne podržava u potpunosti ili u dovoljnoj meri. Građansko društvo populariše nevladine organizacije, grupe za pritisak u zajednici, feminističke i verske organizacije, profesionalne asocijacije, trgovinske unije i sindikate, grupe za samopomoć, koalicije i socijalne pokrete kao svesniju, otvoreniju i savremeniju formu delanja od relativno zatvorenog i sporo promenljivog državnog sistema». Preuzeto sa enciklopedije Wikipedia, Rečnik socijalnog rada, Ivan Vidanović, Beograd, 2006

zadužen za evropske integracije⁷¹, a za sekretarijata NIPAK-a nominovan je Sektor za programiranje i upravljanje fondovima EU i razvojnom pomoći pri Ministarstvu finansija. Svakako veliku ulogu vrši i Delegacija Evropske komisije⁷² u Beogradu, s kojom se vrše konsultacije, koja obavlja tendersku proceduru i ugovaranje, a na kraju vrši ocenu i reviziju projekata⁷³.

II Komponenta - Regionalna i prekogranična saradnja⁷⁴

Cilj projekata iz druge komponente IPA fonda je jačanje prekogranične saradnje kroz zajedničke lokalne i regionalne inicijative. Cilj pritom je unapređenje oblasti kao što su životna sredina, prirodno i kulturno nasleđe, javno zdravlje, sprečavanje i borba protiv organizovanog kriminala, obezbeđenje efikasnih i bezbednih granica, ali i zapošljavanje, razvoj preduzetništva, turizma, unapređenje veza između gradskih i seoskih sredina itd. Zemlje učesnice zajedno definišu predlog prekograničnog programa (predloge projekta mogu podneti isključivo institucije i neprofitne organizacije), i dostavljaju Evropskoj komisiji na ocenu. U slučaju odobrenja, program se implementira sa obe strane granice. Na Zapadnom Balkanu je poseban naglasak na prekograničnoj saradnji zbog neophodnosti dugoročne stabilizacije regiona nakon sukoba sa kraja dvadesetog veka.

U periodu 2007-2013. Republika Srbija ima mogućnost da učestvuje u 6 programa prekogranične saradnje sa susednim državama:

71 Primer projekta „Podrška civilnom društvu“ nominovan od strane Ministarstva za državnu upravu i lokalnu samoupravu, grant šema za nevladine organizacije http://www.europa.rs/upload/documents/2008/11-support_to_civil_society_en.pdf71. Instrument za pretpriputnu pomoć IPA 2007-2013, Evropski pokret Srbija i Fond za otvoreno društvo, drugo dopunjeno izdanje, Beograd 2009, str.1571. Božidar Đelić

72 Više o projektima: <http://www.delscg.ec.europa.eu/code/navigate.php?id=850>

73 Svaki projekat prolazi kroz fazu pripreme (programiranje), fazu identifikacije, fazu izrade projekta, fazu odobrenja, usvajanje od strane Komisije, početka sprovođenja. Specifično za programe pomoći EU je to da se stvarna realizacija projekta, koji se definiše za godinu n, očekuje tek u n+2 godini. Princip n+6 važi kao krajnji rok da se potroše dodeljena sredstva.

74 Mnogobrojni izvori, od kojih dominira Instrument za pretpriputnu pomoć IPA 2007-2013, drugo izdanje

Mađarskom⁷⁵, Rumunijom⁷⁶, Bugarskom⁷⁷, Hrvatskom⁷⁸, Bosnom i Hercegovinom⁷⁹, Crnom Gorom⁸⁰, kao i 2 programa transnacionalne i međuregionalne saradnje – IPA Jadranskom programu i Programu Južistočne Evrope.

Kada je u pitanju saradnja sa Mađarskom, županije koje mogu sa mađarske strane učestvovati u realizaciji projekta su: Čongrad i Bač-Kiškun, a okruzi u Srbiji Zapadno-bački, Severno-bački, Severno-banatski, Južno-bački, Srednje-banatski okrug (pri tome se Srem i Južno-banatski okrug ne graniče direktno sa Mađarskom, ali se tretiraju kao priključeni region). Prioriteti saradnje sa Mađarskom su infrastruktura, životna sredina, ekonomija, obrazovanje i kultura. Zajednički tehnički sekretarijat sedište ima u Budimpešti, a informativni centar za organizacije iz Srbije se nalazi u Subotici.

Rumunija može učestvovati u prekograničnim IPA projektima preko županija Timiš, Karaš-Severin i Mehedinti, dok im je partner sa srpske strane neki od okruga: Severno-banatski, Srednje-banatski, Južno-banatski, Braničevski i Borski. Među glavnim prioritetima saradnje nalaze se privredni i društveni razvoj, zaštita životne sredine i spremnost na vanredne situacije i promovisanje razmene među narodima. Sedište zajedničkog tehničkog sekretarijata se nalazi u Temišvaru, a informativni centar u Vršcu.

Saradnja sa Mađarskom

Saradnja sa Rumunijom⁸¹

Što se tiče prekogranične saradnje sa Bugarskom, regioni koji mogu konkurisati za projekte sa bugarske strane su Vidin, Montana, Sofija, Pernik, Čustendil i Sofija grad, dok su okruzi u Srbiji: Borski, Zaječarski, Nišavski, Pirotski, Jablanički i Pčinjski. Glavni prioriteti saradnje su razvoj infrastrukture, unapređenje kapaciteta za zajedničko planiranje, rešavanje zajedničkih problema i razvoj. Sedište zajedničkog sekretarijata se nalazi u Sofiji, a info centar u Nišu.

Županije u Hrvatskoj koje mogu učestvovati u programima prekogranične saradnje sa Srbijom su: Osječko-baranjska, Vukovarsko-srijemska, a u susedna-pridružena područja spadaju i Požeško-slavonska i Brodsko-posavska regija. Okruzi u Srbiji su: Severno-bački, Južno-bački, Zapadno-bački, Sremski, dok je Mačvanski okrug susedno područje (ne graniči se sa Hrvatskom, ali je prihvatljivo prema geografskom, demografskom i ekonomskom odličju). Glavni prioritet saradnje je održivi ekonomsko-društveni razvoj, u šta se ubraja i unapređenje dobrosusjedskih odnosa duž granice. Sedište zajedničkog sekretarijata se nalazi u Zagrebu, a info centar u Sremskoj Mitrovici.

⁷⁵ Više informacija na stranici IPA Mađarska Srbija, <http://hu-srb-ipa.com/srb>

⁷⁶ Više informacija na stranici IPA Rumunija Srbija, <http://www.romania-serbia.net>

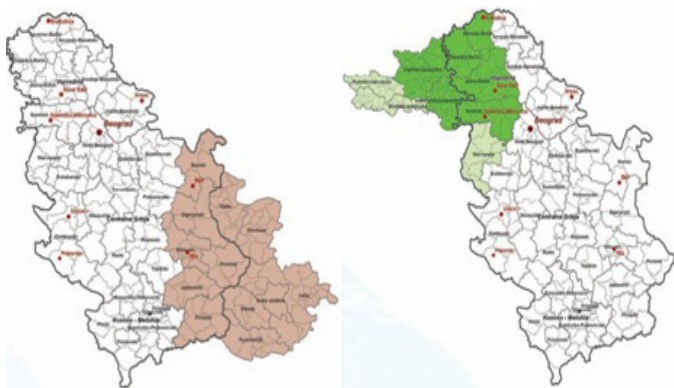
⁷⁷ Više informacija na stranici IPA Bugarska Srbija, <http://www.ipacbc-bgrs.eu/scc>

⁷⁸ Više informacija na stranici IPA Hrvatska Srbija <http://www.croatia-serbia.com>

⁷⁹ Više informacija http://www.cbib-eu.org/sr/programske_oblasti/srbija_bosna_i_hercegovina/index.html

⁸⁰ Više informacija <http://www.cbc-mne.org>

⁸¹ Instrument za pretprijetupnu pomoć IPA 2007-2013, drugo izdanje, str 25 i 26

Saradnja sa Bugarskom

Saradnja sa Hrvatskom

Regioni u Bosni i Hercegovini koji mogu sa Srbijom učestvovati u IPA projektima su: Sarajevski ekonomski region i Severo-istočni ekonomski region. Okruzi u Srbiji su: Sremski, Mačvanski, Zlatiborski i Kolubarski okrug. Prioriteti saradnje su društvena i privredna kohezija preko aktivnosti za poboljšanje poslovne, društvene i institucionalne infrastrukture i kapaciteta. Zajednički tehnički sekretarijat ima sedište u Užicu, dok se informativni centar nalazi u Tuzli.

U prekograničnoj saradnji Crna Gora – Srbija, učestvuju sledeće opštine sa crnogorske strane: Pljevlja, Bijelo Polje, Berane, Rožaje, Plav, Andrijevica, Kolašin, Mojkovac, Žabljak, Plužine, Šavnik i Nikšić, dok susedne oblasti obuhvataju Podgoricu, Danilovgrad i Cetinje. Sa srpske strane mogu učestvovati Raški i Zlatiborski okrug. Prioritet saradnje je ostvarivanje socio-ekonomske kohezije. Zajednički tehnički sekretarijat ima sedište u Prijepolju, dok je kancelarija za pružanje informacija u Bijelom Polju.

Saradnja sa BiH

Saradnja sa Crnom Gorom

Srbija, osim ovih projekata sa direktnim susedima, može realizovati projekte u okviru još dva programa transnacionalne saradnje Evropske unije. Jedan je tzv. program Jugoistočne Evrope⁸² koji uključuje 16 zemalja⁸³ i predstavlja deo kohezivne politike EU. Glavni izvor za finansiranje ovog velikog programa pored IPA fonda (za zemlje kandidate) je i Evropski fond za regionalni razvoj⁸⁴ (za zemlje članice), dok je globalni cilj - razvoj transnacionalne saradnje, kohezija i stabilnost. Minimum tri partnerske zemlje moraju biti uključene u partnerstvo, od kojih najmanje jedan partner mora biti država članica. Drugi program nosi naziv Jadranski program, u kojem je učešće Srbije ograničeno na period do 2012. godine⁸⁵. U ovom slučaju je učešće Srbije ograničeno i u sadržinskom smislu, i odnosi se na mogućnost učestvovanja u institucionalnoj saradnji i istraživanjima.

III Komponenta - Regionalni razvoj

Treća komponenta IPA programa se još uvek ne odnosi na Srbiju, s obzirom na to da nema status kandidata za pristup Evropskoj uniji. U okviru treće komponente IPA programa zemlje kandidati se pripremaju za korišćenje sredstava iz Evropskog fonda za regionalni razvoj (ERDF) i Kohezionog fonda, dok su ose prioriteta⁸⁶ saobraćajna infrastruktura i povezanost, kao i aktivnosti u cilju očuvanja životne sredine, ali i aktivnosti koje podstiču regionalnu konkurentnost u ekonomskom smislu.

⁸² <http://www.southeast-europe.net> Upravljanje programom je dodeljeno Nacionalnoj razvojnoj agenciji sa sedištem u Budimpešti. Svaka učesnica u programu ima tzv. Nacionalnu službu za implementaciju, koja je u Srbiji u Ministarstvu finansija, Sektoru za programiranje i upravljanje fondovima EU i razvojem

⁸³ Albanija, Austrija, Bosna i Hercegovina, Bugarska, Rumunija, Hrvatska, BJR Makedonija, Grčka, Mađarska, deo Italije, Srbija, Crna Gora, Slovačka, Slovenija, Moldavija i pogranične regije Ukrajine

⁸⁴ ERDF, European regional development fund,

⁸⁵ Ostale zemlje potencijalne učesnice: Italija, Slovenija, Grčka, Hrvatska, Bosna i Hercegovina, Crna Gora i Albanija. Cilj saradnje je jačanje razvojnih mogućnosti regiona oko Jadranskog mora kroz zajedničke aktivnosti zemalja učesnica. <http://www.adriaticipacbc.org>

⁸⁶ Kada su u pitanju komponente III, IV i V često se koristi termin „osa prioriteta“, koju štampari izvori Ministarstva finansija (Priručnik za pripremu projekata finansiranih iz sredstava IPA) objašnjavaju na sledeći način: Potpodela programa koja definiše globalni cilj koji treba da se postigne, i koja se, u zavisnosti od razmatrane IPA komponente, sastoji od mera i operacija

Strateški koherentni okvir⁸⁷ je dokument koji se izrađuje na nacionalnom nivou za treću i četvrtu komponentu na osnovu već pominjanog Višegodišnjeg indikativnog planskog dokumenta. Evropska komisija razmatra ovaj dokument, koji sadrži spisak prioriteta koje zemlja želi da ostvari putem komponenti III i IV IPA programa, zatim opis ciljeva prema Višegodišnjem indikativnom planskom dokumentu⁸⁸, kao i okvirni predlog finansijskih sredstava po operativnim programima za sprovođenje projekata. Evropska unija maksimalno učestvuje u finansiranju projekata iz treće komponente sa 75% iznosa. U izuzetnim slučajevima ovaj procenat može porasti na 85%. Zanimljivo u vezi sa ovom komponentom je to što pruža mogućnost finansiranja tzv. velikog projekta (large project). Veliki projekat se sastoji od serije aktivnosti, koje imaju jasan ekonomski ili tehnički cilj, i čija vrednost prelazi 10 miliona evra. Ovakvi projekti svakako moraju biti odobreni od strane Evropske komisije, uz definiciju fizičkog cilja i troškova koji mogu biti finansirani.

Važna i zanimljiva pretpostavka za korišćenje Evropskog fonda za regionalni razvoj i Kohezionog fonda će biti uspostavljanje statističke regionalizacije zemlje (tzv. Nomenklature teritorijalnih jedinica za statističke svrhe - NUTS nomenklature⁸⁹). Srbija je potpisivanjem Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju preuzela obavezu uspostavljanja ove klasifikacije u periodu od četiri godine od potpisivanja sporazuma⁹⁰. Ovim sistemom klasifikacije se utvrđuju ekonomsko-statističke teritorijalne jedinice u okviru države; svakoj jedinici se dodeljuje kod i ime. Svako ovo geografsko područje predstavlja administrativnu jedinicu sa ovlašćenjima da donosi političke odluke za dato područje u skladu sa pravnim i institucionalnim okvirom države.

⁸⁷ Strategic Coherence Framework (SCF). Cilj mu je da obezbedi konzistentnost između III i IV komponente programa IPA i usklađenost s nacionalnim i evropskim prioritetima, a posebno s lisabonskim ciljevima. Predstavlja okvir za operativne programe koji dalje razrađuju definisane prioritete. Više na: http://ec.europa.eu/regional_policy/funds/ipa/strategic_en.htm

⁸⁸ Prilikom sastavljanja projektnog predloga uvek je neophodno navesti koje veze bi projekat imao sa ostalim planskim dokumentima i strategijama u cilju opravdavanja neophodnosti projekta.

⁸⁹ NUTS – Nomenclature of Territorial Units for statistical Purposes

⁹⁰ Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju, potpisan 29.04.2008. između Republike Srbije i Evropske unije, str. 41

IV Komponenta – Razvoj ljudskih resursa

Komponenta IV IPA programa ima za cilj doprinos socijalnoj i ekonomskoj koheziji putem zapošljavanja, obrazovanja i socijalne inkluzije. Evropski socijalni fond (ESF⁹¹) je namenjen povećanju zaposlenosti i povećanju šansi za pronalazak posla unutar EU. ESF podržava aktivnosti vezane za doživotno učenje, obezbeđenje lakših uslova za zapošljavanje svima, a posebno ugroženim grupama (ženama, migrantima, osobama sa invaliditetom, dugotrajno nezaposlenima). Sredstva ovog fonda se koriste i za reforme sistema obrazovanja i generalno jačanje ljudskog kapitala. Svakako je u okviru IPA programa bitna stavka jačanje administrativnih kapaciteta, tj. pripremu zemalja kandidata (dakle, još uvek isključujući Srbiju) za korišćenje sredstava iz Evropskog socijalnog fonda (priprema, upravljanje, praćenje, administracija, evaluacija, kontrola) i za sprovođenje reformi. Kao što je navedeno i za III komponentu, Strateški koherentni okvir opisuje glavne ciljeve koje država želi ostvariti, a priprema se na nacionalnom nivou za III i IV komponentu zajedno - i pokriva ceo period sprovođenja IPA. Operativni programi ovde predstavljaju srž realizacije. Oni se mogu revidirati u slučaju da dođe do bitnijih promena prioriteta države. Učešće EU u finansiranju projekata ne prelazi 85% iznosa celokupnog projekta. I za pristup ovoj komponenti bitno je imati decentralizovan sistem upravljanja fondovima EU (DIS). Evropska unija je za zemlje kandidatkinje u periodu 2007-2012. odvojila 520 miliona evra za projekte u okviru komponente koja se odnosi na razvoj ljudskih resursa.

V Komponenta – Ruralni razvoj

Komponenta V programa IPA namenjena je zemljama kandidatima u cilju pripreme za implementaciju i upravljanje Zajedničkom poljoprivrednom politikom (ZPP⁹²) EU (Srbija izuzeta zbog statusa potencijalnog kandidata), dakle prilagođavanja poljoprivrednog sektora i ruralnih oblasti, kao i za implementaciju zakonodavstva u okviru ZPP.

⁹¹ European Social Fund (ESF), http://ec.europa.eu/employment_social/esf/index_en.htm

⁹² Zajednička poljoprivredna politika (ZPP) predstavlja jednu od najstarijih i najkontroverznijih zajedničkih politika EU. U poljoprivredi zemalja EU se stvara veoma mali procenat BDP-a, dok se na ZPP danas troši više od 40% budžeta – 1984. godine i 74%, od čega se veliki deo troši na subvencije poljoprivrednicima, koje su raznovrsne i izuzetno visoke u nekim slučajevima. Uporedi: M. Prokopijević, poglavlje o ZPP-u, str. 200-232, drugo izdanje 2009.

Zemlje kandidati za članstvo se putem komponente V pripremaju za korišćenje sredstava iz Evropskog poljoprivrednog fonda za ruralni razvoj⁹³. EU je za zemlje kandidate (Hrvatsku, Makedoniju, Tursku) u periodu 2007-2012. odvojila 880 miliona evra za projekte koji se odnose na ruralni razvoj.

U cilju ostvarenja razvoja privrede sela i sprovođenja standarda Zajednice, neophodno je raditi na merama kao što je ulaganje u privredu radi restrukturiranja, razvoj seoskih infrastruktura, investicije za stvaranje mikro i malih preduzeća, zanatstava i seoskog turizma, kao i poboljšanje obuke (vanredne obuke koje ne ulaze u sastav osnovnoškolskog i srednjoškolskog obrazovanja). Finansijski doprinos Zajednice ne prelazi 75% kada su u pitanju projekti iz pete komponente. U određenim slučajevima taj maksimum može iznositi 80% ili 85%.

Važno je da zemlja korisnica ima usvojenu Nacionalnu strategiju za razvoj sela⁹⁴ koja sadrži ciljeve razvoja. Kao i za komponente III i IV, neophodno je da zemlja kandidat ima akreditovan sistem decentralizovanog upravljanja, kako bi mogla koristiti sredstva ove komponente.

Višekorisička IPA⁹⁵ (regionalni aspekt saradnje)

Gotovo 10% sredstava IPA programa namenjeno je tzv. Višekorisičkom IPA programu⁹⁶, koji je namenjen unapređenju ostvarenja zajedničkih prioriteta zemalja kandidata i potencijalnih kandidata. Ova vrsta programa se implementira onda kada je regionalna saradnja plodotvornija od ostalih načina sprovođenja projekata, i dovodi do boljih rezultata u rešavanju pitanja od opšteg interesa, ili kada je jeftinije upravljati projektima paralelno u više zemalja iz regiona centralno, iz Brisela. Ova vrsta saradnje je neophodna zbog stabilnosti i ekonomskog razvoja regiona, kao i jačanja dobrosusedskih odnosa, i odgovara oba-

vezama koje su zemlje iz regiona preuzele na Samitu između država Evropske unije i Zapadnog Balkana, održanom u Zagrebu tokom 2000. godine i Solunu 2003. godine. Proces regionalne saradnje se pritom tretira kao integralni deo procesa harmonizacije sa EU⁹⁷. Celokupnu aktivnost administracije preuzima Evropska komisija, koja i finansira projektne aktivnosti i prati da li se zemlja kreće ka ciljevima ispunjenja tzv. kriterijuma iz Kopenhagena⁹⁸. Među prioritetima u saradnji nalazi se i obrazovanje, koje je podržano putem programa Tempus i Erasmus Mundus – koji doprinosi unapređenju visokog obrazovanja i mobilnosti studenata, a uključuju saradnju i sa zemljama članicama.

Višekorisička IPA podržava i troškove privremenih administrativnih institucija, kao što je Kancelarija visokog predstavnika u BiH ili Misija na Kosovu do prestanka njihovih mandata.

Suspenzija pomoći

IPA takođe sadrži i klauzulu o suspenziji pomoći. Ova klauzula se primenjuje na sve zemlje korisnice koje ne zadovolje principe demokratije, vladavine prava, ljudskih i manjinskih prava i ne ispune obaveze sa držane u partnerstvu (Evropsko partnerstvo za zemlje potencijalne kandidate, tj. Partnerstvo o pristupanju za zemlje kandidate). Primenjuje se u slučaju da zemlje korisnice pomoći ne ostvare napredak u ispunjavaju pristupnih kriterijuma ili napredak u sprovođenju reformi.

Komisija je obavezna da sprovodi redovne evaluacije rezultata kako bi utvrdila da li su postavljeni ciljevi ostvareni i kako bi mogla da ponudi preporuke za poboljšanje narednih aktivnosti.

⁹³ European Agricultural Fund for Rural Development – EAFRD), http://www.2007-2013.eu/by_scope_eafrd.php

⁹⁴ U februaru 2009. godine Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede objavilo je Plan strategije ruralnog razvoja 2009-2013. <http://www.minpolj.gov.rs/download/ruralnirazvoj-strategija.pdf> Iz teksta ovog Plana jasno je da su ciljevi i prioriteti usklađeni sa prioritetima iz IPA programa

⁹⁵ Multi beneficiary IPA, http://ec.europa.eu/enlargement/how-does-it-work/financial-assistance/ipa_multi_beneficiary_en.htm

⁹⁶ Definisano u Višekorisičkom IPA višegodišnjem indikativnom planskom dokumentu. U njemu su definisani prioriteti za po tri budžetske godine.

⁹⁷ Neophodno je da se izgradi dobra i redovna komunikacija nacionalnog koordinатора za IPA i nacionalnog koordinatora u Savetu za regionalnu saradnju (organizacija sa sedištem u Sarajevu, koja je preuzela zadatke nekadašnjeg Pakta za stabilnost iz Brisela), koji treba da rade komplementarno. Sajt Saveta za regionalnu saradnju: <http://www.rcc.int/index.php>

⁹⁸ Na sastanku Evropskog Saveta u Kopenhagenu 1993 godine, šefovi država/vlada zemalja članica EU složili su se da će primiti u članstvo EU pridružene zemlje članice iz Centralne i Istočne Evrope koje izraze želju za tim, a ispune sledeće kriterijume: (1) stabilnost institucija koje osiguravaju demokratiju, pravnu državu, poštovanje ljudskih prava i manjina, (2) postojanje efikasnog tržišnog privređivanja, (3) sposobnost preduzeća da izdrže tržišni pritisak snaga u Uniji i (4) sposobnost preuzimanja obaveza koje proizilaze iz članstva uključujući sprovođenje ciljeva političke, ekonomske i monetarne unije. (Leksikon evr. integracija)

Decentralizovani sistem upravljanja pomoći EU (DIS)

Osnovni uslov za korišćenje svih pet IPA komponenti je da zemlja primalac pomoći ima status kandidata, kao i da ima uspostavljen **decentralizovani sistem upravljanja fondovima (DIS)**. To podrazumeva da Evropska komisija prenosi upravljanje određenim aktivnostima na zemlju korisnicu, a pri tome zadržava celokupnu konačnu odgovornost za izvršenje budžeta. Zemlja sa decentralizovanim sistemom upravljanja pomoći sama vrši poslove sprovođenja tenderske procedure, zaključivanja ugovora i plaćanja. Svrha DIS-a je da se zemlja kandidat osposobi za upravljanje fondovima EU. Proces decentralizacije se odvija u više etapa, a deli na dva oblika: decentralizaciju sa kontrolama od strane Evropske komisije (EK), i decentralizaciju bez kontrola EK. Što se prvog oblika tiče, zemlja korisnica sprovodi najveći deo aktivnosti oko tenderskih procedura, ugovaranja i plaćanja, pri čemu je Delegacija EK i dalje zadužena za davanje odobrenja pre transakcija, a ima i pravo odbijanja određene tenderske dokumentacije. U drugom slučaju Delegacija EK ne proverava svaku transakciju, ali za to je neophodno da zemlja korisnik dokaže konstantno besprekorno funkcionisanje, kao i to da DIS bude akreditovan.

Proces akreditacije se odvija kroz šest faza:

0. Uspostavljanje sistema upravljanja fondovima
1. Utvrđivanje nedostataka (Gap Assessment)
2. Otklanjanje nedostataka (Gap Plugging)
3. Utvrđivanje da li su ispunjeni uslovi za podnošenje zvaničnog zahteva za uvođenje DIS-a
4. Podnošenje zahteva za prenos ovlašćenja
5. Priprema za odluku Komisije
6. Odluka Komisije

Što se tiče IPA komponenti I i II, Srbija je za sada uspostavila sistem upravljanja fondovima, i upravo se nalazi u fazi utvrđivanja nedostataka. Fazu otklanjanja nedostataka će podržati projekat iz IPA programa za 2007. godinu, koji je već odobren, i čija se realizacija očekuje krajem 2009. godine⁹⁹. Prema navodima Kabineta potpredsednika Vla-

de za evropske integracije, cilj Srbije je da do maja 2011. godine obezbedi akreditaciju I i II komponente. Što se tiče komponente III i IV, Srbija je već pripremala mapu puta za ostvarenje ovog cilja. Faza 1 je započeta, a faza 2 treba da bude podržana iz IPA programa za 2008. godinu, čija se realizacija očekuje godine 2010¹⁰⁰.

Decentralizacija je svakako preduslov za korišćenje sredstava strukturnih fondova i Kohezionog fonda nakon pridruživanja. Srbija još uvek fondovima Evropske unije upravlja na centralizovan način (preko Delegacije Evropske komisije), ali putem IPA projekata kreće se u cilju napretka i usvajanja DIS sistema.

Postojeći institucionalni okvir

Kao što je već navedeno, Srbija je nominovala Nacionalnog IPA koordinatora (NIPAK, potpredsednik Vlade za evropske integracije), kao i sekretarijat NIPAK-a (Ministarstvo finansija, Sektor za programiranje i upravljanje fondovima EU i razvojnom pomoći). Osim ovih struktura, Srbija je bila u obavezi, da u cilju pripreme za komponentu III i IV, kao i za uspostavljanje decentralizovanog sistema implementacije programa imenuje još nekoliko funkcija sa jasnim odgovornostima. Ukratko će biti navedene ove institucije, s obzirom na to da se njihovo pominjanje ne može izbeći u mnogobrojnoj literaturi vezanoj za ovu tematiku. Nacionalni službenik za akreditaciju (Competent Accrediting Officer – CAO) je zadužen za nadgledanje Nacionalnog fonda i njegovog čelnika, Nacionalnog službenika za odobravanje. U našem slučaju radi se o Ministarki finansija¹⁰¹.

Nacionalni službenik za odobravanje (National Authorizing Officer – NAO) se nalazi na čelu Nacionalnog fonda i snosi celokupnu finansijsku odgovornost za funkcionisanje sistema. U našem slučaju radi se o državnom sekretaru zaduženom za budžet.

Nacionalni fond (National Fund, NF) je telo odgovorno za upravljanje centralnim računom na koji EK uplaćuje fondove za zemlju korisnicu po potpisivanju finansijskog sporazuma. U našem slučaju ovim poslovima se bavi Sektor za Nacionalni fond za upravljanje fondovima EU u Ministarstvu finansija. Na tim poslovima sa tim sektorom saradju-

⁹⁹ http://www.europa.rs/upload/documents/30/ipa_project_preparation_facilities_en.pdf

¹⁰⁰ http://www.europa.rs/upload/documents/2008/35-dis_en.pdf

¹⁰¹ Ministarka Diana Dragutinović

je i Sektor za ugovaranje i finansiranje programa ih sredstava Evropske unije.

Kada su III i IV komponenta u pitanju, Strateški koordinator (Strategic Coordinator - SCO) je osoba direktno odgovorna Nacionalnom IPA koordinatoru, a zadužena je za proces programiranja i monitoringa.

Osim ovih institucija, ne treba zaboraviti ni resorna ministarstva sa svojim jedinicama za upravljanje projektima (kojima upravlja Visoki službenik za programiranje pomoći ili Senior Programme Officer – SPO), i Delegaciju Evropske komisije u Srbiji.

Osim ovih institucija, zemlja korisnica fondova mora izabrati i posebno revizorsko telo, ekspertska telo koje je nezavisno od svih pomenutih struktura. Može se zaključiti da je sistem kontrole mnogostruk.

Zaključak

S obzirom na to da se Srbija jasno izjasnila za put ka Evropskoj uniji, i 29.04.2008. godine potpisala Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju sa EU, na raspolaganje joj je stavljena pomoć u vidu instrumenata za pretpristupnu pomoć, koja će biti vraćena u budžet EU u slučaju da Srbija nije u stanju da ih iskoristi. Ova finansijska i tehnička pomoć je često uslovljena napretkom države u sprovođenju reformi i implementacije sistema kao što je decentralizovan sistem upravljanja projektima. Sporije kretanje na putu ka EU znači i manje mogućnosti da se koriste sredstva EU, a time i manje sredstava za ekonomske i političke reforme.

Literatura:

- Instrument za pretpristupnu pomoć EU 2007-2013, Ivan Knežević, Ognjen Mirić, Mirjana Lazović, Andrija Pejović, Evropski pokret u Srbiji i Fond za otvoreno društvo, Beograd 2009. drugo izdanje
- IPA, Vodič kroz instrument za pretpristupnu pomoć EU 2007-2013. Ivan Knežević, Ognjen Mirić, Mirjana Lazović, Andrija Pejović, Fond za otvoreno društvo i Evropski pokret u Srbiji, Beograd 2007.
- Priručnik za pripremu projekata finansiranih iz sredstava IPA, Ministarstvo finansija, Sektor za programiranje i upravljanje fondovima EU i razvojnom pomoći, Beograd, 2008.
- Evropska unija. Uvod, Miroslav Prokopijević, Beograd 2009. Službeni glasnik, drugo izdanje

- Pregled programa i fondova Evropske unije otvorenih za Srbiju u periodu 2007-2013. godine, Centar za strateško ekonomska istraživanja "Vojvodina CESS"
- Leksikon evropskih integracija, internet stranica http://www.msp.rs/Srpski/spopol/Multilateral/Leksikon/Strukturni_fondovi.htm
- Pristup evropskom pravu, internet stranica <http://eur-lex.europa.eu>
- Evropski parlament, internet stranica <http://www.europarl.europa.eu>
- Evropska komisija, internet stranica <http://ec.europa.eu>
- Delegacija Evropske komisije u Republici Srbiji, internet stranica <http://www.delscg.ec.europa.eu> ili www.europa.rs
- The local government information network, biblioteka na internet stranici <http://www.logincee.org>
- Program podrške razvoju infrastrukture lokalne samouprave, internet stranica <http://www.misp-serbia.rs/sr>
- Ministarstvo finansija, sajt www.mfin.gov.rs
- IPA Mađarska Srbija, <http://hu-srb-ipa.com/srb>
- IPA Rumunija Srbija, <http://www.romania-serbia.net>
- IPA Bugarska Srbija, <http://www.ipacbc-bgrs.eu/scc>
- IPA Hrvatska Srbija <http://www.croatia-serbia.com>
- IPA Crna Gora Srbija <http://www.cbc-mne.org>
- Program Cross Border Institution Building www.cbibeu.org
- Program Jugoistočna Evropa www.southeast-europe.net
- Jadranski program <http://www.adriaticipacbc.org>
- Programi EU 2007-2013 <http://www.2007-2013.eu>
- Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede www.minpolj.gov.rs
- Savet za regionalnu saradnju <http://www.rcc.int>

Afirmativne akcije Evropske unije u oblasti zapošljavanja žena

Sažetak

Rad definiše pojam afirmativne akcije, kao i termine koji predstavljaju njegove sinonime. Takođe, objašnjena je primena afirmativne akcije u evropskom kontekstu i njene forme koje se koriste kao mere postizanja rodne ravnopravnosti. Uzimajući u obzir da afirmativna akcija sa sobom nosi niz kontraverzi i dan danas, obrazloženi su razlozi koji idu u korist politike afirmativne akcije kao i kritika koja je osporava. Dalje, u okviru zakona Evropske unije, pojašnjena je pravna regulativa koja se odnosi na afirmativnu akciju u oblasti zapošljavanja žena kao i slučaj Kalanke koji je bio prekretnica u evropskom zakonodavstvu kada je u pitanju politika jednakih mogućnosti. Na kraju, dati su primeri politike afirmativne akcije kao i preporuke koje bi poboljšale njenu primenu i tako unapredile jednakost žena i muškaraca.

Ključne reči: afirmativna akcija, rodna ravnopravnost, Kalanke, pravni okvir

Uvod

Uprkos zakonima Evropske unije o jednakim platama, zarade žena 15% su niže od zarade muškaraca. Ovo predstavlja posledicu diskriminacije žena i strukturalnih nejednakosti kao što su segregacija po sektorima, zanimanjima i načinima rada, u pristupu obrazovanju i treninzima, sistemima plaćanja kao i stereotipima o ženama. Najveći broj se i dalje zapošljava u sektorima koji su tradicionalno viđeni kao pogodni za žene, a ti poslovi se najčešće manje cenjeni i slabije plaćani. Takođe, žene uglavnom zauzimaju i niže položaje u organizacijskoj hijerarhiji. (Putokazi ka ravnopravnosti žena i muškaraca, 2006 str 20)

Zbog nejednakog tretmana žena i muškaraca prilikom zapošljavanja, Evropska unija uvodi praksu afirmativne akcije u oblast zapošljavanja žena koja ima za cilj da istakne problem diskriminacije u dobijanju posla, i omogućava određenim grupama (ženama) da dobiju posao koji im je nekad bio nedostupan.

Različiti termini i definicija afirmativne akcije

Iako je termin afirmativna akcija izabran za ovaj esej, ne postoji konsenzus u stručnoj literaturi šta zapravo ovaj termin obuhvata. Ova konfuzija je stvorena i zbog upotrebe drugih termina kao što su pozitivna akcija i pozitivna diskriminacija.

Afirmativna akcija je termin koji se ređe koristi u Evropi, ali je dominantan u Americi i među državama koje ne pripadaju Evropskoj uniji. U Americi, taj termin je povezan sa širokim spektrom mera koje uključuju povlašćen tretman za grupe koje su u nepovoljnom položaju, kao na primer kvote za etničke manjine. Evropski kontekst manje pribegava politici povlašćenog tretmana, sa izuzetkom koji se odnosi na osobe sa invaliditetom i u manjoj meri na žene¹⁰².

Pozitivna diskriminacija obuhvata povlašćen tretman osoba koji se temelji na безусловnoj prednosti jedne osobe samo na osnovu njenih karakteristika¹⁰³. U kontekstu rodne ravnopravnosti na tržištu rada razlika između pozitivne akcije i pozitivne diskriminacije je ta da zakon Evropskog suda naglašava da je pozitivna diskriminacija nezakonita, za razliku od pozitivne akcije koja je zakonita.¹⁰⁴

Afirmativna akcija generalno obuhvata sve one mere kojima se nastoji pomoći grupi ili osobama koje su socijalno ili ekonomski ugrožene, s tim da to ne znači da afirmativna akcija uključuje i безусловnu prednost u raspodeli društvenih dobara koja se temelji samo na osnovu karakteristika jedne osobe ili grupe.

Kao što smo i napomenuli kada je u pitanju rodna ravnopravnost, pozitivna akcija obuhvata sve mere koje imaju za cilj da suzbi-

¹⁰² International perspectives on positive action measures-A comparative analysis in the European Union, Canada, the United States and South Africa, 2007, str. 25

¹⁰³ Primer pozitivne diskriminacije može biti zapošljavanje osoba koje pripadaju manjinskim odnosno marginalizovanim grupama (žene, etničke manjine, osobe sa invaliditetom) ne na osnovu njihovih kvalifikacija nego samo zato što poseduju određene karakteristike i kao takve su bile diskriminisane u prošlosti. To bi značilo da posao dobija osoba koja na primer nije kvalifikovana za određenu poziciju. Ovakva praksa pozitivne diskriminacije se izbegava i ovaj termin je sve ređe u upotrebi.

¹⁰⁴ U nekim slučajevima termini afirmativna akcija i pozitivna diskriminacija se izjednačavaju, stim da se termin pozitivna diskriminacija izbegava, zbog njegove političke nekorektnosti, jer se smatra da diskriminacija nikad ne može biti pozitivna. International perspectives on positive action measures-A comparative analysis in the European Union, Canada, the United States and South Africa, 2007, str 26

ju učinak diskriminacije koja se desila u prošlosti, da eliminišu postojeću diskriminaciju i da promovišu politiku jednakih mogućnosti između muškaraca i žena pogotovu na nekim nivoima ili poslovima gde je jedan pol nedovoljno zastupljen.

Forme afirmativne akcije

Postoje tri široke forme afirmativne akcije koje se primenjuju u Evropskoj uniji.

Prvi model se sastoji od mera koje pokušavaju da poboljšaju položaj žene na tržištu rada. Cilj je da se eliminišu uzroci manjeg zapošljavanja žena ili manjih mogućnosti u napredovanju u karijeri kroz intervencije profesionalne orijentacije i stručnog osposobljavanja.

Drugi model želi da postigne balans između porodičnih i profesionalnih obaveza i mnogo bolje raspodelu ovakvih obaveza između muškarca i žene. Prioritet je dat merama koje se odnose na organizovanje fleksibilnog radnog vremena, infrastrukture koja će razviti i poboljšati brigu o deci, kao i reintegrisanje radnica na tržište rada posle prekida karijere.

Treći model se bazira na ideji da pozitivna akcija treba da nadoknadi diskriminaciju koja se dešavala u prošlosti. Preferencijalni tretman se koristi kada su u pitanju grupe koje su nedovoljno zastupljene. U našem slučaju su to žene i tada se može koristiti sistem kvote. Kvote mogu da budu rigidne tako što omogućavaju osobama da dobiju određene privilegije, a da one nisu zasnovane na zaslugama. S druge strane, postoje tzv. fleksibilne kvote koje uspostavljaju sistem privilegija određene kategorije ili grupe baziranih na osnovu zasluga pojedinca/ke.¹⁰⁵

Argumenti u korist programa afirmativne akcije

Programi afirmativne akcije stvoreni su kako bi ispravili nepravde uzrokovane polnom diskriminacijom. Afirmativna akcija se sastoji u povlašćenom tretmanu utemeljenom na polu ili, drugim rečima, diskriminaciji muškaraca u korist žena s ciljem izjednačavanja njihovog položaja. Argumente u korist programa afirmativne akcije možemo podeliti u dve grupe: u prvu se svrstavaju argumenti orijentisani na prošlost, a u drugu oni orijentisani na budućnost.

Pristup orijentisan na prošlost

Princip kompenzacijske pravde pretpostavlja da kad god je počinjena nepravda, oštećena strana treba biti obeštećena na način da će joj šteta biti nadoknađena. Budući da su žene u prošlosti bile diskriminisane, program afirmativne akcije zamišljen je kao način da se ženama nadoknadi šteta koja im je učinjena, osiguravajući im sada ono čega su bile lišene. Preciznije, afirmativna akcija u obliku povlašćenog zapošljavanja ili sklapanja povlašćenih ugovora jeste način da se kompenzuje nepravda učinjena ženama u prošlosti. Kako su žene u prošlosti u području zapošljavanja dobijale manje nego što je pravedno, one sada zaslužuju više kako bi im se nadoknadili gubici. Pretpostavljeno je da ovaj tip kompenzacijske politike treba da bude primenjen na žene u celini, kao na grupu, te da im treba osigurati povlašteni položaj pri zapošljavanju, nezavisno od nižih kvalifikacija ili slabije osposobljenosti za određeni posao u poređenju s njihovim muškim protivkandidatima. Naime, prema ovom pristupu, pretpostavlja se da su niže kvalifikacije takođe posledica prošlih nepravdi koje sada treba da budu kompenzovane. Međutim, ovakav pristup ne nailazi na pozitivan odjek okoline i smatra se pomalo radikalnim.

Pristup orijentisan na budućnost

Temeljni cilj programa afirmativne akcije, prema ovom pristupu, nije kompenzacija zbog diskriminacije u prošlosti već stvaranje budućeg dobra - i to kako neposredno moralnih dobara (više jednakosti, više pravednosti) tako i stvaranje više mogućnosti i šansi za sve - koji će ukinuti podređeni društveni položaj žena. Ovaj tip argumentacije generalno se temelji na pretpostavci da povlašćeni tretman žena predstavlja strategiju koja će društvo u celini učiniti boljim. Pretpostavlja se da programi afirmativne akcije doslednije štite prava jer produkuju društvo u kojem će kršenje prava biti smanjeno. Uprkos činjenici da se primenom afirmativne akcije nekim pojedincima čini nepravda, dobre posledice afirmativne akcije uveliko nadmašuju loše posledice primene ovoga tipa društvene prakse.¹⁰⁶

¹⁰⁵ Szyszczak, E. Positive action after Kalanke, *The Modern Law Review*, 59., 876-883, 1996.

¹⁰⁶ Prlić-Samardžija, 2003

Diskriminacija muškaraca

Povlašćeni tretman jedne osobe znači da će neka druga biti za-kinuta; preferencijalni tretman žena povređuje prava muškaraca na jed-nak tretman. Pristalice programa afirmativne akcije, bez obzira na nji-hove argumente, moraju se suočiti s moralnim i pravnim posledicama diskriminacije muškaraca. Naime, prisiljeni su da ponude objašnjenje kako ovakva diskriminacija muškaraca unutar programa afirmativne ak-cije može biti ispravna. Nekoliko je strategija opravdavanja diskrimina-torne prakse afirmativne akcije.

Prvo, tvrdi se da su muškarci neposredno ili posredno odgovor-ni za diskriminaciju žena u prošlosti. Naime, muškarci su neposredno uživali dobrobiti zbog praksi kojima su diskriminirali žene. Ako sami i nisu učestvovali u diskriminatornim praksama, u seksističkim sistemima koji su uskraćivali šanse ženama imali su prednosti pri zapošljavanju, ali istovremeno i u stvarnju psihološkog profila samopoštovanja i samo-pouzdanja koji nije na isti način razvijan kod žena. Tako, čak i ako neki muškarci mogu biti nedužni kada je u pitanju diskriminisanje žena, svi izvlače nepravedne korisiti iz činjenice što su žene u podređenom polo-žaju. Imajući sve to na umu, tvrdi se da je opravdano diskriminirati muš-karce preferirajući pri zapošljavanju slabije kvalifikovanu ženu.¹⁰⁷

Negativne reakcije na afirmativnu akciju

Politika jednakih mogućnosti prilikom zapošljavanja kao i mere afirmativne akcije izazivaju različite reakcije. Mnogi tvrde da je afirma-tivna akcija u stvari „obrnuta diskriminacija“. Ona se vidi kao niz mera kojima osobe ne zasluženo dobijaju određen posao i ne žele da rade. Jedan od velikih problema koji se javlja prilikom zapošljavanja jeste da osobe koje ne odobravaju afirmativnu akciju nisu upućene u istoriju i proteklu diskriminaciju koja se dešavala prema određenim grupama, kao i ženama.¹⁰⁸

Kritika diskriminacije muškaraca

Gotovo svi kritičari afirmativne akcije, nezavisno od toga na koji je aspekt ovoga programa usmerena njihova argumentacija, naglašava-

ju da je afirmativna akcija nepravedna jer kažnjava muškarce koji nisu više od ostalih odgovorni za prošlu diskriminaciju žena, ako su uopšte i odgovorni. Ne samo muškarci, već i većina članova društva ne može prihvatiti da muškarci treba da budu kažnjeni zbog nejednakosti koje su se dogodile, a koje oni nisu mogli kontrolisati, niti mogu za njih biti odgovorni. Tvrdi se kako nije pravedno raspodeljivati teret stvaranja boljega društva na način da se kažnjavaju nevine osobe¹⁰⁹. Odgovor-nost mora biti individualna i specifična. Nijedan sin privilegovanog oca nema obaveze prema povređenim ženama, kao što nijedan nevini muš-karac nema obavezu da se žrtvuje zbog žena koje su zbog diskri-minacijske prakse oštećene.¹¹⁰

Međutim, veoma je važno da se osobe postavljaju na određena mesta na osnovu njihovih veština i sposobnosti, jer sve bi drugo samo podsticalo neprijateljstvo i potvrđivalo pozitivnu diskriminaciju koja je nezakonita.

Christopher Metzler takođe tvrdi da zato što neki ljudi vide afir-mativnu akciju kao sredstvo koje zahteva da se zaposle ljudi koji su ne-kvalifikovani za određen posao, postoji problem neodobravanja afirma-tivne akcije. Drugi problem postoji zato što se mere afirmativne akcije vide kao zahtev da se zaposli određen broj ljudi kako bi se ispunile kvote.¹¹¹

Takođe, Heilman i sar. su (1993) pronašli da su žene koje su uz pomoć afirmativne akcije dobile posao imale negativan pogled na sebe i ostale žene, a takve su rezultate ponovile i na manjinskom uzorku. Ta-kav stav tih žena je uticao na njihovo samopouzdanje. Takođe, osobu koja je zaposlena preko programa afirmativne akcije se često smatra ne-kompetentnom, pa je stigmatizirana od ostalih radnika. Da bi se preva-zišli ovi problemi, afirmativna akcija treba da bude provedena polako i oprezno, da se ne bi stekao utisak da su određene grupe društvene grupe primljene na posao bez potrebnih kvalifikacija. Kada se afirmativna akcija sprovodi na pravilan način, svi je radnici mogu prihvatiti kao pra-vednu i neugrožavajuću. U ostalim slučajevima, radnici koji se zapošlja-vaju ovim programom, mogu se podcenjivati, a radnici primljeni na re-

¹⁰⁷ Trend u svetu da su žene, ako ne podjednako, onda bar isto toliko obrazovane kao i muš-karci, te da se preferencijalni tretman uglavnom dešava za žene sa koje imaju iste kvalifi-kacije kao i muškarci

¹⁰⁸ Singh Dhami R., Squires J. & Modood T., 2006

¹⁰⁹ Sher, 1975

¹¹⁰ Prlić-Samardžija, 2003

¹¹¹ Singh Dhami R., Squires J. & Modood T., 2006

dovan način mogu potkopavati trud da se popravi šteta nastala ranijom diskriminacijom pri zapošljavanju.

Slučaj Kalanke

Slučaj Kalanke se odnosio na gospođu Glissman i gospodina Kalanke, po struci hortikulturalne radnike zaposlene u Parks odeljenju grada Bremena. Kada je raspisan konkurs za mesto menadžera, oboje su konkurisali i ušli u uži izbor. Selekcioni žiri je shvatio da oboje imaju iste kvalifikacije. Bremenski zakon nejasno objašnjava kriterijum „jednakih kvalifikacija“, postavljajući pitanje kako zapravo u realnosti dva kandidata mogu biti potpuno jednako kvalifikovana za određen posao. Ipak, selekcioni žiri se složio sa činjenicom da su oba kandidata jednako kvalifikovana i nije pokušavao da pronađe koji aplikant je možda bolje kvalifikovan za tu poziciju. Na osnovu toga, odlučeno je da poziciju menadžera dobije žena, jer su žene nedovoljno zastupljene na tim pozicijama. Gospodin Kalanke je osporio tu odluku i kada je slučaj stigao do Saveznog suda Nemačke, sud je ustanovio da je raspodela kvota u skladu sa nemačkim zakonom i prosledio slučaj Evropskom sudu pravde.

Evropski sud pravde je presudio u korist gospođe Glissman i istakao da žene imaju preferencijalni tretman prilikom selekcije u procesu zapošljavanja ukoliko poseduju iste kvalifikacije kao i kandidat muškog pola. Sud je zaključio kako je Bremenskim zakonom o pravima na zapošljavanje i promociju prekršen Član 2 (4) Direktive o jednakom tretmanu 76/207 i da taj član treba da se tumači striktno i bezuslovno.¹¹²

Pravni okvir afirmativne akcije u Evropskoj uniji

Jednak tretman žene i muškarca predstavlja osnovni princip na kojem se temelji politika Evropske unije (član 2). S obzirom na to da pozitivna akcija mora biti utemeljena i ugrađena u zakonodavstvo Evropske unije, veoma je važno razumeti područja delovanja pozitivne akcije kao i njena ograničenja uspostavljena zakonom. Unutar Evropske unije, osnovni zakonski okvir koji se odnosi na pozitivnu akciju, utvrđen je na osnovu velikog broja direktiva i ugovora evropske zajednice, i na osnovu srodnih praksi Evropskog suda pravde¹¹³. Jed-

nakost muškarca i žene je široko objašnjena zakonodavstvom Evropske zajednice. Zaštita koja je data pojedincima/kama na osnovu člana 141 ugovora Evropske zajednice¹¹⁴ nije iskazana generalno u terminima opšte odredbe jednakosti, nego samo u smislu nediskriminatorne politike¹¹⁵.

Ova situacija je promenjena sa članom 13 Ugovora evropske zajednice iz 1999 godine¹¹⁶ koji je dozvolio državama članicama da preduzmu akcije za suzbijanje diskriminacije na osnovu pola, rase, etničke pripadnosti, religioznih uverenja, seksualne orijentacije, starosti i invaliditeta.

Takođe pored ovog člana koji govori o afirmativnoj akciji, član 141(4) ugovora iz Amsterdama, kao dopuna člana 6(3) Ugovora o socijalnoj politici potvrđuje da države Evropske unije mogu sigurno da sprovedu mere pozitivne akcije: “U cilju osiguravanja pune jednakosti u praksi između muškaraca i žena u radnom životu, načelo jednakog postupanja ne sme sprečiti bilo koju državu članicu da zadrži ili done-se mere kojima se osiguravaju specifične prednosti, kako bi se olakšalo manje zastupljenom polu da se stručno usavršava ili da spriječi ili nadoknadi nejednak tretman u profesionalnoj karijeri.”¹¹⁷

Član 3(6) Ugovora o socijalnoj politici potvrđuje da načelo jednake plate za jednaki rad ne sprečava državu članicu da zadrži ili donese mere kojima se osiguravaju specifične prednosti, kako bi se olakšalo ženama da teže stručnom usavršavanju ili da spreče ili kompenzuju nedostatke u njihovim profesionalnim karijerama.

Takođe nakon slučaja Kalanke, Evropski sud pravde smatra afirmativnu akciju kao meru koja umanjuje diskriminaciju u celom društvu i pritom ne zahteva dokaz diskriminacije u prošlosti, stavljajući akcenat na opštepoznatu činjenicu da žene ni do danas nisu jednake sa muškarcima na polju rada. (Krstić, 2003) Ipak, na državi članici je da odluči da li će, kako će i na koji način sprovoditi mere afirmativne akcije. Međutim, i ako država članica jednom odluči da sprovodi poli-

112 Krstić, 2003

113 Na ovo se odnosi slučaj Kalanke. International perspectives on positive action measures-A comparative analysis in the European Union, Canada, the United States and South Africa, 2007, str 29

¹¹⁴ To je dokazano slučajem Kalanke koji je dospelo do Evropskog suda. Problem je bio što su se članovi Direktiva o jednakom tretmanu (Equal Treatment Directive) različito tumačili.

¹¹⁵ Barnard, 1998

¹¹⁶ Član se odnosi na direktivu koja govori o diskriminaciji na tržištu rada

¹¹⁷ Szyszczak, 1996, str 2

tiku afirmativne akcije, implementacija takve politike zavisi od velikog broja aktera. Takve inicijative mogu sprovoditi centralne vlasti, kao i savezna vlada i lokalne vlasti u okviru ovlašćenja. Takođe sprovođenje mera afirmativne akcije zavisi od privatnih poslodavaca, poslodavaca uslužnih delatnosti, kao što su servisi javnog sektora na primer škole, univerziteta, bolnice¹¹⁸.

Generalno, ugovorom iz Amsterdama, povećana je svest među državama članicama o diskriminaciji žena prilikom zapošljavanja, kao i na radnom mestu. Međutim, praksa govori da je najvažnije da politika Evropske unije o ravnopravnosti muškaraca i žena bude sprovedena u praksi. Države članice treba da nastave da sprovode politike koje će podsticati jednak tretman žena i usmeravati na određene pozitivne akcije.¹¹⁹

Primeri afirmativne akcije

Primeri afirmativne akcije se razlikuju od države do države. U zapadnim zemljama je čest slučaj da se zakonski reguliše da firme moraju imati određen procenat zaposlenih osoba koje imaju invaliditet, ili nisu bele rase. Stoga postoji pravilo, da ako se za posao prijave dve osobe koje imaju iste kvalifikacije, mora biti primljena osoba koja je ženskog pola, ili nije bela, ili ima invaliditet.

Danska ima dugu tradiciju u promovisanju jednakih mogućnosti u oblasti zapošljavanja tako što angažuje posebne stručnjake i savetnike u centrima tj. službama za zapošljavanje koji se brinu da se politika ravnopravnosti prilikom zapošljavanja sprovede u delo. Nemačka je 2005. godine uvela velike novine u promovisanju ravnopravnosti. Jedan od glavnih fokusa bilo je pružanje informacija ženama koje ne primaju finansijsku pomoć, kao i osobama koje žele da se vrate na posao posle trudničkog bolovanja. Još jedan od važnih zadataka predstavlja konsultovanje sa poslodavcima. U Italiji, na primer uvedeni su lokalni komiteti za rodnu ravnopravnost. Iako oni nemaju odlučujuću snagu, nego više savetodavnu, njihov rad utiče na politiku zapošljavanja, a pogotovu kada su u pitanju žene. U Poljskoj, projekat afirmativne akcije na tržištu rada je realizovan tokom 2007. godine u celoj Poljskoj. Učesnici/e programa su bili zaposleni u regionalnim i lokalnim kancelarijama za zapošljavanje,

u nevladinim organizacijama, uključujući i ženske organizacije. Aktivnosti su obuhvatale razne konferencije, seminare i treninge kao i štampanje raznih brošura. Obuka je učesnicima/cama pomogla da se upoznaju sa rodnom ravnopravnošću prilikom zapošljavanja kao i da steknu praktična znanja za sprovođenje politike ravnopravnosti na tržištu rada.

U nekim zemljama programi javnih službi za zapošljavanje, dostupni svim neaktivnim licima, poseban akcenat stavljaju na žene. Tako na primer, u Irskoj, razvijeni su posebni programi koji se odnose na samohrane majke i žene koje su dugo nezaposlene. Slični programi su razvijeni i u Islandu, Litvaniji, Grčkoj i Španiji.

Jedna veoma važna mera afirmativne akcije predstavlja sprovođenje treninga u cilju poboljšavanja zaposlenosti među ženama. Međutim, u nekim državama, kao na primer na Kipru, ti treninzi su namenjeni poslovima koji su viđeni kao tradicionalno „ženski“ i takvi programi ne poboljšavaju položaj žene, jer ona opet ostaje na nižim i slabije plaćenim pozicijama. Međutim, Austrija omogućava treninge kako bi osnažila žene koje su u tradicionalno muškim poslovima i kako bi na taj način bile što konkurentnije na tržištu rada¹²⁰.

Još neke od važnih mera afirmativne akcije predstavlja job sharing (deljenje radnog mesta). U Portugalu ovakve mere se sprovode u okviru Family friendly politike koja olakšava ženama ali i muškarcima period porodiljkog odsustva. Takođe, u Austriji i Grčkoj je poznata politika subvencija koja se odnosi na poslodavca ako zaposli ženu sa barem dvoje dece. Mere aktivne politike zapošljavanja se primenjuju i na samohrane roditelje. U Belgiji, Nemačkoj, Grčkoj, Holandiji, Poljskoj i Engleskoj razvili su se posebni programi koji daju podršku samohranim roditeljima (a posebno majkama jer one čine 90% samohranih roditelja) da nađu zaposlenje kako bi poboljšali kvalitet života. Svaka osobe mora da prođe program koji će obuhvatati posebne olakšice u vidu popusta, smanjenja poreza kao i ličnog savetnika koji će pomoći osobi u pronalaženju posla i biti joj podrška u celokupnom procesu¹²¹.

¹¹⁸ Krstić, 2003

¹¹⁹ Defeis E.F, 1999

¹²⁰ Ovakve mere su veoma važne, jer je generalno ženama teže da se zaposle nego muškarcima a pogotovu ako žele da se zaposle u tradicionalno „muškim“ zanimanjima.

¹²¹ Gender mainstreaming of employment policies A comparative review of thirty European countries, 2007, str. 41

Preporuke

Afirmativna akcija se obično sprovodi u okviru pisanih politika o ravnopravnosti, izjave o misiji i godišnjih izveštaja, što predstavlja napor ka politici jednakosti. Procedura Afirmativne akcije obuhvata:

- potrebno je prikupljati podatke i sortirati ih kako bi politika afirmativne akcije bila što vidljivija i na osnovu čega bi mogla kompleksnije da se sprovodi u okviru različitih politika.
- potrebno je tačno definisati i razjasniti pojam afirmativne akcije.
- potrebno je sprovesti istraživanja kako bi se mapirala trenutna situacija osoba koje su diskriminirane i na osnovu čega bi afirmativna akcija mogla da se kvalitetno primeni u oblasti zapošljavanja, obrazovanja i ostalih sfera.
- ovakva istraživanja bi trebalo sprovesti na nacionalnom nivou, jer se smatra da se diskriminirane grupe i njihova iskustva razlikuju među državama Evropske unije.

Zakonodavstvo je i dalje glavni pokretač za primenu pozitivne akcije. Drugi ključni pokretači su nastali na osnovu altruističkih razloga, moralnih etičkih razmatranja, poslovnih razloga, demografskih promene, korporativne društvene odgovornosti, organizacijske politike i dr.

- potrebno je sprovesti istraživanja koja bi pomogla sudovima koji su veoma važan faktor kada je u pitanju primena mera pozitivne akcije jer oni određuju pravilnost primene pozitivne akcije. Istraživanja bi trebala da pomognu sudovima da utvrde relevantna pitanja ili pitanja koja treba rešiti. Ova istraživanja bi trebalo sprovesti na evropskom nivou jer bi ona mogla znatno unaprediti zakonodavstvo Evropske unije¹²².

Nadgledanje mera afirmativne akcije

U suštini, postoji malo evaluacije dobre prakse kada je u pitanju afirmativna akcija:

- potrebno je bazirati se na primere dobre prakse, utvrditi način na koji se primenjuje, razvijati i širiti dobru praksu afirmativne akcije.

Evropska unija bi trebala da neguje značaj i primenu afirmativne akcije i stoga:

- potrebno je konstruisati praktičan vodič za afirmativnu akciju koji bi koristio državama članicama. To bi moglo biti u formi neobavezujuće zakonske regulative u rangu sa preporukama Evropske komisije.

Osvrt na stanje u Srbiji

U Srbiji postoji veliki problem diskriminacije žena prilikom zapošljavanja. Diskriminatorna praksa se ogleda u procesu selekcije kandidkinja za posao. Kao prvo, od njih se traži da ne ostanu trudne u narednih nekoliko godina. Kao drugo, ukoliko muškarac i žena poseduju iste kvalifikacije, muškarac je taj koji najčešće dobija posao. Ovakva praksa pokušava da se promeni i sankcioniše Zakonom o ravnopravnosti polova, kao i Zakonom o zabrani diskriminacije.

Afirmativna akcija se spominje u Zakonu o ravnopravnosti polova i to u okviru posebnih mera za postizanje ravnopravnosti polova član 7: „Ne smatra se diskriminacijom ni povredom načela jednakih prava i obaveza donošenje posebnih mera radi otklanjanja i sprečavanja nejednakog položaja žena i muškaraca i ostvarivanja jednakih mogućnosti polova.“¹²³ Primena ovog zakona se ogleda u preferencijalnom tretmanu žena prilikom zapošljavanja, čime se poslodavci trude da smanje diskriminatornu praksu. Problem afirmativne akcije u Srbiji je taj što njena primena ostaje na samovolji samih poslodavaca jer ne postoji sistematska implementacija mera afirmativne politike.

„Pitanje žena, onako kako je ono zamišljeno u regionu i dalje pada u drugi plan u odnosu na druge prioritete koje vlada potencira, kao što su privredna i politička kriza, sukobi i nasilje. Retko se priznaje da su sva ova pitanja zapravo neraskidivo vezana za nedostatak sveukupnog razvoja ljudskog roda, uključujući i žene.“¹²⁴

¹²² International perspectives on positive action measures-A comparative analysis in the European Union, Canada, the United States and South Africa, 2007, str 66

¹²³ http://www.bgcentar.org.rs/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=78&Itemid=93

¹²⁴ Južna Azija, Izveštaj oljudskom razvoju, 2000, str. 12

Literatura:

- Barnard C. The principle of equality in the Community context, *Cambridge Law Journal*, 57(2), 352-373, 1998.
- Elizabeth F. Defeis, *The Treaty of Amsterdam: The next step towards gender equality*, *Boston College International & Comparative Law Review*, 23(1) 1-34, 1999. http://www.bc.edu/bc_org/avp/law/lwsch/journals/bcicl/23_1/23_1_TOC.htm (28. april)
- European Commission, Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities: *Equality between women and men 2006-2010*, 2006.
- European Commission, *International perspectives on positive action measures-A comparative analysis in the European Union, Canada, The united States and South Africa*, 2007.
- European Commission: *Gender mainstreaming of employment policies, a comparative review of thirty European countries*, 2007.
- Heilman, M. E., Kaplow, S. R., Amato, Mary A.; Stathatos, P. When similarity is a liability: Effects of sex-based preferential selection on reactions to like-sex and different-sex others, *Journal of Applied Psychology*, 78(6,) 917-927, 1993
- Krstić, I. *Affirmative action in United States and European Union: Comparison and Analysis*, *Facta Universitatis*, 1(7), 825-843, 2003
- Prijić – Samaržija, S. Programi afirmativne akcije - za i protiv: Temelji preferencijalnog tretmana žena, *Kruh i ruže*, 17, 2003.
- <http://www.zinfo.hr/hrvatski/stranice/izdavastvo/kruhiruze/kir17/17afirmativna.htm#vrh> (29.april 2010.)
- South Asia, *Human Development Report. A United Nation Publication*, 2000.
- Sher, G., (1975), "Justifying Reverse Discrimination in Employment", *Philosophy and Public Affairs*, Vol. 4, No. 2, U Prijić – Samaržija, S. Programi afirmativne akcije - za i protiv: Temelji preferencijalnog tretmana žena, *Kruh i ruže*, 17, 2003
- Singh Dhani R., Squires J. & Modood T., *Developing positive action policies: learning from the experiences of Europe and North America*, University of Bristol, 2006.
- Szyszczak, E. Positive action after Kalanke, *The Modern Law Review*, 59., 876-883, 1996.

- http://www.bgcentar.org.rs/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=78&Itemid=93 (20. maj 2010.)

Biografija

Aurelija Đan (Novi Sad, 1986) diplomirala psihologiju na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu na temu Povezanost predrasuda prema ženama sa političkim opredeljenjem i religioznošću. Za vreme studija radnu praksu je obavljala u Pokrajinskom sekretarijatu za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova. Trenutno radi kao njihova vršnjačka trenerka iz oblasti rodno zasnovanog nasilja. Takođe je koordinatorka projekta nevladine organizacije Kocka pod nazivom Osnaživanje učenica koje upisuju tradicionalno muška zanimanja. Zanima je rodna psihologija i planira da svoje školovanje nastavi u inostranstvu.

Razvoj preduzetništva – programi Evropske unije

Sažetak

Predmet rada je pregled razvoja ženskog preduzetništva u Srbiji (posebno u Vojvodini) i Evropskoj uniji. Posebna pažnja će se pokloniti razmatranju situacije u našoj zemlji, tačnije problemima sa kojima se suočavaju žene preduzetnice, njihovim motivima za pokretanje biznisa kao i profilu samih preduzetnica. Takođe će biti predstavljene organizacije, institucije i programi u našoj zemlji i nekim zemljama Evropske unije koje su podržale razvoj ženskog preduzetništva. U radu će biti istaknut značaj ženskog preduzetništva za privredni rast jedne zemlje, ali i za ekonomsko, psihološko, intelektualno osnaživanje žena.

Ključne reči: žensko preduzetništvo, preduzetnica, Srbija, institucije, Evropska unija

Preduzetništvo u Srbiji – nastanak i razvoj

Pojam ženskog preduzetništva se u Srbiji prvi put pominje pre petnaestak godina kada su međunarodni programi za otpočinjanje biznisa bili prvenstveno usmeravani ka ženama izbeglicama kao najugroženijoj kategoriji. Upravo sukobi na teritoriji bivše Jugoslavije koji su se desili devedesetih godina prošlog veka doveli su do stvaranja tzv. "ekonomije preživljavanja", a njeni glavni nosioci bile su žene. I dok muškarci zbog tradicionalno shvaćenih rodnih uloga nisu hteli (ili nisu mogli) da se snađu u takvim uslovima, žene su bile te koje su svojom sposobnošću i snalažljivošću umnogome doprinele opstanku svojih porodica. I naravno da su se na tom putu ka svom "uhlebljenju" susretale (i danas se susreću, ali ipak moramo reći u mnogo manjoj meri nego ranijih godina) sa mnogobrojnim teškoćama. Ipak, ukoliko sagledamo pozitivne i negativne strane preduzetništva, moramo priznati da su koristi mnogo veće od rizika koje ono

nosi sa sobom. Preduzetništvo omogućuje korišćenje onih individualnih resursa koji bi inače ostali neiskorišćeni. Ono jednostavno "izvlači" ženu iz onih klasičnih rodnih stereotipa koji su kod nas posebno naglašeni. Žena se svakako oseća sigurnijom i samostalnijom kada sama sebi obezbeđuje sredstva za život, ali i kada oseti zadovoljstvo zbog postignutog uspeha ili doživi javno priznanje okoline.

Glavne poteškoće sa kojima su se žene suočavale prilikom pokretanja sopstvenog biznisa bile su različite. Najpre, nedostatak novca za pokretanje posla, jer uglavnom nisu imale nikakav (ili nedovoljan) početni kapital, niti nekretnine u svom vlasništvu koje bi mogle poslužiti kao hipoteka za dobijanje nekog kredita (o čemu će više reći biti u daljem tekstu).

Zatim, bitna stavka koja je nedostajala ženama početnicama u biznisu bila je nedovoljna informisanost o tome gde se recimo može podići najpovoljniji start – up kredit¹²⁵, kako i gde pronaći kvalitetan i povoljan poslovni prostor, koje organizacije-udruženja nude besplatnu obuku za rad na računaru i sl. Ovu vrstu problema češće osećaju žene u manjim sredinama. Ženama u gradovima su informacije ipak dostupnije, ali u unutrašnjosti monopol nad informacijama jednostavno drže muškarci i nisu spremni za saradnju sa ženama, opet naravno zbog uvreženih predrasuda da su žene "nesposobne" da se bave biznisom. Čak ih ne gledaju ni kao ravopravne sagovornike, a još manje kao poslovne partnere.

Nedostatak samopouzdanja i podrške okoline je takođe jedan od otežavajućih faktora. Uspeh se ženama na ovim prostorima ne pršti, neretko, one zbog toga bivaju marginalizovane i ponižavane jer patrijarhalne vrednosti su i dalje zastupljene u mnogim krajevima Srbije (ali ipak treba reći da tome nisu krivi samo muškarci. Žene moraju biti odlučnije i imati više samopouzdanja i muškarac sigurno neće odbiti dobru poslovnu ponudu samo zato što ju je uputila žena). U jednom od svojih istraživanja dr Marina Blagojević kaže "uspešne žene su dvostruko marginalizovane. One su marginalizovane u grupi žena jer su manji-

¹²⁵ Start up krediti su namenjeni za osnivanje i početak rada firmi i najčešće su to mikrokrediti. Start up krediti su noviji vidovi finansiranja malih početničkih biznisa u Srbiji. Radi se o relativno malim iznosima kredita, koji ne prelaze 30.000 eura (u dinarskoj protivvrednosti) i imaju povoljnije uslove u odnosu na ostale kreditne linije. Najpovoljniji krediti za potencijalna mala i srednja preduzeća mogu se obezbediti iz državnih finansijskih izvora (<http://www.sme.gov.rs>)

na. Ali su marginalizovane i u grupi uspešnih žena jer tamo dominiraju muškarci".(Blagojević, 2006, 19). I kada nekako konačno uspeju da prevaziđu sve prepreke i upuste se u "poslovne vode", javlja se čuveno pitanje kao uskladiti sve to sa obavezama i poslovima u domaćinstvu. Vrlo često žene nemaju podršku porodice i moraju na različite načine da se "dovijaju" kako bi uskladile poslovne i privatne obaveze. Neretko žene bivaju i seksualno uznemiravane od strane muških "kolega" što je još jedna od teškoća sa kojom se susreću preduzetnice. Ipak, kada jednom pređu sve ove prepreke, žene konačno postaju "ravnopravne" sa muškarcima u tom poslovnom smislu i oni ih gledaju kao sebi ravne.

Preduzetnice u Srbiji

Pojam "preduzetnica" možemo definisati kao "Žena koja ima vlastiti biznis i o njemu odlučuje"¹²⁶ U tom smislu, statistika u Srbiji beleži da su žene vlasnice ili suvlasnice šesnaest hiljada firmi u Srbiji. To je petina ukupnog broja domaćih preduzeća. Kada se ta dva podatka uporede, Srbija već ima evropski prosek. Ni u Švedskoj na primer, nema više od 22% preduzetnica.¹²⁷ Međutim, veliki broj preduzeća je samo registrovan na žensko ime, dok su "stvarni" vlasnici njihovi muževi ili neka treća lica, pa tako kada taj podatak ukrstimo sa podatkom koliko žena rukovodi preduzećem u kojem su i vlasnice, dobijamo nešto manje od šest hiljada menadžerki i vlasnica preduzeća u Srbiji. Ovaj podatak je mnogo realističniji i odgovara stvarnom stanju na terenu u oblasti ženskog preduzetništva.

U daljem tekstu ćemo reći nešto o motivima njihovog ulaska u biznis, o samom profilu žena preduzetnica i sl.¹²⁸

Što se tiče motiva, odnosno razloga pokretanja sopstvenog biznisa u ispitanoj uzorku, izdvojile su se dve grupe razloga. Prva grupa su razlozi egzistencijalne prirode, odnosno obezbeđenje osnovnih sredstava za opstanak porodice. Žene jednostavno nisu imale alternativu i bile su prinuđene da krenu sa nekim privatnim poslom, a najčešće su to bivali poslovi „od kuće“ odnosno poslovi koji nisu zahtevali velika ulaga-

nja, a mogli su se raditi od kuće, tako da su žene istovremeno obavljale i te poslovne obaveze i čuvala decu. Retki su primeri žena gde je postojala porodična tradicija preduzetništva, pa su imale početni kapital na koji su se mogle osloniti i nisu morale da kreću sa tzv. „poslovima od kuće“.

U drugu grupu razloga za započinjanje biznisa kako su preduzetnice same navele bili su: težnja da se dokažu vlastite sposobnosti, težnja za samostalnošću i nezavisnošću (i u smislu odlučivanja i u smislu zarade). One su smatrale da mogu bolje da odrade neki posao od onoga što su im njihovi šefovi nametali.

Što se tiče obrazovne strukture preduzetnica pokazalo se da je na zavidnom nivou. Naime 40% žena iz ispitanoj uzorku imale su visoko, a 60% srednje obrazovanje. Nije postojala nijedna žena koja je bila bez stručnog obrazovanja. Ako pravimo poređenje sa zemljama EU, možemo reći da je situacija slična, pa tako npr. u Litvaniji, Mađarskoj i Poljskoj pokazalo se da obrazovanije žene češće ulaze u privatne biznise. Finska je recimo primer evropske zemlje gde su sve preduzetnice imale visoko obrazovanje.

Kada se govori o profesionalnom sastavu preduzetnica, on je u ispitanoj uzorku bio različit. Profesija jednostavno nije bila ta koja je opredeljivala pokretanje privatnog biznisa, nego je to zapravo bio nivo obrazovanja. Naime, pokazalo se da su se žene koje su bile obrazovnije, pre ohrabrile da uđu u privatni biznis. One su uglavnom imale pretihodno dugogodišnje iskustvo u određenoj oblasti i njome su i nastavile da se bave kroz svoj biznis, jer im je to davalo izvesnu sigurnost da će taj posao imati uspeha. Takođe treba napomenuti da se žene kod nas, ali isto tako i u zemljama EU, uglavnom odlučuju za uslužne delatnosti, a veoma malo za neke inovatorske i naučne biznise. Situacija se poslednjih godina promenila po pitanju pružanja intelektualnih usluga, ali i to su i dalje klasični „ženski“ poslovi (knjigovodstvene usluge, škole stranih jezika i sl.). Ako postavimo pitanje zbog čega se žene ograničavaju samo na uslužne delatnosti, može se reći da odgovor leži u razlozima koji su navedeni kao otežavajuća okolnost za započinjanje biznisa. Žene nemaju dovoljno novca, podeljene su između poslovnog i privat-

¹²⁶ Žensko preduzetništvo u Srbiji i Bugarskoj, Mogućnosti poslovne saradnje – autorka Ivana Čvorović

¹²⁷ Podaci sa sajta www.ekonomist.co.yu

¹²⁸ Korišteni podaci prof. Slobodanke Markov (redovna profesorka PMF u Novom Sadu) u okviru Centra za istraživanja, preduzeća i preduzetništvo u Novom Sadu, 2005

nog života, nemaju dovoljno samopouzdanja, te ostaju u tom krugu malih biznisa koji im donose manji profit.

Ono što je karakteristično za preduzetnice kod nas, jesu godine starosti u kojima su one započinjale sopstvene poslove. Situacija se tu menjala. Devedesetih godina dvadesetog veka su se uglavnom mlađe osobe odlučivale za ulazak u privatni posao, dok istraživanja koja su rađena 2004. godine pokazuju da su to uglavnom bile žene preko 40, 50 pa i više godina. Razlog tome se nalazi u činjenici da su se početkom 2000-ih u privatne biznise uključivale žene koje su izgubile posao tokom procesa privatizacije, raspada i odlaska firmi pod stečaj. U EU je situacija po ovom pitanju nešto drugačija. Žene započinju privatne biznise uglavnom do 35- te godine. Takođe javlja se i razlika u tome što žene kod nas same stvaraju preduzeća, dok se u zemljama EU pojavljuje mogućnost nasleđivanja porodičnog biznisa, kupovina već razrađenog biznisa i sl., ali i tamo žene u najvećem broju same stvaraju privatne poslove.

Ako želimo da se osvrnemo na porodično poreklo preduzetnica možemo reći da one potiču iz različitih socijalnih slojeva. Samo mali broj potiče iz porodica koje su već imale razvijen neki biznis, pa ga one nasleđuju. Po pravilu takve žene su bile hrabrije u pogledu odlučivanja i vođenja biznisa, jer su u ranijim godinama usvojile neka znanja i pravila vezano za privatni biznis obzirom da su rasle u takvom okruženju.

Što se tiče bračnog statusa žena preduzetnica u uzorku koji je ispitivan pokazalo se da je 40% žena bilo van braka, a oko 60% u braku.

Kako su žene obezbeđivale početni kapital? Najčešće je to bila pomoć roditelja, a samo mali broj žena je imao svoju ličnu ušteđevinu koju su koristile za pokretanje posla. I to je jedan od razloga zašto je postojalo veliko interesovanje žena za raznim programima pomoći i podrške od strane institucija i organizacija.

Organizacije, institucije i programi koji su podržali razvoj preduzetništva u Srbiji

U Srbiji su poslednjih nekoliko godina uspostavljeni različiti finansijski i nefinansijski programi podrške preduzetništvu kao što su:

programi finansijske podrške izvozniciima i investitorima - Agencija za strana ulaganja i promociju izvoza (SIEPA), programi finansiranja konsultantskih usluga sa ciljem povećanja konkurentnosti u organizaciji Vlade Republike Srbije preko republičke agencije za razvoj MSP, edukativni programi i programi subvencija za samozapošljavanje koje je organizovala Nacionalna služba za zapošljavanje (NSZ), programi kreditiranja pod povoljnijim uslovima od tržišnih (Fond za razvoj Republike Srbije i Fond za razvoj AP Vojvodine – Garancijski fond). U poslednjih 10 godina osnovana su različita udruženja žena koja se bave temom žena u biznisu od kojih su najznačajnije za oblast ženskog preduzetništva: *Akademija za žensko preduzetništvo iz Kikinde, Teodora iz Niša, Poslovna asocijacija žena iz Novog Sada, Udruženje poslovnih žena iz Beograda, Centar za preduzeće, preduzetništvo i menadžment u okviru kojeg se od 1998. do 2002. sprovodio trening program namenjen ženama "Pet koraka do biznis plana"¹²⁹* Takođe, u poslednjih deset godina u Srbiji su organizovani različiti programi obuke za preduzetništvo i biznis u organizaciji Agencije za MSP, raznih udruženja, Nacionalne službe za zapošljavanje i dr. Većinu obuka, koje se nude besplatno ili pod povoljnim uslovima, finansiraju strani donatori (Evropska unija preko Evropske agencije za rekonstrukciju - EAR, Program Ujedinjenih nacija za razvoj - UNDP, Američka agencija za međunarodni razvoj - USAID i drugi). Međutim, ovo su programi koji su namenjeni opštoj populaciji, a samo neki od njih posebnu pažnju poklanjaju ženskom preduzetništvu.

Nekoliko institucija su u proteklih par godina, kroz određene programe, doprinele razvoju ženskog preduzetništva. Jedna od njih je i Nacionalna služba za zapošljavanje koja je kroz subvenciju za samozapošljavanje nezaposlenih lica radi osnivanja privrednog društva, radnje ili drugog oblika preduzetništva obezbedila sumu od 130.000 dinara u jednokratnom iznosu¹³⁰. Ova sredstva svakako nisu dovoljna za pokretanje biznisa, ali su dragocena, jer su, pre svega, jedina bespovratna sredstva za samozapošljavanje koje država nudi u kontinuitetu. Kao što se vidi, u ovom programu nije konkretno naglašeno da je to pomoć že-

¹²⁹ Osnivač ovog programa bila je prof. Fuada Stanković koje je umnogome doprinela razvoju ženskog preduzetništva u našoj zemlji

¹³⁰ Ovaj program realizuje se kroz projekat koji podržava Vlada Republike Srbije uz finansijsku pomoć Programa UN za razvoj (UNDP) i Austrijske razvojne agencije (ADA).

nama preduzetnicama, ali su svakako i one imale pravo da je iskoriste i to je učinilo 2164 žene.

Garancijski fond AP Vojvodine je kroz svoje konkurse dosta doprineo samozapošljavanju žena i za to je dobio i priznanje od Saveta Evrope (priznanje za rad u oblasti ekonomskog osnaživanja žena). Fond je 2007. raspisao „Konkurs za odobravanje garancija za obezbeđenje kredita namenjenih finansiranju START UP programa radno neaktivnih žena sa teritorije Autonomne Pokrajine Vojvodine“ sa garantnim potencijalom od 120.000 dinara. Garancijski fond osnovan je 2003. odlukom Skupštine Autonomne Pokrajine Vojvodine, sa zadatkom da olakša pristup finansijskom tržištu i obezbedi povoljnije uslove kreditiranja od onih koje nude banke. Ovaj zadatak Fond realizuje kroz svoju osnovnu delatnost – izdavanje garancija za obezbeđenje urednog vraćanja bankarskih kredita. Međutim treba razjasniti da fond pruža garancije bankama da će preduzetnice vratiti kredit. Ali Fond pruža garancije samo onim preduzetnicama koje Garancijskom fondu mogu da ponude garancije u vidu hipoteke, zaloge ili drugog pravnog lica¹³¹. To praktično znači da žene koje nemaju imovinu u svom vlasništvu koju bi mogle dati kao zalog, ne mogu da dobiju start up kredit ovim putem. Ovim se ponovo vraćamo na početak i probleme koje preduzetnice imaju prilikom osnivanja biznisa, o čemu je već bilo reči na početku teksta, a to je da nemaju početni kapital, a ni imovinu koju bi ponudile kao zalog.

Žensko preduzetništvo u Evropskoj uniji

Evropska unija polaže mnogo u razvoj preduzetništva, a od 2000. godine naročito je učinjeno mnogo za razvoj ženskog preduzetništva jer se smatra da je to jedna od ključnih karika kako bi EU postala „najkonkurentnija ekonomija, zasnovana na funkcionalnom znanju, održivom ekonomskom rastu i povećanju broja radnih mesta“. (EU Commission 2000). Jedan od koraka ka unapređenju ženskog preduzetništva u EU je i osnivanje Evropske mreže za pomoć ženskog preduzetništva (The European Network to Promote Women's Entrepreneurship – WES) od strane Evropske komisije. Ona ima članove iz 30 evropskih zemalja (države članice, Island, Norveška i Turska). Delegati zemalja predstavljaju vladu i centralne institucije svojih država gde imaju odgovornost

da promovišu žensko preduzetništvo. Članovi mreže obezbeđuju save- te, podršku, informacije i kontakte koji se tiču postojećih mera podrške ženskom preduzetništvu. Mreža ima za ciljeve: da jednostavno učini „vidljivim“ postojeća „ženska“ preduzeća, da stvori klimu koja je pogodna za žensko preduzetništvo, da poveća broj novoosnovanih preduzeća čije su vlasnice žene i sl.

U okviru projekta „Promocija preduzetništva među ženama“ (Promoting Entrepreneurship amongst women) koji je pokrenula Evropska komisija pokrenut je i internet portal - Women Entrepreneurship Portal, koji ima za cilj da poveže sajtove reprezentativnih organizacije žena preduzetnica, raznih mreža, projekte i događaje koji imaju veze sa promocijom ženskog preduzetništva.

Ako želimo da napravimo neka poređenja u funkcionisanju ženskog preduzetništva u zemljama EU i našoj zemlji, navešćemo primere Grčke, Švedske i naših suseda, Bugarske.

U Bugarskoj postoji više od 60 000 žena preduzetnica i onih koje su na menadžerskim pozicijama i uglavnom je to u oblasti malih i srednjih preduzeća. Ako se osvrnemo na profil samih preduzetnica možemo reći sledeće:

- Preduzetnice su uglavnom mlađe životne dobi – preko 80% su starosti ispod 50 godina, a od toga je 35% starostu ispod 40 godina. One su dobro obrazovane – većina ima diplomu fakulteta (oko 55%) dok 1/3 žena ima srednjoškolsko obrazovanje.
- Najveći podstrek za ulazak u biznis za 59% preduzetnica je nedostatak alternative za postizanje profesionalnih ciljeva, zatim ekonomska nezavisnost i samorealizacija
- 17 % preduzetnica je početni kapital obezbedilo kroz kredite.

Kada govorimo o primeru Bugarske, treba napomenuti i to da ne postoji polna diskriminacija prilikom razmatranja aplikacija za dobijanje kredita, kao što je to recimo bio slučaj u našoj zemlji ranijih godina.

Jedan od dobrih primera podsticanja preduzetništva u Bugarskoj je otvaranje porodičnih centara za čuvanje dece. Naime, cilj je bio da se nezaposlene žene zaposle u tim centrima, a sa druge strane budu angažovane na čuvanju dece onih žena koje su osnovale sopstvene biznise, tako da je tu korist bila obostrana.

¹³¹ Građanski nadzor ženskog preduzetništva u Srbiji – žene, biznis, samozapošljavanje CE-DAW preporuke 31, 32

Što se tiče preduzetništva u Švedskoj, još 1993. je osnovana Agencija za ekonomski i regionalni rast¹³² koja promovira žensko preduzetništvo na nacionalnom, regionalnom i lokalnom nivou. Danas, oko 25% preduzetnika u Švedskoj su žene. One su uglavnom u dobi od 35-53 godine, veoma su obrazovane – 46% žena u poređenju sa 33% muškaraca imaju visoko obrazovanje. Većina preduzetnica bavi se uslužnom delatnošću.

Šta Švedska konkretno radi na unapređenju ženskog preduzetništva? Recimo, osnovana je nacionalna mreža „Ambasadori za ženska preduzeća“ gde više od 800 ambasadora/ki širom zemlje nekoliko puta godišnje posećuju škole, univerzitete, nevladine organizacije i prenose svoja preduzetnička iskustva kako bi inspirisali druge, odnosno ohrabrili žene i devojke da razmotre mogućnost pokretanja sopstvenog posla kao jednu opciju za unapređenje ili započinjanje karijere. Takođe, u 2008. finansirano je 14 projekata od kojih je više od 80% fokusirano na unapređenje ženskog preduzetništva.

Jedan od pozitivnih primera je i Grčka koja je subvencionisala one žene koje su želele da pokrenu sopstveni biznis sumom od 9000 eura, a posebna sredstva su predviđena za majke koje imaju decu uzrasta do 6 godina i žene koje vode brigu o bolesnim osobama. Naime, one mogu da vode svoj posao od kuće, a da im za to vreme neko čuva decu ili člana porodice koji je bolestan, a troškovi nege su pokriveni sredstvima iz projekta za podršku ženama preduzetnicama. Za ovaj projekat odobrena su sredstva za 2074 žene¹³³.

Fondovi, programi EU

- PROGRESS je program zapošljavanja i socijalne solidarnosti u EU. Osnovan je da pruži finansijsku podršku subjektima EU u oblasti zapošljavanja, socijalnih pitanja i jednakih šansi. Pokrenut je 2007. i traje do 2013 godine. Za ovaj period budžet iznosi 743,25 miliona eura. Evropska unija će iskoristiti ovaj budžet u 5 oblasti: Zapošljavanje, Socijalna inkluzija i zaštita, Uslovi rada, Ravnopravnost polova i Ne - diskriminacija.

- The European Social Fund (ESF) je jedan od strukturnih fondova EU, kreiran da redukuje razlike u životnom standardu u zemljama EU. ESF je posvećen promociji zapošljavanja u EU. Njegov budžet iznosi 75 miliona evra za period od 2007-2013 godine.

European Progress Microfinance Facility (EPMF) je program koji obezbeđuje mikrokredite za mala preduzeća ili za ljude koji su izgubili posao i želeli bi da pokrenu sopstveni biznis. Ovaj program će povećati dostupnost mikro zajmova za „ranjive“ grupe - kategorije stanovništva kao i nezaposlene osobe koje pokreću ili dalje razvijaju sopstveni biznis.

Zaključak

Ekonomsko osnaživanje žena je svakako i trebalo bi da bude jedna od bitnijih stavki na listi prioriteta svake države. U Srbiji, kao što smo videli iz prethodnog izlaganja situacija po tom pitanju nije sjajna, ali su svakako napravljeni određeni pomaci. Da bi se još više napredovalo u toj oblasti, potrebno je najpre da postoji dobra volja i spremnost države (lokalnih samouprava) da na svim nivoima pomognu i podrže razvoj ženskog preduzetništva.

Osim Garancijskog fonda AP Vojvodine, trenutno u Srbiji ne postoje start up programi kojima su ciljna grupa žene. A isto tako ne postoji nijedan program koji daje podršku za pokretanje biznisa ženama koje nemaju nikakav početni kapital ni sredstva. Na ovome svakako treba raditi i na nivou države i pokrajine. Potrebno je i putem medija, seminara, obuka i sl. upoznati žene koje su zainteresovane da pokrenu sopstveni biznis o svemu onome što bi im moglo koristiti prilikom upuštanja u jedan takav „poduhvat“.

U vezi sa dostupnim fondovima i programima Evropske unije u Srbiji, potrebno je regrutovati i obučiti kadrove za pisanje različitih projekata na osnovu kojih bi žene mogle da konkurišu i za sredstva koja nudi Evropska unija, a tiču se zapošljavanja i samozapošljavanja. Žene su svakako kapacitet i „resurs“ koji treba iskoristiti, dati im šansu da pokažu šta mogu i umeju i od toga će svakako imati koristi i država i lokalna zajednica i naravno same žene i njihove porodice.

¹³² The Swedish Agency for Economic and Regional Growth - Nutek

¹³³ European Network to Promote Women's Entrepreneurship (WES) Activity Report 2007, 2008

Literatura

- Akademija ženskog preduzetništva, zbornik radova Žensko preduzetništvo u Srbiji, 2006
- Građanski nadzor ženskog preduzetništva u Srbiji – žene, biznis, samozapošljavanje, CEDAW preporuke 31,32
- The European Network to Promote Women's Entrepreneurship (WES) – European Commission Annual activity report 2007, 2008
- www.ekonomist.co.yu
- http://www.cwe-network.org/istrazivanje_rezultati.pdf
- <http://ec.europa.eu/enterprise/newsroom/>
- <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=836&langId=en>
- <http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/promoting-entrepreneurship/women/portal>

Biografija

Gordana Domčić (Sremska Mitrovica, 1983). Završila srednju ekonomsku školu u Sremskoj Mitrovici, birotehnički smer, 2002. godine. Završila Višu poslovnu školu u Novom Sadu 2005. godine, a 2009. godine na Visokoj poslovnoj školi takođe u Novom Sadu završila studije preduzetničkog biznisa – smer strateški menadžment i upravljanje malim i srednjim preduzećima. Tokom studija napisala nekoliko radova na temu preduzetništva. Posедуje iskustva u oblasti osiguranja, marketinga i menadžmenta. Govori engleski jezik, služi se španskim. Živi u Novom Sadu.

Položaj žena sa invaliditetom u Evropskoj uniji i Srbiji uporedni prikaz

Sažetak

Polazeći od koncepta dvostruke diskriminacije žena sa invaliditetom ovim radom smo želeli da prikazemo položaj žena sa invaliditetom u Evropskoj Uniji i Srbiji. Osnov za prikaz su nam bile studije na tu temu, sa kvalitativnim podacima. Zaključak do kojih smo došli jeste da EU prepoznaje prepreke sa kojima se ova populacija žena susreće, ali da su konkretne akcije prepuštene nacionalnim politikama što ne dovodi do potpunih sistemskih rešenja. Srbija se sa druge strane još uvek na sistemskom nivou ne bavi pitanjem žena sa invaliditetom, već to čine nevladine organizacije.

Ključne reči: žene sa invaliditetom, Evropska unija, Srbija, dvostruka diskriminacija

Uvod

Invalidnost je kao i rod, koncept koji produbljuje sve aspekte kulture: institucije, društvene identitete, kulturne prakse, političke pozicije, istorijske zajednice i dr. Kao i rod, invalidnost nije prirodno stanje inferornosti i možemo reći da je to ideološka kategorija. Tradicionalno-patrijalno poimanje stvari, žene i osobe sa invaliditetom stavlja u kategoriju zavisnih, ranjivih i nekompetentnih. I žene i osobe sa invaliditetom vremenski dominantno „pripadaju“ privatnoj sferi. Do skoro dominantna ideologija je ideologija u kojoj se se zahteva izlečenje osoba sa invaliditetom umesto izlečenja društva od ekonomskih, psiholoških i arhitektonskih barijera. Medicinski model invalidnosti zahteva neki oblik lečenja, rehabilitacije i korekcije koja bi pomogla osobi da se što je moguće više približi normalnom funkcionisanju, tako da može da se „ubaci“ u postojeći sistem i funkcioniše u njemu. U središtu pažnje je oštećenje, a ne osoba. Nasuprot njemu je socijalni model invalidnosti koji polazi od pretpostavke da su položaj osobe kao i njena diskriminacija društveno uslovljeni, tj. da su društvene prepreke te koje u stvari ones-

posobljavaju osobe. Stoga se rešenje vidi u restrukturiranju i prilagođavanju društva.

U vezi sa ovim modelima a takođe i oslanjajući se na uvide socioloških i feminističkih teorija, razvijen je koncept interdisciplinarnosti. Prema definiciji Ujedinjenih nacija interdisciplinarnost je integrativan pristup koji ukazuje na višestruku diskriminaciju pojedinih grupa ljudi. Polazeći od ovog koncepta, UN ukazuje na višestruku diskriminaciju žena sa invaliditetom. Žene sa invaliditetom su diskriminisane i kao žene i kao osobe sa invaliditetom i to zapravo postaje jedna nova dimenzija diskriminacije.

U ovom radu prikazaćemo kakav je položaj žena sa invaliditetom u Evropskoj uniji i Republici Srbiji kroz osvrt na neke osnovne kategorije: obrazovanje, pristupačnost, zapošljavanje, zakonodavstvo ... Budući da nam mnogi kvantitativni podaci nisu dostupni, naša polazna osnova biće publikacije, dokumenti koji se zasnivaju uglavnom na kvalitativnim analizama i zaključcima.

Ko i kako– zapravo utiče na položaj osoba sa invaliditetom?

Zašto su uopšte potrebne strategije, politike, planovi koji se odnose i koji konkretnije regulišu pitanja iz oblasti invalidnosti? Da li su to neka posebna prava, privilegije, povlastice? Zapravo ne i to je ono što želimo pre svega da naglasimo. Naime, svi planovi, politike, dokumenti iz oblasti invalidnosti regulišu zapravo nešto što je u domenu ostvarivanja osnovnih ljudskih prava a ne nekih posebnosti. Na početku ovog rada govorili smo o socijalnom modelu invalidnosti i restrukturiranju društva kako bi svi njeni građani/ke bili u mogućnosti da ostvare svoja prava. Dakle, ako govorimo o nekim osnovnim ljudskim pravima kao što je pravo na slobodu, kretanje, obrazovanje, zapošljavanje, dostojanstvo, porodicu moramo imati u vidu da su zbog prepreka bilo arhitektonske bilo psihološke prirode nekim osobama sa invaliditetom ova prava uskraćena. Diskriminacija osoba sa invaliditetom ne ogleda se samo u nekoj konkretnoj direktnoj (face to face) akciji već je očigledna i npr. na ulazu svake institucionalne ili stambene zgrade koja nema adekvatan prilaz, u svakoj zdravstvenoj ustanovi za žene koja nema hidraulični ginekološki sto, svakom televizijskom programu koji nema titl ili

prevođenje na znakovni jezik... Dakle, uklanjanjem svih prepreka uz dodatne mere afirmativne akcije stvaraju se uslovi za jednake mogućnosti.

Kako to radi Evropska unija?

Institucije Evropske unije u okviru svojih nadležnosti razrađuju i oblikuju politike za svaku zemlju članicu. Za oblast našeg interesovanja, nadležna je Evropska komisija, čiji članovi svoje dužnosti obavljaju nezavisno od vlada svojih zemlja. Komisija EU ima pravo da predlaže akte u oblasti zakonodavstva i pravo inicijative u oblasti akcionih programa i politika.

U okviru niza politika i delokruga delovanja, Komisija EU predlaže politiku zapošljavanja, socijalnih prava i jednakih mogućnosti. Osobe sa invaliditetom su s jedne strane obuhvaćene politikom iz oblasti: **Različitosti i nediskriminacije** a s druge strane iz oblasti **Socijalne zaštite i socijalne uključenosti** gde se osobe sa invaliditetom prepoznaju kao grupa koja spada u tzv. ranjive grupe zbog siromaštva, materijalne deprivacije, diskriminacije...U okviru svoje politike Različitosti i nediskriminacije Komisija EU je definisala sl. ciljeve:

- poboljšati znanje o diskriminaciji,
- povećati svest populacije ne samo o pravima već i benefitima raznolikosti-različitosti.
- podržati organizacije i institucije u njihovoj borbi protiv diskriminacije
- podržati razvoj politika jednakosti na nacionalnom nivou i ohrabriti razmenu dobrih praksi među zemljama članicama.

Politika iz oblasti invalidnosti Evropske Unije je politika promovisanja jednakosti u mogućnostima za osobe sa invaliditetom i kreće se u pravcu uklanjanja barijera do njihovog punog učešća na tržištu rada, u obrazovanju, edukaciji i permanentnom učenju, u polju ekonomije i u društvu. Dostizanje jednakih mogućnosti za osobe sa invaliditetom je glavni cilj EU strategije. Politika iz oblasti invalidnosti Evropske Unije je bazirana za pristupu jednakih prava ¹³⁴ koji naglašava važnost osiguravanja da individualna prava mogu biti ostvarena u praksi a ne samo u teoriji, a sve u saglasnosti sa socijalnim modelom invalidnosti.

¹³⁴ Ljudi imaju ista prava, definisana Univerzalnom deklaracijom o ljudskim pravima i posebnim zakonima

U skladu sa ovim politikama i ciljevima, Komisija EU je razvila European Disability Action Plan (DAP 2003-2010) – Akcioni plan za promovisanje i puno učešće osoba sa invaliditetom u društvu, koji cilja ka uključivanju svih pitanja u vezi sa invalidnošću u sve relevantne politike EU i unapređivanje dostupnosti objektima, transportu, dobrima i uslugama, informacionim tehnologijama itd. To znači da je Evropska unija prepoznala da pitanja, interesi osoba sa invaliditetom ne treba da budu izolovana i da se razmatraju odvojeno, već da se poput gender mainstreaming-a, uvede mainstreaming položaja osoba sa invaliditetom, odnosno da se u sve institucionalne tokove i politike uvedu aspekti odnosno potrebe invalidnosti. Ovakav mainstreaming uključuje analize relevantnih politika iz perspektive invalidnosti, razumevanje i uvažavanje raznolikosti potreba osoba sa invaliditetom pri kreiranju i razvoju politika. Kroz Evropski otvoreni metod koordinacije (The Open Method of Coordination – OMC¹³⁵), EU radi i podržava zemlje članice u razvoju politika iz ove oblasti.

Žene sa invaliditetom – Evropska unija

European Disability Action Plan (DAP 2003-2010) – Akcioni plan za promovisanje i puno učešće osoba sa invaliditetom u društvu prepoznaje (a na osnovu analiza, izveštaja i studija) da je situacija žena sa invaliditetom nepovoljnija nego situacija muškaraca sa invaliditetom (i žena i muškaraca bez invaliditeta). Naš prikaz položaja žena sa invaliditetom u Evropskoj uniji baziramo na Studiji situacije žena sa invaliditetom u svetlu UN Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom, završni izveštaj za departman Evropske Komisije – zapošljavanje, socijalna pitanja i jednake mogućnosti. Ujedinjene nacije u članu 6. Konvencije nalažu obavezu država potpisnica da osiguraju da devojke i žene sa invaliditetom imaju mogućnost da ostvaruju odnosno uživaju sva svoja ljudska prava i osnovne građanske slobode. Suštinski pristup ove studije jeste koncept interdisciplinarnosti odnosno višestruke diskriminacije koju žene sa invaliditetom doživljavaju. Dva ili više oblika diskriminacije u kombinaciji, kreiraju jedan posve nov tip diskriminacije koju ne doživljavaju ni žene bez invaliditeta ni muškarci sa invaliditetom.

¹³⁵ The Open Method of Coordination – OMC je jedan od mehanizama sprovođenja politika EU. Ovaj mehanizam se oslanja i funkcioniše na nivou preporuka, pokazatelja, istraživanja i razmena dobrih praksi. To znači da ne postoje zvanične sankcije za efikasnost.

Cilj ove studije je prvenstveno da analizira i interpretira nalaze o trenutnoj situaciji žena i devojaka sa invaliditetom u EU ali i da ukaže na polja, oblasti koje treba još unapređivati kako bi devojke i žene sa invaliditetom ostvarivale svoja ljudska prava i slobode.

Populacija

U Evropskoj uniji, prema dostupnim podacima, od ukupne populacije žena u EU, 16% čine žene sa invaliditetom. Prema podacima iz ove studije, u mnogim zemljama ima više žena sa invaliditetom nego muškaraca sa invaliditetom.¹³⁶

Definicija invaliditeta

U EU postoje značajne razlike u propisima, zakonodavstvu... a sam početak pronalazimo u samoj definiciji invalidnosti. Možda be značajno izgleda ali neretko sama definicija nekog fenomena – pojave određuje naš stav ili stav društva prema toj pojavi.

U zemljama kao što su Austrija i Irska, Danska, Finska, Francuska, Malta, Holandija, Portugal, Španija, Rumunija i Velika Britanija socijalni model invalidnosti (ili neki elementi socijalnog modela) uključen je u definiciju invalidnosti. Međutim, Bugarska, Nemačka, Litvanija, Slovačka, Švedska, Turska definišu invaliditet iz pretežno medicinskog pristupa dok Češka Republika, Estonija, Mađarska, Island i Poljska imaju čisto medicinske definicije invaliditeta.

Ekonomija i zapošljavanje

U oblasti ekonomije osobe sa invaliditetom nailaze na razne oblike onemogućavanja i diskriminacije. Prema ovoj studiji, žene sa invaliditetom u EU se i dalje suočavaju sa preprekama u potpunom i slobodnom učešću u ekonomskom životu kao i u ostvarivanju svojih punih potencijala. Slovenija je jedini izuzetak koja ima više žena sa invaliditetom u redovnom zaposlenju nego muškaraca.

¹³⁶ Ova studija u populaciju žena sa invaliditetom uključuje i žene sa dugoročnim zdravstvenim problemima. Razlike i procenti u pojedinim zemljama variraju. Takođe napominjemo i to da žene žive duže a kako se s godinama povećava i broj bolesti koje dovode do invaliditeta, možemo reći da je ovaj procenat veći upravo iz ovih razloga

Obrazovanje

Opšti princip u svim obrazovnim sistemima zemalja članica EU je da pravo na obrazovanje imaju svi učenici bez diskriminacije na osnovu pola, invaliditeta, etničke pripadnosti itd. U većini zemlja obrazovanje osoba sa invaliditetom se sprovodi na principima inkluzivnog obrazovanja¹³⁷. Međutim, rodno specifične potrebe nisu uključene ni u jedno zakonodavstvo, obrazovne programe i sl. osim u Austriji. Međutim, ova studija ukazuje i na to da devojke i žene sa invaliditetom nisu homogena grupa i da treba dodatno uložiti napore kako bi se obrazovni sistem i programi prilagodili njihovim različitim potrebama i načinima funkcionisanja koji su uslovljeni raznim faktorima kao što su: različiti oblici i stepeni invaliditeta, stepen potrebne podrške i asistencije i sl. Dakle, ne samo da postoje razlike u načinu funkcionisanja žena i muškaraca sa invaliditetom, već i razlike unutar same populacije žena i devojaka sa invaliditetom.

Samostalan život ¹³⁸

Rodna dimenzija samostalnog života, u Evropskoj uniji je prepoznata i predmet je posebne pažnje DAP-a za period 2006-2015. god. Međutim, u praksi iako postoje neki podaci o npr. broju institucija – domova za brigu za žene i/ili za muškarce sa invaliditetom i o broju žena sa invaliditetom u tim domovima, rodna dimenzija samostalnog života ostaje prilično neistražena. Ipak, ono što je prepoznato je da za žene sa invaliditetom postoje brojne prepreke do samostalnog života a ključne su: nepovoljniji položaj na samom tržištu rada; previše zaštitnički stav i kulturni obrasci koji ženu sa invaliditetom posmatraju kao zavisnu, kojoj će „biti bolje u nekoj instituciji za brigu osoba sa invaliditetom“; nedostatak pristupačnih i dostupnih servisa podrške za žene sa invalidite-

¹³⁷ Inkluzivno obrazovanje je sistem obrazovanja u kome se svi učenici s posebnim obrazovnim potrebama upisuju u redovnu nastavu u obližnjim školama i obezbeđuju im se usluge podrške i školovanje zasnovano na njihovim mogućnostima i potrebama

¹³⁸ Samostalan život u užem smislu podrazumeva postojanje sistema podrške (npr. personalna asistencija) koji osobama sa invaliditetom omogućuje da žive samostalno. U širem smislu to je pokret-filozofija koja promovise: Kontrolu nad sopstvenim životom baziranu na izboru mogućnosti koje umanjuju oslanjanje na druge u donošenju odluka i obavljanju svakodnevnih aktivnosti. To uključuje učešće u životu zajednice, ispunjavanje različitih socijalnih uloga, donošenje odluka koje se tiču samoodređenja i smanjenje fizičke i psihološke zavisnosti od drugih osoba. (Frieden, Richards, Cole & Bailey, USA 1979)

tom; loša infrastruktura, nepristupačni stambeni objekti i sl. Iako sve ove barijere mogu uticati i na muškarce sa invaliditetom, ova studija pronalazi da je njihov uticaj na žene sa invaliditetom nešto veći- značajniji.

Pristup socijalnim i zdravstvenim službama

Barijere sa kojima se žene sa invaliditetom sreću pri pristupu socijalnim i zdravstvenim službama mogu se grupisati u nekoliko kategorija: fizička nepristupačnost (Bugarska, Danska (u nekim slučajevima), Estonija, Španija); Ograničena prilagodljivost zdravstvenih servisa i podrške iz oblasti materinstva, seksualnosti, reproduktivnog zdravlja (Estonija, Finska (u nekim slučajevima), Francuska, Nemačka, Island, Italija, Holandija), negativan stav društva prema seksualnosti, materinstvu o reproduktivnom zdravlju žena sa invaliditetom (Austrija, Belgija, Estonija, Holandija, Francuska); nedostatak stručnog osoblja (Bugarska, Estonija, Španija).

Pristup dobrima, uslugama i infrastrukturi

Ograničen pristup dobrima, uslugama i infrastrukturi¹³⁹ direktno utiče na svakodnevni život žena sa invaliditetom, sprečavajući ih da kao građanke koriste svoje pravo da učestvuju i doprinose nacionalnom tržištu. Analizirajući nacionalna zakonodavstva i regulative, studija na koju se oslanjamo u našem prikazu ukazuje na rodnu nesenzitivnost zakona, odredbi, regulativa po pitanju pristupačnosti dobrima i uslugama ženama sa invaliditetom. U svetlu kupovne moći - žene sa invaliditetom se sreću sa mnogo više teškoća nego muškarca sa invaliditetom i žene bez invaliditeta. U Švedskoj se na primer, čak 40 % žena sa invaliditetom izjašnjava da se oseća diskriminisanim pri obezbeđivanju dobara i usluga.

Pristup pravosuđu i zaštiti od nasilja i zlostavljanja

Pristup pravosuđu i zaštiti od nasilja i zlostavljanja ženama sa invaliditetom bi trebalo da obezbedi poštovanje člana 13. UN Konvencije koja nalaže zemljama potpisnicama da obezbedi pristup pravosuđu osobama sa invaliditetom na osnovama jednakosti sa drugima. Takođe UN promo-

više odgovarajuću obuku za one koji rade u administraciji pravosuđa uključujući policiju i osoblje u zatvorima.

Član 16. UN Konvencije nalaže da zemlje potpisnice preduzmu sve potrebne zakonske, administrativne, društvene, edukativne i dr. mere da zaštite osobe sa invaliditetom, unutar i izvan kuća od svih oblika eksploatacije, nasilja i zloupotrebe, uključujući i njihove rodno zasnovane aspekte. Iako su pravila različita u zemljama EU, postoji jedan ključni problem koji usporava razvoj na nacionalnim nivoima: dostupnost fondovima, novcu. Resursi i podrška za razvoj i implementaciju jedinstvenog političkog i zakonodavnog okvira za punu implementaciju članova 13. i 16. UN Konvencije su dosta ograničeni. U mnogim zemljama, servise podrške ženama sa invaliditetom posebno onima koje su žrtve nasilja i zlostavljanja pružaju najviše nevladine organizacije iako su u slaboj mogućnosti da izađu u susret svim potrebama ove ranjive grupe žena, najviše zbog ograničenih resursa, fondova i zbog ograničenosti koje dolaze od samih javnih službi-nadležnih organa. Štaviše, zemlje članice ne ispunjavaju uvek svoje obaveze iz Konvencije o zakonodavstvu zasnovanom na jednakosti i o obezbeđivanju neophodnih servisa podrške ženama, posebno ženama sa invaliditetom.

Učešće u političkom i javnom životu

Učešće u političkom i javnom životu podrazumeva i učešće u kulturnom životu, rekreaciji, sportu i kvalitetno korišćenje slobodnog vremena.

Ako govorimo o statističkim podacima - učešće žena u političkom životu u je veće EU nego što je to svetski prosek. Procenat žena u parlamentu je porastao sa 16% 1997. na 24% 2007. godine a naravno to je ipak ispod onih obaveznih (kritičnih) 30 %. Da li neke od tih žena imaju invaliditet - nije poznato. Savet Evrope je sugerisao da postoji odsustvo žena sa invaliditetom u javnom životu, da one nisu visokopozicionirane u oblastima kao što je politika, preduzetništvo i javne službe, da nisu vidljive u medijima i na televiziji. Savet Evrope ukazuje da čak i u organizacijama osoba sa invaliditetom, reprezentacija žena sa invaliditetom je na niskom nivou.

Takođe, kako studija ukazuje osobe sa invaliditetom nemaju mogućnost da učestvuju u potpunosti i u dovoljnoj meri u kulturnom životu, turizmu, sportu i sl zbog arhitektonskih barijera, nepristupačnog

¹³⁹ Pristup dobrima, uslugama i infrastrukturi podrazumeva okruženje bez barijera, pristup transportu, informacijama, komunikacijskim i asistivnim tehnologijama, javnim servisima, bankarskim servisima i uslugama i sl.

prevoza, needukovanosti osoblja u kulturnim, javnim, rekreativnim ustanovama, turističkim centrima.

Što se tiče polnih razlika u Češkoj, Irskoj i Poljskoj je najveći broj neaktivnih među ženama, a u Francuskoj i Velikoj Britaniji među muškarcima sa invaliditetom.

Žene sa invaliditetom - Srbija

Prema Strategiji za smanjenje siromaštva Srbije u Srbiji živi oko 350.000 osoba sa invaliditetom. Ipak nismo uspeli da dođemo do statističkog podatka o broju žena i devojaka sa invaliditetom. Odnos Srbije prema invalidnosti je do pojave nevladinih organizacija i novog talasa invalidskog pokreta bio uglavnom odnos iz medicinskog modela invalidnosti. U novije vreme, Srbija prepoznaje i u svoje zakone, akte i uredbe implementira elemente socijalnog modela, te tako Zakon o zabrani diskriminacije osoba sa invaliditetom, kaže da su „osobe sa invaliditetom” osobe sa urođenom ili stečenom fizičkom, senzornom, intelektualnom ili emocionalnom onesposobljenošću koje *usled društvenih ili drugih prepreka nemaju mogućnosti ili imaju ograničene mogućnosti da se uključe u aktivnosti društva na istom nivou sa drugima, bez obzira na to da li mogu da ostvaruju pomenute aktivnosti uz upotrebu tehničkih pomagala ili službi podrške.*

U kontekstu pomenutog Zakona, treba reći i to da ovaj Zakon ne poznaje rodni aspekt i višestruku diskriminaciju žena sa invaliditetom, za razliku od Nacionalne strategije za poboljšanje položaja žena i unapređivanje ravnopravnosti polova (2008-2014) koja konstatuje višestruku diskriminaciju žena sa invaliditetom i predlaže niz akcija i mera.

Obrazovanje

Deca sa invaliditetom u Srbiji ne ostvaruju proklamovana prava i uglavnom se obrazuju u specijalnim školama za obrazovanje učenika sa mentalnim, fizičkim ili senzornim invaliditetom. Zakonom o zabrani diskriminacije osoba sa invaliditetom je zabranjena diskriminacija pri upisu u škole, međutim u praksi-samo redovne škole koje učestvuju u projektima inkluzivnog obrazovanja upisuju decu sa invaliditetom.

Takođe, iako postoji zakonsko pravo na srednje i visoko obrazovanje, osobe sa invaliditetom se susreću sa nizom barijera, kao što su nepristupačnost objekata, nedostatak tumača za znakovni jezik, i sl.

Zapošljavanje

S obzirom na diskutabilnu stvarnu mogućnost žena sa invaliditetom da se obrazuju, problem zapošljavanja je logičan nastavak problema na koje nailaze žene sa invaliditetom. Nacionalnom strategijom zapošljavanja za period 2005. do 2010. godine konstatovano je da žene duže čekaju na posao bez obzira na školsku spremu, da su opterećene kućnim poslovima i podizanjem dece, kao i da postoji potreba za boljom regulativom kada su u pitanju osobe sa invaliditetom. Žene sa invaliditetom nisu izdvojene kao posebna kategorija u ovom kontekstu. Takođe Zakon o zapošljavanju osoba sa invaliditetom ne obraća posebno pažnju na zapošljavanje žena sa invaliditetom u smislu da određuje procenat žena sa invaliditetom koje bi trebalo da se zaposle.

Pristup socijalnim i zdravstvenim službama

Žene sa invaliditetom u Srbiji se suočavaju sa apsurdnošću u smislu nemogućnosti pristupa objektima socijalne i zdravstvene zaštite. Mnoge zdravstvene ustanove nemaju odgovarajuće prilaze, liftove i toalete unutar objekata. Tek odnedavno akcijom nevladinih organizacija u samo nekoliko gradova u Srbiji je nabavljen po jedan hidraulični ginekološki sto prilagođen ženama sa telesnim invaliditetom. Pri tom žene iz manjih sredina ne mogu iz niza razloga da dođu u te veće centre na pregled. S druge strane, time što hidraulični stolovi postoje samo u većim zdravstvenim ustanovama većih gradova, ženi sa invaliditetom se uskraćuje pravo na izbor lekara i mesta gde će da ostari pravo na redovne ginekološke preglede. Takođe, ostvarivanje prava na pregled povezano je sa nevladinom organizacijom umesto sa zdravstvenom ustanovom.

S druge strane, postoji realan problem što postoje neki oblici oštećenja koje državni zdravstveni sistem ne prepoznaje kao invaliditet. Dalje, zakon propisuje da se ženama u vezi sa planiranjem porodice, u trudnoći, za vreme porođaja i materinstva obezbeđuju pregledi i lečenje od strane ginekologa i babice i druga prava u vezi sa trudnoćom i porođajem. Ostvarivanje ovih prava za žene sa telesnim invaliditetom izuzetno je teško realizovati, zbog predrasuda da su one aseksualna bića, zbog nedostataka tehničke opreme kao i neobučenosti medicinskih kadrova. Ista je situacija kada se radi i o drugim vrstama pregleda, ali najteže je ipak u ovoj oblasti.

Socijalna prava i beneficije

U oblasti socijalne brige društva osobe sa invaliditetom uživaju određena prava. Međutim, ostvarenje ovih prava često zavisi od procene nadležnih službi - da li se radi o stepenu invaliditeta koji je propisan za ostvarenje određenih prava.

Veliki broj žena sa invaliditetom ostaje van sistema jer ih nadležne službe ne procene kao osobe sa invaliditetom (razni oblici mentalne ometenosti, neki lakši oblici multiple skleroze, neke bolesti i povrede koje za posledicu imaju određene smetnje¹⁴⁰). U susret donetom Zakonu o zapošljavanju osoba sa invaliditetom, mnoge žene se neće moći zaposliti ni kao osobe sa invaliditetom (jer nemaju određen stepen oštećenja ili invaliditeta) ni kao osobe bez invaliditeta (jer poslodavac nije motivisan da zaposli osobu sa nepotpunom sposobnošću za rad ako nema neke dobiti, olakšice i sl.)

Pristup pravosuđu i zaštiti od nasilja i zlostavljanja

Ostvarivanje prava na zaštitu od nasilja i zlostavljanja za žene sa invaliditetom je suštinski onemogućeno time što su prilazi i objekti policije, suda, Centara za socijalni rad nepristupačni i što ovi državni organi nemaju tumače za znakovni jezik čime je komunikacija otežana i neravnopravna.

Žene sa invaliditetom su neretko žrtve seksualnog zlostavljanja u domovima za zbrinjavanje. Kada je nasilje u porodici u pitanju, novim Porodičnim zakonom uvedena je mera iseljenje nasilnika iz stana. Međutim, za žene sa invaliditetom ova mera nije primenljiva ili bar nije dovoljna. One često ekonomski zavise od nasilnika, a i u obavljanju svakodnevnih životnih funkcija (ustajanje, oblačenje, toalet, održavanje lične higijene..). U Republici Srbiji ne postoji ni jedan servis podrške koji će ženi sa invaliditetom pružiti asistenciju u zadovoljavanju ovih najosnovnijih životnih potreba. Postojeća skloništa i sigurne kuće nisu pristupačne i ne primaju žene sa invaliditetom a posebna skloništa za žene sa invaliditetom ne postoje.

Interesantno je i to da Porodični zakon¹⁴¹ nasiljem smatra navođenje na seksualni odnos ili seksualni odnos sa licem koje nije navršilo 14. godinu života ili „nemoćnim licem“. Tako možemo doći do zaključka da je seksualni odnos sa nemoćnim licem nasilje (u ovom slučaju se misli i na osobe sa invaliditetom), što ponovo održava stav o tome da su žene sa invaliditetom aseksualne.

Na kraju, u vezi sa pristupom pravosuđu skrećemo pažnju i na to da se deca prilikom razvoda braka češće dodeljuju ocu (iako je npr. otac činio nasilje u porodici) a poznato je da se u slučajevima razvoda braka supružnika bez invaliditeta deca češće dodeljuju ženi.

Učešće u političkom i javnom životu

U prošlom i sadašnjem sazivu Parlament u Srbiji ima poslanicu –ženu sa invaliditetom¹⁴². Međutim i sama poslanica je retko prisutna na sednicama i retko učestvuje u raspravama sem u raspravama i predstavljanju pitanja u vezi sa osobama sa invaliditetom. Žene sa invaliditetom su nevidljive u medijima i televiziji. Mali broj žena sa invaliditetom su zastupnice i predstavnice organizacija osoba sa invaliditetom. Učešće u javnom i kulturnom životu osobama sa invaliditetom je ograničeno nepristupačnim okruženjem, neadekvatnim javnim prevozom¹⁴³ i dr. Barijerama.

... i još...

U ovom radu nismo pomenuli stereotipe u vezi sa ženama sa invaliditetom a koje se zasnivaju na rodnom ulogama. U Srbiji je još uvek prisutno tradicionalno poimanje muškaraca i žena. Rodne uloge su jasno definisane: uloga žene je da bude dobra majka, ljubavnica, domaćica, neko ko brine o drugima. Žene sa invaliditetom su „oslobođene“ ovih zahteva, naprotiv od njih se ovo ni ne očekuje - čak im se uloge seksualnog bića, majke, bića kome je potrebna ljubav, samopotvrđivanje odriču. Ovakvo shvatanje žene sa invaliditetom otežava ispunjenje

¹⁴⁰ Primer besplatnog prevoza u Novom Sadu za osobe sa invaliditetom zapravo podrazumeva samo osobe sa određenim (najčešćim) oblicima invaliditeta. Žene koje zbog nespecifičnih povreda ili bolesti za posledicu imaju oštećenje često nisu u mogućnosti da dođu potvrdu o stepenu (telesnog oštećenja) invaliditeta, naročito ako su nezaposlene.

¹⁴¹ Član 197. stav 2. tačka 4 Porodičnog zakona navodi definiciju nasilja u porodici, i šta se posebno smatra nasiljem

¹⁴² Gordana Rajkov, poslanica G17+

¹⁴³ Npr. javni gradski prevoz u Novom Sadu ima niskopodne autobuse ali ti autobusi nemaju rampu koja omogućava ulazak u invalidskim kolicima

njenih bazičnih potreba (fizioloških potreba, za sigurnošću, ljubavlju, poštovanjem, samoaktualizacijom ¹⁴⁴).

Umesto zaključka – lični osvrt

Pripremajući se za pisanje ovog rada prikupljanjem dostupne literature o položaju žena sa invaliditetom u EU i Srbiji, moja očekivanja su bila visoka kada je u pitanju položaj žena sa invaliditetom u Evropskoj uniji. Moja početna ideja je bila da pokažem (pod ličnom pretpostavkom ili predrasudom) kako je položaj žena sa invaliditetom u EU umnogome povoljniji nego položaj žena sa invaliditetom u Srbiji. Međutim, iščitavajući studiju na kojoj sam bazirala svoj rad, dolazila sam do saznanja da i u Evropskoj uniji još dosta toga treba da se radi kako bi žene sa invaliditetom ostvarivale svoja ljudska prava u potpunosti. Rađuje to što u EU postoje planovi i dokumenti usmereni na regulisanje i poboljšanje položaja osoba sa invaliditetom i da postoji prepoznatost potreba, a i politička volja Evropske unije kao tela da se radi na poboljšanju. U ovom radu nema statističkih podataka već zaključaka iz kvalitativnih analiza relevantnih organizacija u EU. Ostaje nejasno i nisam uspela da pokažem da je položaj žena sa invaliditetom u Srbiji mnogo nepovoljniji nego položaj žena sa invaliditetom u EU (zapravo se radi o istim barijerama i problemima) ali je sigurno: položaj osoba sa invaliditetom uopšte uzevši u nekim zemljama članicama Evropske unije je daleko povoljniji nego u Srbiji i za taj nivo kvaliteta Srbija još treba puno da radi. Koliko su pitanja položaja osoba sa invaliditetom zaista društveno prepoznata pitanja možda nam govori i to da je studija iz koje smo crpeli podatke za Evropsku uniju - rađena za potrebe izveštaja Evropske komisije- dakle za potrebe nadnacionalne institucije dok je studija rađena u Srbiji (jedina koliko mi znamo) proizvod projekta nevladine organizacije – dakle institucije države Srbije se pitanjem položaja žena sa invaliditetom nisu bavile u istraživačkom i analitičkom smislu.

¹⁴⁴ Maslovljeva hijerarhija potreba

Literatura

- Study on the situation of women with disabilities in light of the UN Convention for the Rights of Persons with Disabilities (VC/2007/317) A Final Report for the DG Employment, Social Affairs and Equal Opportunities of the European Commission; <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=429&langId=en>
- Žene sa invaliditetom u Srbiji - prva analiza stanja i pravne regulative o položaju žena sa invaliditetom u Republici Srbiji; ...IZ KRUGA i Centar za monitoring i evaluaciju, Beograd, 2009. www.undp.org.rs/index.cfm?event=public.getFile&fileid
- Prepreke za jednakost - dvostruka diskriminacija žena sa invaliditetom- Sažetak zbirke tekstova o ženama sa invaliditetom i izvod iz informativne publikacije o ženama sa invaliditetom Svetske organizacije osoba sa invaliditetom DPI; Centar za samostalni život invalida, Beograd, 2004. www.cilsrbija.org/ebib/Zene_sa_invaliditetom.pdf
- Ana Pajvančić „Socijalno uključivanje kao deo socijalne politike“, Evropska unija i rodna ravnopravnost 1, Novi Sad, 2008.
- Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom <http://www.parlament.gov.rs/content/lat/akta/zakoni.asp>
- <http://ec.europa.eu/social/home>
- www.inkluzija.org
- <http://www.cilsrbija.org/ser/static.php?id=vise/definicije>

Biografija

Milesa Milinković (Užice, 1977). Filozofski fakultet upisala 2003. godine, diplomirala 2009. na odseku za pedagogiju u Novome Sadu, sa temom: Rodna senzitivnost kao kriterijum kvaliteta osnovno-školskih udžbenika. U toku studija stažirala u Pokrajinskom zavodu za ravnopravnost polova. Polja interesovanja: rodna ravnopravnost, položaj osoba sa invaliditetom (sa akcentom na žene sa invaliditetom), inkluzivno obrazovanje. U periodu 2005.-2007. predsednica Novosadskog udruženja studenata sa invaliditetom, članica raznih timova za poboljšanje položaja osoba sa invaliditetom, koordinatorka i učesnica niza projekata iz ove oblasti. Sertifikovana edukatorka i voditeljica iz niza oblasti. Pisala i objavljivala poeziju. Jedna od osnivačica Centra za rodne alternative – AlteR. Trenutno na master rodnim studijama na Univerzitetu u Novom Sadu.

Žene u evropskoj spoljnoj politici

Sažetak

Feminizam kao ideja vremenom prerasta u naučnu disciplinu i poseban pristup pitanjima iz raznih društvenih, ali i prirodnih nauka. Iako su neke feminističke struje imale neslaganja oko nekih pitanja, kao na primer uzroka i uslova diskriminacije žena, razvojem feminističke misli, preko liberalnog, marksističkog, kasnije socijalističkog i post-kolonijalističkog feminizma, do radikalnog feminizma i feminizma stanovišta, feminističke ideje su našle mesto i u domenu međunarodnih odnosa, koji je i u nauci i u praksi bio pretežno „rezervisan“ za muškarce. Analizirajući reči, pojavu i dela Margaret Tačer, Angele Merkel i Ketrin Ešton kroz prizmu feminizma u međunarodnim odnosima, ovaj rad donosi kritičke zaključke o današnjoj situaciji žena u međunarodnim odnosima, ali i optimistične prognoze za budućnost.

Ključne reči: feminizam, međunarodni odnosi, Evropska unija

Feminizam – od pokreta do nauke

Iako istorija feminizma ne počinje u XX veku, period posle Drugog svetskog rata predstavlja bitan period za razvoj pokreta feminizma i prelazak ovog pokreta u naučne vode. Iako je ovaj proces tekao sporo, danas već možemo uočiti bogato naučno polje pod nazivom „ženske studije“ ili „rodne studije“. Ova naučna sfera odgovara na pitanja, koja se do nedavno nisu postavljala, ako ne zbog tabua onda zbog prostog nedostatka svesti o ulozi žena u socijalnom, političkom, ekonomskom i bilo kom drugom aspektu života. Ipak, uprkos novim pitanjima i težnjama da se na ta pitanja odgovori, feministički pokret ne uspeva da se uskladi i dogovori o načinu i metodologiji odgovaranja na ta pitanja. Posmatrajući istoriju feminizma, da se primetiti da je u okviru pokreta bilo debata i nesuglasica i oko samih pitanja, koja treba postaviti, a nesuglasice su nastajale zbog različitih premisa i ubeđenja pojedinačnih feminističkih struja.

Dok su liberalne feministkinje stavljale akcenat na potrebu jednakosti i ravnopravnosti žena i muškaraca, po ugledu na liberalnu ide-

ju o jednakosti svih ljudi, kasnije feminističke struje su ukazivale, a i veličale različitost i posebnost žena. Sve feministkinje su imale zajedničko da su se bavile pitanjem nejednakosti žena i muškaraca u društvu i mogućim razlozima i objašnjenjima za tu različitost. Dve glavne struje feminističke misli su se razvijale paralelno sa, i često pod uticajem tradicionalnih ideja liberalizma i marksizma. Liberalna struja feminizma se izgradila, iako ne nekritički, na osnovama i pretpostavkama liberalne škole, akcentujući koncepte kao što su individualnost, racionalnost, distinkcija između privatnog i javnog itd. Jedna od glavnih premisa ove struje feminizma je da su muškarci i žene individue, koje su po prirodi različite, ali da u društvu treba da budu tretirane jednako, da imaju ista prava i da budu ravnopravne u društvu i pred zakonom. Kao uzrok nejednakosti, liberalni feminizam vidi državu, koja je tako koncipirana da muškarci, i to određeni muškarci, imaju veću korist i moć.

Kad je reč o ulozi žena u politici i međunarodnim odnosima, liberalne feministkinje bi postavljale pitanje „gde su žene u politici“ i odgovor bi se pronalazio u liberalnom konceptu podele na privatno i javno. Zaključak bi bio da je uloga žena u međunarodnim odnosima ogromna, ali pretežno u privatnoj sferi. Jedan primer ovakvog objašnjenja je poznata fraza „Iza svakog moćnog ili uspešnog muškarca stoji jedna žena“. U realnom svetu spoljne politike i diplomatije, ova fraza se može prevesti npr. na ulogu supruga političkih aktera, diplomata, državnika. Jedan od bitnijih primera je i značajna uloga žena u ratu, koje su radile u fabrikama municije, kao medicinske sestre i lekarke na terenu, ali i kao prostitutke u vojnim bazama. Svi ovi primeri odgovaraju na pitanje uloge žene u međunarodnim odnosima, gde je žena svoju ulogu ostvarila u privatnoj sferi, što po liberalnim feministkinjama, poput Sintije Enlou (Cynthia Enloe) treba uvideti i ispoštovati, i pridodati značaj, ako ne i izjednačiti sa značajem javnog života (pretežno muškaraca) u međunarodnim odnosima i istoriji. Ovakav stav je donekle prirodno proglašen ograničenim i nedovoljnim od strane one struje, koja je i u mnogim drugim poljima kritika liberalnog poretka, socijaldemokratske, levičarske i marksističke struje. Marksistički feminizam kritikuje liberalni feminizam, jer prihvata zdravo za gotovo sistem u okviru kojeg je diskriminacija i različitost omogućena. Ovoj feminističkoj struji nije dovoljno da žena ostane u privatnoj sferi, jer, iako njena uloga može biti veća od uloge nekog muškarca u javnoj sferi (npr. na čelu države), javna sfera i sistem

su u stanju da omoguće ili spreče dalju diskriminaciju i marginalizaciju žena. Umesto da prihvati sistem i postojeće strukture „zdravo-za-gotovo“, marksistički feminizam traži uzroke i uslove za različit tretman muškaraca i žena upravo u tom sistemu. Kao i generalne marksističke ideje, marksistički feminizam vidi u kapitalizmu problem i uzrok nejednakosti između polova, jer je ceo ekonomski poredak zasnovan radi bogaćenja i uvećanja moći muškaraca. Vremenom, saznanje da je diskriminacija postojala i u pred-kapitalističkim, a donekle i u socijalističkim društvenim i ekonomskim sistemima, feminizam leve struje (kasnije socijalistički feminizam) pored ekonomskog sistema, uzroke diskriminacije i nejednakog tretmana žena i muškaraca pronalazi u utemeljenom patrijarhalnom uređenju društva, u kom dominiraju muškarci i „muške“ vrednosti. Ovakav pogled je postao popularan i pojavom novog termina u analitičkom aparatu, pojavom termina „rod“. Rod (eng. gender) je za razliku od pola (eng. sex) identitet, koji je kreiran društveno, dok je pol identitet, koji se stiče rođenjem. Podela na muški i ženski pol podrazumeva isključivo fiziološke razlike, kao x i y hromozomi, genitalije i reproduktivni sistem, itd. Podela na muški i ženski rod je preciznije podela na ono, što je društveno usvojeno kao muškost i ženskost. Ovakav termin, koji omogućava da su razlike između muškaraca i žena ne samo biološke, već i društveno konstruisane, je bio moćan odgovor biološkom determinizmu, koji je sve razlike u položaju žena i muškaraca objašnjavao pretpostavkom da su muške i ženske osobine urođene i da zavise od bioloških faktora. Ova podela takođe omogućava feminističkom pokretu da lakše uoči probleme u društvu, koje kreira razlike i omogućava diskriminaciju, i da pronađe moguća rešenja za te probleme. Približavanjem feminističke misli konstruktivističkoj epistemologiji, postavljaju se pitanja šta je to žensko ili ženstveno i kako je do toga došlo – kako je stvoren pojam i poimanje ženskosti. Iz mnogih debata oko ovog pitanja, rađa se struja, koja na to pitanje odgovor pronalazi u dominaciji muške epistemologije. Na stvaranje znanja o društvu, i samim tim, o ulozi žene u tom društvu, najvećim delom utiču muškarci i muška tačka gledišta, muško stanovište. Ova struja feminizma, pod uticajem teorije stanovišta (eng. standpoint theory) zastupa ideju da nauka i stvaranje znanja zahtevaju uticaj ženskog stanovišta i pogleda na stvari u društvu, čak i na one aspekte društva, koji su do sada bili „rezervisani“ za muškarce. Ovakav pogled na nauku je naročito zanimljiv, kada se razgovara o ulozi žena u politici i međunarodnim odnosima, s obzirom da su teorija i

praksa međunarodnih odnosa kroz istoriju bile velikom većinom „rezervisane“ za muškarce.

Feminizam i međunarodni odnosi

Iako su se debate u feminističkim strujama prenele i na polje proučavanja međunarodnih odnosa, može se primetiti tendencija u pronalaženju kompromisa gore navedenih feminističkih ideja. Ovakva tendencija nije iznenađujuća, s obzirom da je feminizam u domen međunarodnih odnosa ušao relativno kasno, tek 80-ih i 90-ih godina 20. veka, kada su se ideje i debate različitih feminističkih struja već uveliko iskristalisale i sazrele. Feminizam u međunarodnim odnosima uviđa ideje liberalnog feminizma o ulozi i podređenom položaju žena u privatnoj sferi u odnosu na javnu, uviđa ideje marksističkog, socijalističkog i kasnije verzije, post-kolonijalističkog feminizma o problemima u ekonomskoj, klasnoj i kulturnoj podeli unutar i između država, i uviđa značaj roda u analizi feminističkih pitanja i problem muške dominacije u kreiranju znanja.

Neki zajednički zaključci se mogu svrstati u sledeća tri načela:

- „Država i tržište, u teoriji i praksi su rodno definisani od strane muških pretpostavki i struktura.
- Dominantna konceptualizacija političkog i ekonomskog delovanja u muško dominantnim terminima i uslovima ignorišu i realnost žena, kao i njihove doprinose u političkom i ekonomskom životu.
- Nedostatak pažnje prema analitičkoj kategoriji roda remeti međusobno povezanu socijalnu konstrukciju muških i ženskih identiteta i uloga.“ (Jangs, 2004, 76)

Feminizam u međunarodnim odnosima primećuje hijerhijske strukture u svetskom poretku, koje omogućavaju diskriminaciju i nejednak položaj žena i muškaraca. Ove hijerarhije se, kao i na svim nivoima, projektuju i na odnose između rodova. Iako se poimanje roda razlikuje kroz vreme i prostor, i ono što se podrazumeva kao muškost ili ženskost varira od kulture do kulture i kroz istoriju, u većini kultura razlike između rodova označavaju odnose nejednakosti i dominaciju muškaraca nad ženama. Kako Džoen Skot (Joan Scott) primećuje: „Naše zapadnjačko poimanje roda je zasnovano na skupu kulturno određenih binarnih distinkcija, poput javnog naspram privatnog, objektivnog naspram subjek-

tivnog, sopstvenog naspram tuđeg, razuma naspram emocije, autonomije naspram povezanosti i kulture naspram prirode; prva karakteristika svakog para je obično povezana sa muževnošću, a druga sa ženstvenošću.“ (Tickner, 1992, 8). Kako dalje obrazlaže, ovakve konstruisane hijerarhije ovih razlika mogu poprimiti fiksni i trajni kvalitet, koji može da produži i nastavi ugnjetavanje žena, i zato te hijerarhije treba stalno dovesti u pitanje.

Feminizam u međunarodnim odnosima zato ne treba razumeti kao pozicioniranje žena u postojećim strukturama muške dominacije. Nije dovoljno imati više žena u spoljnoj politici, već samu spoljnu politiku treba razumeti, kako bi bili stvoreni uslovi da te žene imaju uslove da daju svoj doprinos sa ženskog stanovišta i podele iskustva i mišljenja iz njihove životne realnosti. Izjednačavanje žena i muškaraca u međunarodnoj politici ne treba da bude poistovećivanje ženske tačke gledišta sa muškom, već omogućiti da se oseti i razumevanje i viđenje realnosti iz ženskog ugla. Takođe je pogrešno donositi generalne zaključke o tome kako su muškarci prirodno ili društveno stvoreni kao agresivni, dok su žene prirodno ili društveno konstruisane kao miroljubive. Ovakve pojednostavljene teze samo doprinose učvršćivanju postojećih hijerarhijskih odnosa i sprege između rodni identiteta. Miroljubivost žena se može interpretirati kao pasivnost, dok agresivnost muškaraca kao aktivnost, od strane onih koji žele da održe postojeće strukture i koji veličaju agresivnost u međunarodnim odnosima. Kako bi se takve interpretacije nekih generalnih teza sprečile, potrebno je debatu udaljiti od pitanja ko je agresivniji, ili pasivniji, miroljubiviji, i usredsrediti se na bitnija pitanja, kao što su uzroci konflikata, i zašto su uopšte potrebne agresivnost ili miroljubivost u svetu. (Tickner, 1999, 8)

Feminizam u međunarodnim odnosima se naravno bavi i temama rata i mira, štaviše veliki doprinos mirovnim studijama je poreklom iz feminizma. Međutim, umesto što se bavi pitanjima da li su muškarci agresivni, a žene miroljubive, feminizam u međunarodnim odnosima postavlja pitanje samog konflikta i širi postojeće predmete istraživanja. Feminističke platforme u međunarodnim odnosima uključuju pitanja ljudskih prava kao što su silovanje u ratu, prostitucija i trgovina ljudima u kojima učestvuju i vojnici, pitanje izbeglica (čija su većina žene i deca) i generalna pitanja civilnih žrtava. Pitanje bezbednosti se širi na pitanja strukturnog i ekološkog nasilja. (Tickner, 1999, 8) Iako se pojam bezbed-

nosti u međunarodnim odnosima širi i u konvencionalnoj glavnoj struji, kao na primer ekonomska, finansijska, energetska bezbednost, pa čak uključuje i liberalne koncepte održivosti i korporativne odgovornosti, pojam bezbednosti je i dalje ograničen na one aspekte životne realnosti, koji su bitni muškarcima, a to su ekonomski, strateški, politički i geopolitički aspekti.

Društveni aspekti bezbednosti su više predmet istraživanja feminističkih naučnih radova u nauci o međunarodnim odnosima. Tako pojam bezbednosti u feminizmu međunarodnih odnosa uključuje i koncept bezbednosti sa protivnikom ili zajedničke bezbednosti, naspram tradicionalne bezbednosti protiv protivnika, zatim bezbednost u smislu obezbeđivanja ljudskih prava, bezbednost u smislu obezbeđivanja ojačanog civilnog društva, bezbednost u porodici, itd. Pojam moći se pamera od moći nad nekim ili nečim ka moći da se nešto uradi. (Vibén, 2004, 99)

Feminizam u međunarodnim odnosima, iako razvijen kao ideja i naučna škola sama za sebe, se i dalje suočava sa preprekama na putu da postane deo glavne struje - ili kako feministkinje nazivaju – *malestream-a*¹⁴⁵ u nauci o međunarodnim odnosima. Jedna od prepreka je što se feministička misao često etiketira kao politička, zbog duge istorije feminističke misli kao političke agende i samim tim se umanjuje naučna vrednost feminističkih kritika i preporuka u međunarodnim odnosima. Druga prepreka je nedostatak empirijskih dokaza, tj. potvrda u političkoj realnosti, u visokoj međunarodnoj politici. U ovoj realnosti i dalje dominiraju muškarci, koji (potpuno razumljivo) nisu u stanju da gledaju na svet međunarodne politike u kojem žive sa ženske tačke gledišta. U visokoj međunarodnoj politici i dalje nedostaju žene. Međutim, kao što je elaborirano malopre, gurati žene u politiku, radi samo nekih brojeva, procenata i kvota nije dovoljno (štaviše, može negativno uticati na feminističke tvrdnje), već te žene moraju da se izbore sa muškom dominacijom i bace svetlost na pitanja u međunarodnoj politici kroz žensko sočivo.

¹⁴⁵ *Malestream* je igra reči, koja aludira na reč *mainstream*, što znači glavna struja, a igra reči se sastoji od reči *male*, što znači „muško“ i *stream*, što znači „struja“. Time se kritički poistovećuju muška struja i glavna struja

Žene u spoljnoj politici Evropske unije

Evropska unija, je pored Sjedinjenih američkih država, jedna od najaktivnijih aktera u svetu, u smislu diplomatskih, vojnih ili civilinih intervencija. Istorijski gledano, EU i SAD su nakon Drugog svetskog rata, poslednjeg velikog oružanog sukoba na planeti, bile ako ne u praksi, onda makar ideološki ili retorički za širenje mira i demokratije u svetu, kako se strahote Drugog svetskog rata ne bi ponovile. EU i SAD su prve pokrenule ideju o zajednicama država, koje će taj mir omogućiti i štiti, i tako su nastale organizacije poput Lige naroda i kasnije Ujedinjenih nacija. Bez ulaženja u temu efikasnosti ovih organizacija i uspeha EU i SAD da ostvare svoju inicijalnu ideju, dovoljno je složiti se da EU i SAD predstavljaju aktivne i uticajne aktere u međunarodnim odnosima, koji su sposobni da omoguće one vrednosti, koje propagiraju feministkinje u međunarodnim odnosima. Ipak, EU i SAD su federalne ili polu-federalne formacije, koje u međunarodnim odnosima predstavljaju i zastupaju određene individue. Kao što feministička kritika podseća, većina tih individua su muškarci. Međutim u javnoj sferi, na vodećim funkcijama se s vremena na vreme (a u poslednje vreme sve učestalije) može pronaći i po neka žena. Ovaj rad će analizirati nastup, reči i dela žena u međunarodnoj politici sa gore navedene tačke gledišta. Rad će se u svojoj analizi zadržati na ženama na čelnim funkcijama unutar EU, jer je EU, u odnosu na SAD, otvorenija i posvećenija pitanjima kojim se bave feminističke teorije međunarodnih odnosa.

Unutar EU takođe treba suziti okvir analize na žene na onim pozicijama u spoljnoj politici koje dozvoljavaju direktan uticaj na razvoj te spoljne politike. Iako je zastupljenost žena u Evropskoj komisiji relativno velika, ova činjenica gubi na značaju, ako uvidimo da je uloga Evropske komisije u spoljnoj politici veoma ograničena. Odluke se donose na nivou Saveta ministara, i samim tim bi predmet analize trebalo da budu one žene, koje su imale ili i dalje imaju mesto u okviru ovog zakonodavnog tela.

Jedna od poznatih državnica, koja je ostavila veliki trag na razvoj i istoriju Evropske unije, je **Margaret Tačer** (Margaret Thatcher), bivša premijerka Velike Britanije. Njenom čvrstom ekonomskom i spoljnom politikom je uspela da iznudi povraćaj novca od Evropske unije iz budžeta predviđenog za Zajedničku poljoprivrednu politiku, i svakako je uradila mnogo toga za Veliku Britaniju kao državu. Međutim, njena

konzervativna politika je predmet oštre kritike u feminističkim krugovima. Za vreme njenog mandata, žene su više izgubile, nego što su dobile. Smanjena su prava žena na radnom mestu, izbegnute su direktive EU o jednakoj plati za poslove iste vrednosti, žene su zarađivale manje od muškaraca, moć i uloga sindikata su umanjeni, dečji dodaci su smanjeni, kao i druge isplate osiguranja, i donet je novi zakon o razvodu, koji je muškarcima omogućavao da plati nižu alimentaciju, ostavljajući samohrane majke u veoma teškom položaju. (Tojnbi, 1988) Dok je njena konzervativna javna politika razočarala sva feministička očekivanja, njena spoljna politika nije bila ništa drugačija. Bliska američkom predsedniku Ronaldu Reganu, Margaret Tačer je svojom konzervativnom politikom podržavala antikomunističke ideje, dozvolila je skladištenje američkih nuklearnih raketa u britanskim bazama, podržavala je američko bombardovanje Libije i vodila je rat sa Argentinom, kako bi povratila Foklanska ostrva. Sa tačke gledišta feminizma u međunarodnim odnosima, njena politika (domaća i spoljna) se ne uklapa u idealne modele žena, koje će promeniti ili poljuljati postojeće hijerarhije i odnose moći. Margaret Tačer je, kako kaže Poli Tojnbi (Polly Toynbee), surogat muškarca, više nego žena. (Tojnbi, 1988) Ipak, njenu pojavu, opstanak i uspeh u muškom svetu međunarodnih odnosa ne treba ignorisati. Ako „gvozdena leđi“ nije uspela da oduševi i inspiriše druge žene, barem je pokazala muškarcima da ženi ima mesta u međunarodnoj politici.

Ovakvu poruku svakako ostavljaju i mnoge novije političarke u svetu, i može se primetiti lakše prihvatanje i poštovanje tih žena u pretežno muškoj međunarodnoj politici. **Angela Merkel** je primer novije konzervativne žene, koja uspeva da nametne žensko stanovište u politici. Iako se može uporediti sa Margaret Tačer po nekim političkim konzervativnim odlukama, ne može joj se pridodati etiketa „gvozdena leđi“. Za razliku od Margaret Tačer, Angela Merkel nije konfliktna u odnosima sa svojim kolegama i koleginicama, već je rezervisana i odmerena. Ona je uspela da održi takozvanu „veliku koaliciju“ između demokrišćanske, konzervativne CDU i socijal-demokratske SPD, što zahteva izuzetnu pregovaračku sposobnost. Na nivou domaće politike, iako u konzervativnim okvirima, Angela Merkel je povećala trajanje i finansijsku pomoć za porodijsko odsustvo, i olakšala očevima da uzmu odsustvo, kako bi pomogli u čuvanju dece. (Dauling, 2009) U spoljnoj politici, Angela Merkel ipak nije potpuno dorasla feminističkim očekivanjima.

Angela Merkel je poštovana među svojim muškim kolegama, i ne dozvoljava da je činjenica što je žena sputava u sprovođenju svoje politike. Da se nije dala zaplašiti gomilom muških kolega da se videti iz primera, kada je posle dugog čekanja italijanskog premijera Silvija Berlusconi, rešila da započne NATO sastanak, jer Berlusconi nije imao nameru da završi telefonski razgovor. Drugi primer je njena neprijatno iznenađena i nagla reakcija, kada je bivši američki predsednik Džordž Buš mlađi pokušao da je izmasira na neformalnom delu jednog sastanka G-8.¹⁴⁶ Međutim, iako njen nastup u moru muških ega jeste za svaku pohvalu sa feminističkog stanovišta, spoljna politika za koju se ona zalaže i dalje ukazuje na konzervativne, tradicionalne ideje. Uprkos negodovanju Bušovoj masaži, Angela Merkel je bila u dobrim odnosima sa Bušom i njegovom administracijom. Za razliku od njenog prethodnika, Gerharda Šredera, Angela Merkel se slagala sa američkom politikom u Iraku i Avganistanu. Najnovija dešavanja ilustruju njeno konzervativno i pretežno muško viđenje bezbednosti. Nakon pogibije sedam nemačkih vojnika u Avganistanu, Angela Merkel je i dalje podržavala nemačku misiju u toj zemlji, radi već poznate mantrе, „uspostavljanja demokratije“. (Dojče Vele, 2010) Iako bliža modelu idealne žene u međunarodnim odnosima sa feminističkog stanovišta, Angela Merkel se ne može nazvati idealnom kandidatkinjom.

Žena, koja trenutno možda najviše okupira pažnju, ne samo feminističkih autorki i autora, već i celog sveta međunarodnih odnosa, je nova Visoka predstavnica EU za spoljnu i bezbednosnu politiku, baronesa **Ketrin Ešton** (Catherine Ashton). Iako se do stupanja na ovu poziciju nije bavila spoljnom politikom, baronesa Ešton uspešno ispunjava sva očekivanja, pa i feminističke kriterijume idealne žene u međunarodnim odnosima. Od započinjanja svog rada na poziciji glavne žene u spoljnoj politici EU, Ketrin Ešton je do sada pokazala da može da se nosi sa velikom odgovornošću, da bude spona između Evropske komisije, stotina delegacija EU u svetu, u okviru novonastalog diplomatskog korpusa EU, kojim ona rukovodi i 27 zemalja članica, koje možda predstavljaju najveći izazov, jer više glasova i mišljenja, pretežno muških, treba pretvo-

riti u jedan zajednički glas EU. Sam glas EU artikulisan od strane Ketrin Ešton je zadržao prethodnu retoriku EU za vreme Haviera Solane (Javier Solana), šireći ideju i čuvajući sliku o EU kao civilnoj i ekonomskoj moći. Međutim, u zajedničkom glasu EU se danas oseća sveži i lični uticaj Ketrin Ešton. Ketrin Ešton je u obraćanju Evropskom parlamentu kritikovala Izrael zbog odluke da progna Muslimane iz delova istočnog Jerusalima i da na tom mestu izgradi stanove za Izraelske državljane. (Retman, 2009) U tom i drugim obraćanjima na temu Izraela i Palestine i pojasa Gaze, pozivala je na mirovno rešenje problema. Ovakav kritički i oštar stav prema izraelskoj politici se znatno razlikuje od stava pro-izraelskih državnika poput Silvija Berlusconi ili Angele Merkel. Dok se očekivalo da je njeno neiskustvo u međunarodnim odnosima slabost, Ešton je pokazala da je sasvim sposobna da se bavim ovim poslom, nadoknađujući svoje neiskustvo u spoljnoj politici njenim iskustvom i sposobnostima pregovaračice i odlične organizatorke. U njenim govorima su česte poruke da treba brinuti o poziciji žrtava, civila, žena i dece, što znatno širi sliku o problemima u međunarodnim odnosima. Stav Ketrin Ešton o ulozi žena se najbolje može shvatiti iz njenog obraćanja uoči 8. marta ove godine:

„Međunarodni dan žena predstavlja odličnu priliku da se svaki/a od nas osvrne na našu odgovornost da težimo iskorenjivanju rodne nejednakosti. Ovo je podjednako istinito i u međunarodnim odnosima, gde svi moraju da odigraju svoju ulogu u postizanju ovog zajedničkog cilja. Održivi mir i sigurnost se ne mogu postići bez pune participacije žena.

Nažalost, upornost ustava i zakona, koji otvoreno diskriminišu žene, i dalje narušava razvoj država širom sveta. Nasilje nad ženama ima direktne negativne posledice na pristup žena obrazovanju, poslovima i na njihovo učešće u javnom životu. Posledica marginalizacije žena nije samo na štetu žena, već ide protiv celokupnog osnaživanja lokalnih zajednica. Ostaje mnogo toga da se uradi u svetu.

Ovo je globalni izazov najvišeg reda, da se postigne rodna ravnopravnost i osnaže žene, unutar Evrope i šire. Zbog toga će EU nastaviti da stavlja proaktivno delovanje po tom pitanju u srce svih naših politika, i unutrašnjih i spoljnih. Čelnici/e EU delegacija širom sveta su upravo dobili/e jasna uputstva po tom pitanju.“ (RAPID, 2010)

¹⁴⁶ Snimci Berlusconijevog beskonačnog telefonskog razgovora i Bušove masaže se mogu pronaći na internet stranici Youtube: <http://www.youtube.com/watch?v=O5B3r7Py2h4&feature=related> i <http://www.youtube.com/watch?v=wUYCHKqXSAo&feature=related>, posećeno 05.05.2010.

Zaključak

Reči Ketrin Ešton bi ulivale još veću nadu za sve žene, da nisu izgovorene baš povodom Međunarodnog dana žena. Njen diskurs bi trebalo da postane svakodnevno razmišljanje političara i političarki, ali i ostalih ljudi širom sveta. Zašto? Zato što je činjenica da diplomatija i međunarodna politika, kakvu poznajemo danas, nije doprinela boljitku života ljudi, a najmanje žena, na ovoj planeti. Činjenica je da nešto u tom poretku ne štima, da nešto fali, a nečeg drugog možda ima previše. Činjenica je i da su težnje „alternativnih“, kritičkih ideja, kao što je feministička, praćene velikim naporima da se te ideje svrstaju u glavnu struju. Feminističke ideje o potrebi da se na svet i realnost gleda sa različitih stanovišta, ne samo roda, nego i klase, rase, religije, da se bezbednost razume kao bezbednost svih, a ne pojedinih aktera, da se kompromis i mir cene više od uspehah vojnih i političkih kampanja i nasilnih intervencija u ime jedne ili druge ideologije, kao i mnoge druge ideje, nažalost ostaju upravo to – samo ideje. Njihovo sprovođenje u delo predstavlja aktivnost pojedinih žena, kojih upravo zbog teškoće tog poduhvata nema mnogo u svetu međunarodne politike i diplomatije, koji je surov i prema muškarcima, koji su taj svet i kreirali, a još suroviji prema ženama, koje pokušavaju da taj svet poljuljaju i postavljaju neka nova pitanja i daju neka nova viđenja realnosti.

Mnoge od tih žena su morale da se dokazuju u svetu napravljenom po merilu muškaraca, da se ne uklapaju u muške konstrukte slabih i pasivnih žena. Neke od njih, poput Margaret Tačer, pa i Angele Merkel, su morale da zauzmu konzervativniji stav i da igraju po muškim pravilima. Iako nisu ispunile feministička očekivanja, svakako su svojom pojavom donekle dekonstruisale položaj žene u svetskoj politici, što će svakako olakšati novim generacijama žena da svoju energiju ne troše na igranje muških igara, već na definisanje nove kulture, novih pitanja i novih koncepata u međunarodnim odnosima. Prognoza deluje pozitivno za žene, i možda ne uskoro, ali vremenom, svetska politika će viđati sve manje Tačerki, a sve više Eštonki, ako ne i boljih primera i uzora sa feminističke tačke gledišta.

Literatura

- Dowling, Siobhán. (2009, September 24). "Does Angela Merkel Deserve to Be a Feminist Icon?", Spiegel Online. (2009), na <http://www.spiegel.de/international/germany/0,1518,650888,00.html>, posećeno 05.05.2010.
- European External Action Service. (2010, March 7). "International Women's Day – 8 March 2010", EUROPA Press Releases RAPID. (2010), na <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/10/245&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>, posećeno 05.05.2010.
- Mikkola, Mari, "Feminist Perspectives on Sex and Gender", Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2008, na <http://plato.stanford.edu/entries/feminism-gender/#SexDisUse>, posećeno 05.05.2010.
- Penfold, Chuck (Ed.). (2010, April 22). "German chancellor defends Afghanistan mission", Deutsche Welle: DW-World.de. (2010), na <http://www.dw-world.de/dw/article/0,,5491899,00.html>, posećeno 05.05.2010.
- Randall, Vicky, "Feminism". U Marsh, D., & Stoker, G. (Eds.), *Theory and Methods in Political Science* (2nd Ed.) (pp. 109-30). Houndmills, Basingstoke, UK: Palgrave Macmillan, 2002.
- Rettman, Andrew. (2009, December 16). "EU's new foreign relations chief criticises Israel", Euobserver.com. (2009), na <http://euobserver.com/9/29167>, posećeno 05.05.2010.
- Smith, Steve & Owens, Patricia, "Alternative approaches to international theory". U Baylis, John; Smith, Steve & Owens, Patricia (Eds.), *The Globalization of World Politics, an introduction to international relations* (4th Ed.) (pp. 174-91). New York, USA: Oxford University Press, 2008.
- Tickner, J. Ann, "Why Women Can't Run the World: International Politics According to Francis Fukuyama", *International Studies Review*, 1(3): 3-11, 1999, na <http://web.centre.edu/lorihm/tickner.pdf>, posećeno 05.05.2010.
- Tickner, J. Ann, *Gender in international relations: feminist perspectives on achieving global security*, New York: Columbia University Press, 1992.
- Toynbee, Polly. (1988, May 1). "Is Margaret Thatcher a woman? No woman is if she has to make it in a man's world", The Free Library.

(1988), na <http://www.thefreelibrary.com/Is+Margaret+Thatcher+a+woman%3F+No+woman+is+if+she+has+to+make+it+in+a...-a06676349>, posećeno 05. 05. 2010.

- Wibben, Annick T.R., „Feminist International Relations: Old Debates and New Directions“, *Brown Journal of World Affairs*, 10(2): 97-114, Providence, RI, USA, 2004., na <http://www.watsoninstitute.org/bjwa/archive/10.2/Feminist%20Theory/Wibben.pdf>, posećeno 05.05.2010.
- Youngs, Gillian, „Feminist International Relations: a contradiction in terms? Or: why women and gender are essential to understanding the world 'we' live in“, *International Affairs*, 80(1): 75-87, Chatham House, London, 2004, na <http://www.arts.ualberta.ca/~courses/PoliticalScience/661B1/documents/GillianYoungsFeministIRContradictionOr.pdf>, posećeno 05.05.2010.

Biografija

Nikola Tomić (Novi Sad, 1985). Završio gimnaziju „Isidora Sekulić“, društveni smer, u Novom Sadu i srednju muzičku školu „Isidor Bajić“ u Novom Sadu. Diplomirao na Američkom univerzitetu u Bugarskoj, u Blagoevgradu, na smerovima „političke nauke sa međunarodnim odnosima“ i „evropske studije“. Na tom univerzitetu je dobrovoljno radio kao senator i kasnije predsednik u studentskoj vladi. Završio master studije na Univerzitetu u Matrihtu, na smeru „evropske studije“, sa specijalizacijom za međunarodne odnose. Tokom školovanja je bio stipendista Republičke fondacije za razvoj naučnog i umetničkog podmlatka, Fonda za otvoreno društvo i Ministarstva spoljnih poslova Holandije. Učestvovao je na i organizovao brojne seminare i radionice na temu ljudskih prava, tranzicione pravde, interkulturalne i multietničke komunikacije, Evropske unije. Pored maternjeg srpskog, tečno govori engleski, nemački i rumunski, dok se pasivno koristi bugarskim i makedonskim jezikom. Trenutno živi u Novom Sadu.

Bolonjski proces i rodna ravnopravnost – status rodni studija u EU

Sažetak

U radu se bavimo prikazom novina koje je je Bolonjski proces kao najznačajnija inicijativa za reformu visokog obrazovanja u Evropi uneo u ovo polje obrazovanje. Dalje se bavimo pitanjima rodni studija i rodne dimenzije u okviru ove reforme. Akcenat je stavljen i na dužnost univerziteta da kroz uvođenje rodni studija i reformu svog rada i programa doprinese razvoju rodno osvješćenog obrazovanja, a samim tim i širenju i unapređenju rodne ravnopravnosti.

Ključne reči: bolonjska deklaracija, bolonjski proces, rodna ravnopravnost, rodne studije

Uvod

Rodna ravnopravnost nije pitanje koje dotiče samo žene, već je dan od osnovnih principa demokratije, osnovno ljudsko pravo koje se tiče svih segmenata života i društva. Ona je takođe i uslov za razvitak pravednog društva, kompleksan problem kojem se mora pristupiti i posmatrati iz različitih uglova. S obzirom na to i rodne studije moraju biti interdisciplinarna naučna oblast koja se bavi analizom rodni odnosa, položajem žena, odnosima moći, proučavanjem seksualnosti, rodni identitetima, rodni dimenzijama drugih disciplina i afirmisanjem poštovanja svih razlika i različitosti.

Rodne/ženske studije su osnovane krajem šezdesetih godina XX veka u Americi, kao deo ženskog pokreta, tačnije kao njegov obrazovni deo. Nastaju kao programi neformalnog i alternativnog obrazovanja, a sedamdesetih godina otpočinje institucionalizacija i integracija u univerzitete. Na području Evrope su se pojavile nešto kasnije, sedamdestih godina, najpre u zapadnom delu Evrope.

Bolonjski proces je zvanično započet Bolonjskom deklaracijom, 19. juna 1999. godine, ali se zasniva i na dokumentima i deklaracijama koje su joj prethodile, počevši od Magna Charta Universitatum potpisanoj u Bolonji 18. septembra 1988. u čast jubileja devetstogodišnjice naj-

starijeg evropskog univerziteta, u kojoj se daju osnovna načela uloge i delovanja univerziteta, pa preko Lisabonske konvencije iz 1997. godine – konvencija o priznavanju kvalifikacija iz oblasti visokog obrazovanja u regionu Evrope, Sorbonske deklaracije koja je kao prioritet naglasila harmonizaciju strukture evropskog sistema visokoškolskog obrazovanja itd.

Bolonjski proces

Bolonjski proces je najznačajnija inicijativa za reformu visokog obrazovanja u Evropi. Suština Bolonjskog procesa iskazana je Bolonjskom deklaracijom, kojom se 29 evropskih ministara obrazovanja obavezalo da će uspostaviti Evropsko područje visokog obrazovanja, te da će promovisati evropski sistem visokog obrazovanja širom sveta. Provođenje ove ideje u praksu odvija se kroz ostvarivanje sledećih ciljeva:

- usvajanje sistema lako razumljivih i uporedivih akademskih zvanja i diploma,
- usvajanje sistema zasnovanog na dva studijska ciklusa (diplomski i postdiplomski),
- uspostavljanje sistema kredita – ECTS,
- promovisanje mobilnosti otklanjanjem prepreka za efektivnu primenu slobodnog kretanja studenata/tkinja, nastavnika/ca, naučnih saradnika/ca i administrativnog osoblja,
- unapređenje evropske saradnje u oblasti potvrda o kvalitetu s ciljem razvoja komparabilnih kriterijuma i metodologija,
- promovisanje evropske dimenzije u visokom obrazovanju.

Pri potpisivanju Bolonjske deklaracije dogovoreno je da se na svake dve godine održavaju konferencije ministara na kojima će se podnositi izveštaji, pratiti napredak u primeni Bolonjskog procesa i obaviti potpisivanje zvaničnih saopštenja, koji potpisuju sve zemlje koje su prihvatile Bolonjski proces kako pri potpisivanju Bolonjske deklaracije 1999., tako i kasnije. Ove konferencije su se održale u Pragu 2001., Berlinu 2003., u Bergenu 2005., Londonu 2007. i u Luvenu 2009.

U Praško saopštenje iz 2001. godine uneta su tri dodatna načela bitna za područje visokog obrazovanja:

- Lifelong learning – učenje tokom čitavog života.
- Institucije visokoškolskog obrazovanja i studenti/kinje.

- Promovisanje atraktivnosti Evropskog prostora visokog obrazovanja – učiniti ga atraktivnijim i konkurentnijim u odnosu na druge delove sveta.

U Berlinsko saopštenje iz 2003. godine uneto je još jedno načelo – doktorske studije i nerazdvojnost evropskog prostora visokog obrazovanja i evropskog prostora nauke.

Glavnu ulogu u ovom procesu imaju evropske institucije visokog obrazovanja tj. univerziteti čijom je međusobnom saradnjom iniciran Bolonjski proces, ali je Evropska komisija vremenom počela da zauzima sve značajniju ulogu u njemu.

Uvođenje evropskih standarda u nacionalne univerzitete ne predstavlja jednostavan proces. Oni treba da očuvaju svoju nezavisnost, ali i da u svoj rad uključe principe i vrednosti Bolonjske deklaracije, koji univerzitetima postavljaju izazove da dostignu bolji kvalitet i produktivnost.

Glavne odlike bolonjskog procesa jesu mobilnost, atraktivnost i zapošljivost. Proces teži da stvori oblast povećane mobilnosti za studente/kinje i profesore/ke, mogućnost evaluacije nastave, nastavnog programa i sadržaja, poverenje i međusobno priznavanje kvalifikacija stečenih na različitim univerzitetima i ima za cilj da evropskim studentima/kinjama ponudi sticanje kvalitetnijeg znanja, veština i kompetencija, da obezbedi pristup studiranju u bilo kojoj evropskoj zemlji i da povećava mogućnost zaposlenja diplomaca/ki u svakoj zemlji u Evropi, koju dodatno povećava i dodatak diplomi. Obrazovanje je najbolja investicija, jer označava povećanje potencijala, uvođenja inovacija, konkurentnosti na tržištu, a samim tim i veće prihode. Bolonjskim procesom se stvara evropski prostor visokog obrazovanja, ali i poboljšava evropsko tržište rada.

Tempus program

Tempus (Trans-European-Mobility Scheme for University Studies) je program namenjen razvoju visokog obrazovanja u zemljama jugoistočne Evrope putem unapređivanja regionalne univerzitetske saradnje i saradnje sa zemljama članicama Evropske unije. Tempus je program Evropske unije zasnovan na ideji o usavršavanju reforme o visokom obrazovanju u saradnji sa univerzitetima čije se studije pridržavaju Bolonjskog procesa. Ovaj program je počeo da se razvija od 1990.

godine. Tempus ima za cilj promovisanje i podsticanje implementacije principa Bolonjske deklaracije u visoko obrazovanje.

Tempus program nastoji da doprinese:

- razvoju sistema visokoškolskog obrazovanja;
- reformi upravljanja visokobrazovnim ustanovama;
- povećanju povezanosti sa lokalnom i regionalnom privredom;
- razvoju nastavnog programa;
- obnavljanju literature u bibliotekama;
- evaluaciji studijskih programa;
- povećanju mobilnosti studenata/kinja i profesora/ki;
- eliminaciji nejednakosti i demokratizaciji obrazovanja;
- razvoju administrativne i institucionalne strukture usavršavanjem zaposlenih u neakademske institucijama;
- povećanju regionalne saradnje između univerziteta jugoistočne Evrope.

Ideja ovog programa jeste razmena i sticanje novih iskustava profesora/ki i studenata/kinja koji mogu biti od velike koristi za razvoj kako pojedinaca/ki, tako i univerziteta i univerzitetskih programa, sprovođenje raznih projekata iz različitih oblasti, zatim modernizacija nastave i uslova studiranja.

Studentima/kinjama i profesorima/kama se u okviru Bolonjskog procesa i Tempus programa pruža jedinstvena prilika da putuju, da učestvuju u radu i nastavi stranih univerziteta u nekoj od zemalja Evropske unije, stiču bogata iskustva, upoznaju se sa novitetima iz svojih stručnih oblasti i stečena znanja dalje primenjuju u svom radu i karijeri.

Tempus program je program Evropske komisije koji podržava reformisanje sistema visokog obrazovanja u skladu sa principima i Bolonjskog i Lisabonskog procesa. Jačanje veza između institucija visokog obrazovanja i društva je prioritet Tempus projekta i jedan od ciljeva Lisabonskog procesa. U podsticanju ekonomskog razvoja, institucije visokog obrazovanja igraju izuzetno važnu ulogu.

Teme Tempus projekata, kako se na zvaničnom sajtu Tempus programa u Srbiji navodi, oslanjaju se na tri glavne komponente za postizanje modernizacije visokog obrazovanja u EU:

1. Reforma kurikuluma
2. Reforma upravljanja univerzitetom (visokoškolskom ustanovom)
 - Upravljanje univerzitetom i unapređenje studentskih službi
 - Uvođenje sistema obezbeđivanja kvaliteta
 - Institucionalna i finansijska autonomija i odgovornost
 - Ravnopravnost i jasni kriterijumi za pristup visokom obrazovanju
 - Razvoj međunarodnih odnosa
3. Visoko obrazovanje i društvo
 - Obuka za neuniverzitetske nastavnike/ce
 - Uspostavljanje partnerstava sa preduzećima
 - Trougao znanja: obrazovanje-istraživanje-inovacije
 - Kursevi obuke za državnu administraciju (ministarstva, regionalne/ lokalne vlasti)
 - Razvoj celoživotnog učenja u društvu u celini
 - Okvir kvalifikacija

Rodna ravnopravnost, obrazovanje i rodne studije

Jedna od obaveza univerziteta je da eliminiše diskriminaciju na osnovu pola, roda, rase, seksualne orijentacije, etničke pripadnosti itd., kao i da promovise i podstiče rodnu ravnopravnost i jednake mogućnosti kroz svoj rad i programe i da svojom delatnošću menja i unapređuje svest studenata/kinja o principima jednakosti i nediskriminacije, što bi svakako doprinelo kulturnom i socijalnom razvoju društva.

U visokom obrazovanju i sprovođenju Bolonjske reforme se sve više javlja potreba i tendencija za uvođenjem interdisciplinarnih studija, pa je i "afirmacija ženskih/rodnih studija deo savremenih tendencija visokog obrazovanja u Evropi", kao i savremenih procesa (Petrušić, Konstantinović Vilić, Žunić, 2008). U tom je smislu pokretanje i institucionalizacija rodnih studija značajan korak na putu stvaranja Evropskog prostora visokog obrazovanja. Afirmacija rodnih studija naglašena je i u Svetskoj deklaraciji o visokom obrazovanju za 21. vek, koja ističe da: "Rodne studije (ženske studije) treba promovisati kao polje znanja koje ima stratešku ulogu u transformaciji visokog obrazovanja i društva." (Svetska deklaracija o visokom obrazovanju za 21. vek, član 4. stavka c).

Rodne studije su vid obrazovanja koje ne poznaje diskriminaciju i promovise jednake mogućnosti i jednaka prava za sve studente/knje i sve predavače/ice, što je u potpunosti u skladu sa uslovima Bolonjskog procesa, a što se dodatno ističe i Londonskim saopštenjem.

Obrazovanje je prepoznato kao jedno od ključnih mesta za sprovođenje reforma da bi se omogućilo postizanje rodne ravnopravnosti i stvaranje jednakih mogućnosti. Stoga su razvitak i afirmacija rodnih studija jedni od načina za ostvarivanje principa jednakih mogućnosti u Evropskoj uniji, a osnivanje rodnih studija jedan od načina unošenja promena u univerzitetu i stvaranja rodno osvešćenog sistema obrazovanja.

Reforma obrazovanja u okviru postojećih univerzitetskih modela i programa, ima za cilj uklanjanje svih oblika diskriminacije žena, stvaranje jednakih mogućnosti za žene i muškarce na području obrazovanja, rušenje stereotipa i predrasuda i dekonstrukciju znanja koje se tiču ženskog subjekta, ženske prirode, rodnih uloga, rodne podele rada, pristupa obrazovanju i dostupnosti istog, seksualnosti, kao i reviziju udžbenika. Stoga je razvitak rodno senzitivnog obrazovanja, kako ovim, tako i putem uvođenja rodnih studija na univerzitetu, značajan kako na individualnom, tako i na društvenom nivou.

Institucionalizacija, odnosno uvođenje rodnih studija u univerzitetu, je u nekim zemljama izvršena pozicioniranjem rodnih studija kao autonomne oblasti, što znači da su rodne studije uvedene kao zaseban odsek i disciplina; u nekim drugim evropskim zemljama rodne studije su uvršćene u već postojeće nastavne programe i discipline (sociologija, književnost, istorija itd.), a negde su i kombinovana ova dva modela. Pitanje institucionalizacije rodnih studija je još uvek otvoreno i veoma aktuelno, naročito u zemljama jugoistočne Evrope. Institucionalizacija rodnih studija, kao i rodno senzibilisanje postojećih nastavnih programa i sadržaja se vrši i u okviru gender mainstreaminga u obrazovanju, koji svoju osnovu ima u zvaničnim dokumentima kao što su: Preporuka o rodnoj jednakosti u obrazovanju, koju je 1995. godine usvojila Parlamentarna skupština Saveta Evrope i Preporuka CM/Rec(2007)13 o gender mainstreaming-u (rodno prilagođenoj politici) u obrazovanju, koju je oktobra 2007. godine usvojio Komitet ministara država članica Saveća Evrope

Neki autori smatraju da će institucionalizacijom postojećih, vanuniverzitetskih oblika rodni studija, one izgubiti svoju "kritičku oštrinu i radikalizam" (Kahlina, 2006.), a drugi pak da je to pozitivna stavka jer doprinosi kako razvoju rodni studija, tako i unapređenju rodne ravnopravnosti u svim aspektima društvenog života putem širenja njihovog uticaja i delatnosti (Petrušić et al., 2008).

Sprovođenje bodovnog sistema u univerzitetske programe povećala je mobilnost studenata/kinja i na taj način doprinosi razvitku rodni studija. Iako je ranije boravak studenata/kinja u inostranstvu, zbog visokih školarina i troškova, bio moguć samo privilegovanim i dobrostojećim studentima/kinjama, Bolonjski proces je kroz svoje programe i stipendije otvorio ove mogućnosti i za ostale studente/kinje. Tako jedna od najznačajnijih pogodnosti koje su rodne studije dobile od Bolonjskog procesa jeste i učešće u programima razmene kako studenata/kinja, tako i nastavnog osoblja, stipendije za boravak i pohađanje nastave u inostranstvu. Pored toga, značajni su razvoj i unapređenje kurikuluma i, svakako, činjenica da priznavanje rodni studija na evropskom nivou doprinosi i priznanju na nacionalnom i internacionalnom nivou.

Što se problematike zapošljavanja tiče, iako većina studentkinja i studenata koji su završili rodne studije ne dobiju posao konkretno u ovoj oblasti, ipak su zaposlenja u akademskim oblastima česta, kao npr. pri medijskim studijama, kulturnim studijama, političkim naukama. Takođe, česta su zaposlenja u drugim vrstama institucija, kao što su međunarodne organizacije, nevladine organizacije, mediji, državna administracija itd. Rodne studije kao jedan od svojih ciljeva imaju i obrazovanje stručnjaka/kinja za rodna pitanja, koji će promovisati i zalagati se za rodnu ravnopravnost u najrazličitijim institucijama i oblastima. Što se više bude širila politika rodne ravnopravnosti, tako će se sve više otvarati radna mesta i za ovaj kadar, kako na nacionalnim, tako i na internacionalnom nivou.

Mreže rodni studija

Razvoj rodni studija u Evropi i svetu snažno je doprineo procesu umrežavanja rodni i ženskih studija. Povezivanje rodni i ženskih studija na ovaj način treba da doprinese uspostavljanju mreže eksperata/kinja spremnih za rad u nacionalnim, regionalnim i međunarodnim vladinim i nevladinim organizacijama, akademskim institucijama

itd., razvoju interdisciplinarnih znanja, promovisanju rodni istraživanja i rodne ravnopravnosti.

Najznačajnija evropska žensko/rodnostudijska udruženja:

- Mreža **ATHENA** (tematska evropska mreža aktivnosti u ženskim studijama) okuplja ženske i rodne evropske univerzitetske programe, istraživačke institute i centre. Trenutno je u mreži 105 članova. Osnovana je 1996. u okviru AIOFE (Association of Institutions for Feminist Education and Research in Europe) – Asocijacija institucija za feminističko obrazovanje i istraživanje u Evropi. Dobila je status u okviru Socrates programa Evropske komisije 1998. Sedište je na Univerzitetu u Utrehu. Kongresi mreže ATHENA održavaju se svake godine. Više od 30 projekata povezuje razne univerzitete i njihove istraživače.

Ciljevi ovog programa su: izdavaštvo, umrežavanje, seminari, konferencije, mogućnost razmene iskustava i istraživanja u sklopu evropskih mreža ženskih i rodni studija, afirmisanje rodno osvešćene politike, usklađivanje kurikuluma itd.

Isto tako, cilj je i osnaživanje žena kroz obrazovanje, programi razmene na području ženskih studija, zajednički projekti.

- **WISE** (Women's International Studies Europe) je evropsko udruženje za pojedince i institucije uključene u ženske studije, osnovano 1990. WISE nastoji da unapredi feminističke kritike znanja i podrži prakse i istraživanja, što će poboljšati kvalitet života žena.

WISE ima za cilj promovisanje nastave ženskih studija, istraživanja i objavljivanja u Evropi i štiti interese ženskih studija na evropskom i međunarodnom nivou i u svim odgovarajućim institucijama i organizacijama.

WISE je podržan od Evropske komisije i priznat kao nevladina organizacija od strane UN i Saveta Evrope.

- **AIOFE** (Association of Institutions for Feminist Education and Research in Europe) – Asocijacija institucija za feminističko obrazovanje i istraživanje u Evropi je evropska asocijacija ženskih institucionalizovanih studija, osnovana je 1996. To je mreža koju čine institucije koje svojim radom podržavaju i pružaju feminističko obrazovanje i istraživanja i koje zajedničkim putem i aktivnostima rešavaju probleme vezane za ženske studije.

AIOFE je posle 13 godina prestala sa radom, jer su AIOFE, ATHENA i WISE zajedničkom saradnjom uspostavile novu profesionalnu asosijaciju ženskih studija u Evropi – ATGENDER.

• **ATGENDER** je zvanično osnovan septembra 2009. ATGENDER ima za cilj jačanje područja ženskih studija, rodni studija, feminističkih istraživanja, ženskih prava, jednakosti polova, unapređenje istraživanja i obrazovanja i podsticanje razmene između akademske zajednice i civilnog sektora.

Zaključak

Uvođenje evropskih standarda u nacionalne univerzitete ne predstavlja jednostavan proces. Oni treba da očuvaju svoju nezavisnost, ali i da u svoj rad uključe principe i vrednosti Bolonjske deklaracije, koji univerzitetima postavljaju izazove da dostignu bolji kvalitet i produktivnost. Jedna od obaveza univerziteta je da eliminiše diskriminaciju na osnovu pola, roda, rase, seksualne orijentacije, etničke pripadnosti itd., kao i da promovise i podstiče rodnu ravnopravnost i jednake mogućnosti kroz svoj rad i programe i da svojom delatnošću menja i unapređuje svest studenata o principima jednakosti i nediskriminacije, što bi svakako doprinelo kulturnom i socijalnom razvoju društva.

Ženske i rodne studije mogu mnogo da dobiju i mnogo su dobile od Bolonjskog procesa. Uglavnom su na nacionalnom planu dovedene u pitanje, kako što se institucionalizacije, tako i podrške i finansiranja tiče. Tako da Bolonjski proces, umrežavanje i mobilnost u mnogome podstiču i pomažu razvoj i poboljšanje statusa rodni studija. Evropska unija ima dugoročni cilj da promovise rodnu ravnopravnost, pa je tako i uvođenje rodne perspektive u obrazovanje jedan od njih. Rodne studije su vid obrazovanja koje ne poznaje diskriminaciju i promovise jednake mogućnosti i jednaka prava za sve studente/knje i sve predavače/ice, što je u potpunosti u skladu sa uslovima Bolonjskog procesa. Obrazovanje je prepoznato kao jedno od ključnih mesta za sprovođenje reforma da bi se omogućilo postizanje rodne ravnopravnosti i stvaranje jednakih mogućnosti za žene i muškarce. Stoga su razvitak i afirmacija rodni studija jedni od načina za ostvarivanje principa jednakih mogućnosti, kao i jedan od načina unošenja promena u univerzitete i stvaranja rodno osvešćenog sistema obrazovanja.

Literatura

- ATHENA (2000). The Making of European Women`s studies. Netherlands: Utrecht University.
- ATHENA (2001). The Making of European Women`s studies volume III. Netherlands: Utrecht University.
- Centar za ženske studije (2007). Pojmovnik rodne terminologije prema standardima Evropske unije Zagreb: Biblioteka Ona, Ured za ravnopravnost spolova Vlade RH.
- Hemmings, Clare Ready for Bologna? (2006). The Impact of the Declaration on Women`s and Gender Studies in the UK. European Journal of Women`s Studies.
- Kahlina, Katja (2006). Fizam u Hrvatskoj: Kako lezbejkama dati glas? Reč, Časopis za književnost i kulturu, i društvena pitanja no. 74/20
- Mondekar, Daniel, Tomislav Sauchal Stipe Tutiš (2005). Pojmovnik Bolonjskog procesa i analiza provedbe reforme visokog školstva u Republici Hrvatskoj. Zagreb:Socijaldemokratska studentska unija.
- Petrušić dr Nevena, dr Slobodanka Konstantinović Vilić, mr Natalija Žunić (2008). Pravna klinika – metod učenja i rodnog senzibilisanja studentkinja/studenata prava. Temida, br. 3 Rod, obrzovanje i ljudska prava.
- Pokrajinski sekretarijat za rad zapošljavanje i ravnopravnost polova (2004) 100 reči o ravnopravnosti: Rečnik termina o ravnopravnosti žena i muškaraca. Novi Sad: Pokrajinski sekretarijat za rad zapošljavanje i ravnopravnost polova. Dostupno na: <http://www.brand-co.net/zzrp/strane/publikacije.htm> (pristup 8.12.2009).
- Potkonjak, Sanja et al. (2008). Između politike pokreta i politike znanja: Feminizam i ženski/rodni studiji. Zagreb: Stud. ethnol. Croat., vol. 20.
- Slapšak, dr Svetlana (2006). "Evropa i feminizam u Srbiji". Evropski forum, mesečnik za evropske integracije, broj 7.
- Studentska unija Filozofskog fakulteta. Bolonja u indeksu, Vodič kroz savremeno studiranje. Novi Sad
- Zimmermann, Susan. The Institutionalization of Women and Gender Studies in Higher Education in Central and Eastern Europe and the Former Soviet Union: Asymmetric Politics and

- the Regional-Transnational Configuration. Dostupno na: <http://sites.google.com/site/eurodnaravnopravnostkurs/Home/materijali-za-27-11-2008> (pristup 8.4.2010.).
- Bolonjska deklaracija <http://prijemni.infostud.com/pages/dokumenti/> (pristup 27.4.2010.)
 - Deklaracija Evropske unije u Republici Srbiji, Bolonjski proces <http://www.delscg.ec.europa.eu/code/navigate.php?ld=254> (pristup 22.4.2010.).
 - Dubravka Oraić Tolić, Muška moderna i ženska postmoderna <http://www.matica.hr/Kolo/kolo0201.nsf/AllWebDocs/postm> (pristup 22.4.2010.).
 - Lisabonska deklaracija <http://prijemni.infostud.com/pages/dokumenti/> (pristup 25.4.2010.).
 - London Communiqué http://74.125.77.132/search?q=cache:bCd-WwMugSkJ:www.mp.gov.rs/resursi/dokumenti.php%3Fpodsekcija%3D4%26grupa%3D4%26teritorija%3D0+bolonjski+proces&cd=10&hl=en&ct=clnk&lr=lang_sr (pristup 25.4.2010.).
 - Rodne / ženske studije http://www.online-lara.com/index.php?option=com_content&view=article&id=81:rodneenske-studije&catid=52:r&Itemid=58 <http://www.google.com/> (pristup 22.4.2010.).
 - Rodne studije <http://www.cps.edu.ba/?q=bs/node/62> (pristup 13.4.2010.).
 - Tempus prioriteti <http://www.tempus.ac.rs/sr/home/kako-konkurisati/tempus-prioriteti/> (pristup 25.4.2010.).
 - Tempus projekti Instituta za razvoj obrazovanja <http://www.iro.hr/hr/javne-politike-visokog-obrazovanja/projekti-i-inicijative-instituta/tempus-projekti/> (pristup 21.4.2010.).
 - Tempus u Srbiji <http://www.tempus.ac.rs/sr/home/o-programu-program-u-srbiji/> (pristup 25.4.2010.).
 - The Bologna Process - Towards the European Higher Education Area http://ec.europa.eu/education/higher-education/doc1290_en.htm (pristup 25.4.2010.).
 - U susret obrazovanju I stručnom usavršavanju 2010. <http://www.eu4journalists.eu/index.php/dossiers/croatian/C10> (pristup 25.4.2010.).
 - Universal Declaration on Democracy <http://www.ipu.org/cnl-e/161-dem.html> (pristup 1.5.2010.).
 - Veličković, Marija (2008). Tempus i Erasmus mundus <http://www.elefmagazin.com/Korak-ka-uspehu/Tempus-i-Erasmus-mundus.html> (pristup 25.4.2010.).
 - What is AIOFE? <http://www.let.uu.nl/aoife/WHATIS.HTML#What> (pristup 21.4.2010.).
 - What is ATHENA? http://www.let.uu.nl/womens_studies/AthenaDiss/what/what.html (pristup 28.4.2010.).
 - WISE profile <http://www.genootschapvrouwenstudies.nl/wise/> (pristup 21.4.2010.).
 - World Declaration on Higher Education for The Twenty-first Century: Vision and Action adopted by the World Conference on Higher Education http://www.unesco.org/education/educprog/wche/declaration_eng.htm (pristup 1.5.2010./22.4.).
 - Ženske studije <http://feminizam.blog.rs/blog/feminizam/stranica/1> (pristup 3.4.2010.).

Biografija

Ana Savić (Kovin, 1986). Srednju školu, gimnaziju „Branko Radičević“ završila u Kovinu kao odlična učenica. Rumunski jezik i književnost upisuje školske 2005/06. godine na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu. Diplomirala 2009. sa zvanjem prof. rumunskog jezika i književnosti, sa prosečnom ocenom 9,29. Iste godine upisuje master studije pri ACIMSI Cenru za rodne studije Univerziteta u Novom Sadu. Stipendistkinja je Ministarstva prosvete Republike Srbije od 2006. godine. Pohađala više Međunarodnih letnjih kurseva rumunskog jezika i civilizacije u Rumuniji. Govori rumunski i engleski jezik, a poznaje i nemački i portugalski. Članica Udruženja Rumuna Kovina, gde je izabrana za koordinatorku odeljenja za očuvanje rumunskog jezika i pisma i članicu redakcije za informisanje i izdavaštvo. Pohađala Univerzitetski program radne prakse u Skupštini, Izvršnom veću i pokrajinskim organima uprave 2009/10. Jedna je od osnivačica i potpredsednica NVO Centar za rodne alternative – AlteR.

Abortus: (bio)etički, pravni i feministički pristup

Sažetak

Uočivši svu kompleksnost pitanja abortusa autorka ovoga rada pokušava da ga posmatra iz najpre (bio)etičkog, zatim fenimističkog i konačno pravnog ugla. Primenom multidisciplinarnog pristupa radi razrešenja pitanja namernog prekida trudnoće u radu se teži ka njegovom što potpunijem sagledavanju pri čemu se naglašava da najbolje moguće rešenje treba da bude od koristi, pre svega, za žene. Osnovni motiv sastoji se u ukazivanju na činjenicu da pravo na abortus predstavlja neotuđivo pravo svake žene i da stoga o kontroli fertiliteta ne treba, zapravo ne sme, da odlučuje niko drugi osim nje same. Pravo na abortus predstavlja deo korpusa reproduktivnih prava i sloboda, a po svojim obeležjima je lično, dispozitivno, neotuđivo i neimovinsko pravo, koje pripada isključivo ženi. Apsolutna zabrana abortusa je u suprotnosti sa pravom žene na privatni život i samostalno odlučivanje u vezi istog. Iako abortus možda ne predstavlja najpoželjnije sredstvo planiranja porodice on mora biti dozvoljen jer se time ženi daje sloboda da ne pristane na rađanje ukoliko to ne želi.

Ključne reči: pravo na nerađanje, pravo na abortus.

(Bio)etički pristup „problem“ abortusa

Savremene rasprave koje se bave pitanjem abortusa pokazale su da je jedan od osnovnih zadataka (bio)etike zaštita dobrobiti živih organizama. Međutim, šta se dešava kada dobrobit jednog živog organizma ukida dobrobit drugog? Postavljeno pitanje se pokazalo kao sasvim opravdano budući da se u pomenutim raspravama neretko nailazi na takozvani moralni konflikt, odnosno na situaciju u kojoj poštovanje jednog moralnog pravila povlači sa sobom negaciju nekog drugog moralnog pravila. Konkretno, u tekstu koji sledi promišlja se mogućnost da-

vanja prioriteta prava na život fetusa¹⁴⁷ na štetu prava na autonomiju žene. Stoga je na samom početku važno da se razjasne pojmovi života, ljudskog bića i osobe. Takođe, potrebno je proveriti i održivost tvrdnje da onome što je živo, isključivo na osnovu toga što je živo, pripadaju neotuđiva i nepovrediva prava.

Jedinstven i konačan odgovor na pitanje da li i kada fetus postaje ljudsko biće nije dat ni do danas. Upravo iz tog razloga jedni smatraju da ljudski život nastaje kada majka oseti pokrete fetusa, drugi zastupaju shvatanje da život fetusa predstavlja početak rada srca, dok je za neke to početak rada mozga, a postoje i oni koji veruju da fetus status ljudskog bića dobija onog trenutka kada je sposoban da preživi izvan materice majke bez većih defekata. Međutim, danas se smatra da život ne počinje s obzirom na to da su muška i ženska polna ćelija svojevrsni oblici života tako da se njihovim spajanjem, kroz embrion i fetus život samo nastavlja. „Sve današnje forme života plod su neprekinutoga kontinuiteta od samog njegova nastanka. Nijedna se forma ne pojavljuje potpuno nova; život se, dakle, prenosi, a ne začinje u svakoj novoj generaciji ... I žensko jajašce i muški spermij ljudske su stanice. Njihovo spajanje, oplodnja, nije početak ljudskog života, nego samo jedan, izuzetno značajan, korak u njegovu kontinuitetu. Istina, proizvod oplodnje, oplodeno jajašce ili zigota, nov je oblik, ali još nije i nov individuum ni po znanstvenim niti po općim standardima.“ (Kurjak, 2000, 256).

U vremenu u kojem živimo veliki broj ljudi još uvek zastupa stav da je fetus ljudsko biće te da se stoga nijedna druga vrednost i nijedan drugi interes suprotan njegovom pravu na život, ne može uvažiti osim, možda, prava na život same žene u čijem se telu ono razvija. Suprotno njima, postoje i oni koji smatraju da fetus, iako je ljudsko biće, ne zadovoljava neke od kriterijuma da bude i osoba te da upravo zbog toga on nema pravo na život. Naime, za njih ljudsko biće predstavlja faktički termin, dok je osoba vrednosni termin koji stoji u direktnoj vezi sa pravom na život. Stoga, biti osoba znači biti sposoban za mišljenje, odnosno za

¹⁴⁷ Iako spajanjem spermatozoida i jajne ćelije nastaje embrion koji se nakon devet nedelja od začeća naziva fetus, u radu se češće upotrebljava termin fetus s obzirom na to da je za osnovnu nameru rada starost ploda irelevantna. Takođe, za postupak namernog prekida trudnoće koristi se termin abortus koji potiče od latinske reči abortio, a koji se definiše kao namerno izbacivanje ili odvajanje oplodjenog jajašceta do određene (zakonom dozvoljene) nedelje trudnoće.

saznavanje. Biće koje ne poseduje sposobnost zaključivanja, refleksivne samosvesti, komunikacije, motivisanog delovanja, kao i svest o spoljašnjem svetu ne zadovoljava saznavni kriterijum tako da se ono ne može posmatrati kao osoba. Takođe, sasvim opravdano bi se moglo reći i da, iako nastali embrion u svom DNK ima sav potencijal da se razvije u osobu, ne treba smetnuti s uma da imati potencijal da se postane osoba nije isto što i biti osoba. Dakle, biti osoba znači biti osposobljen za život, odnosno za samostalno preživljavanje.¹⁴⁸

Nakon svega što je do sada rečeno nameće se sledeće pitanje: da li treba da se insistira na očuvanju života po svaku cenu? I s tim u vezi, da li fetus samo zato što predstavlja potencijalno biće nužno mora da se sačuva? Ukoliko bi se prihvatilo da svaki fetus treba da se sačuva samo zato što predstavlja potencijalno biće, onda bi se u jednakj meri moralo voditi računa o očuvanju svih polnih ćelija, a to znači da bi, ne samo abortus, nego i kontracepcija i masturbacija bili jednako nedopustivi. S obzirom na to da je u naučnim krugovima prihvaćena definicija po kojoj je život „sposobnost posebno organizirane materije da bude autonomna, autoreglativna i autoreproduktivna“ (Zergollern-Čupak, 2006, 126) onda je dalje insistiranje na održanju svakog vida života više nego suvišno. Fetus ne uživa apsolutno pravo na život tako da on nema veću vrednost u odnosu na život trudne žene¹⁴⁹. Zapravo, on „može biti shvaćen samo kao imalac subjektivnih interesa. Zbog nerazvijenosti njegovog centralnog nervnog sistema fetus nema vrednovanja i verovanja koja čine osnov takvih interesa. Ne može biti ni au-

¹⁴⁸ Pojedine države su pokušale da zabrane abortus nakon što je fetus osposobljen za život, implicirajući da je to ključan momenat na osnovu kojeg se može praviti razlika između fetusa iz drugog tromesečja koji ne predstavlja osobu i koji samim tim nije zaštićen od fetusa iz trećeg tromesečja koji je osoba čiji je život pod zaštitom. Međutim, pomenu ti kriterijum nije oduvek bio precizno definisan tako da se neretko zastupao stav da je osposobljenost za život zapravo sposobnost da se preživi makar i jednu sekundu po rođenju. Ipak, tokom vremena je otkriveno da fetus pre dvadeset treće, odnosno dvadeset četvrte nedelje naprosto ne može da opstane usled toga što pluća nisu dovoljno razvijena i ne mogu da funkcionišu čak ni uz pomoć respiratora. Dakle, oformljenost pluća danas služi kao praktični pokazatelj osposobljenosti fetusa za samostalan život. Upor. Pens, E., Klasični slučajevi iz medicinske etike, Službeni glasnik, Beograd, 2006, str. 266.

¹⁴⁹ Ipak, u nekim državama pravo na život nerođenom detetu je zakonski zagarantovano. Naime, u Irskoj je zakonom zabranjen namerni prekid trudnoće, osim ukoliko postoji veliki rizik za život trudnice koji se može izbeći jedino prekidom trudnoće. Takođe, irski propisi predviđaju visoke novčane kazne i brisanje iz registra za lekare koji ženama pružaju informacije o ustanovama u kojima mogu da izvrše abortus.

tonomne obaveze na strani fetusa, niti punog značenja prava fetusa, posebno njegovog prava na život, u smislu da sam fetus generiše prava“ (Mujović-Zornić, 2009, 61).

Međutim, glasovi onih koji se zalažu za prava fetusa često imaju veoma snažan odjek, naročito kada abortus definišu kao ubijanje nerođenog deteta. No, koncepcija abortusa kao ubistva ima samo prividnu moralnu neprikosnovenost i manipulativne je prirode. Prilikom izjednačavanja abortusa sa ubistvom predstavnici pro-life struje imaju u vidu samo one embrione/fetuse koji se uništavaju putem abortusa, dok njihovoj pažnji izmiču milioni neželjenih embriona čiji je razvoj zaustavljen upotrebom adekvatnih farmakoloških sredstava. Takođe, oni ne obraćaju pažnju ni na hiljade rezervnih in vitro embriona koji se stvaraju u medicinskim laboratorijama radi vantelesne oplodnje, niti na one koji se proizvode isključivo radi izvođenja naučnih eksperimenata. Poimanje abortusa kao ubistva nerođenog deteta logički je neodrživo jer je reč o biću koje još uvek ne postoji, a pošto se interesi nepostojećeg bića nika ko ne mogu artikulirati ono ne može imati nikakva prava.

Dakle, kao zaključak se nameće da je nerođenom detetu nemoguće pripisati bilo kakva prava jer čovek isključivo činom rođenja postaje pravno biće, odnosno on je već kao novorođenče pravno i društveno priznata osoba. Stoga, pravo fetusa na život nema prednost u odnosu na interese trudnice jer bi u tom slučaju abortus bio zabranjen čak i u slučajevima kada bi trudnoća ugrožavala ženin život. Fetus je neodvojiv deo trudnice, njegov život je pristo povezan sa životom žene i nemoguće ga je razmatrati nezavisno od nje. On može biti zaštićen jedino preko trudnice jer je ona ta koja odlučuje o njegovoj „sudbini“. Da li će moje dete imati oca? Šta je sa odgovornošću koju imam prema svojoj već rođenoj deci? Kakav kvalitet života mogu da mu pružim? Na koji način će se trudnoća i rađanje deteta odraziti na mene i na moju budućnost? To su samo neka od pitanja koja sebi postavlja žena koja treba da donese odluku da li će da prekine trudnoću ili ne. Pri tome, uvek treba imati na

umu da nasilno forsiranje neželjene trudnoće može da izazove mnogo opasnije posledice od odluke da se ta ista trudnoća prekine¹⁵⁰.

S obzirom na specifičnosti ljudske prirode često se događa da u jednoj sredini postoje različiti stavovi po pitanju abortusa i upravo zbog toga je važno naglasiti da svakoj ženi pripada pravo na kontrolu sopstvene fertilitnosti i samostalno odlučivanje u vezi iste, kao i da je dužnost svih ostalih da njenu odluku prihvate čak i kada se sa njom ne slažu. Ipak, za to je potreban visok nivo društvene svesti, spremnost države da preduzme sve moguće mere neophodne za zakonsko definisanje prava žena, kao i obezbeđivanje neophodnih mehanizama koji će garantovati njihovu nepovredivost. A putem slobode dijaloga, prava na otvorene diskusije i slobodno iznošenje mišljenja, bez favorizovanja određenih političkih, religijskih i nacionalnih grupa i njihovih stavova moguće je razviti društvenu toleranciju po pitanju prava svake žene da preuzimajući stvar u svoje ruke samostalno donosi odluke koje će za nju biti najbolje.

Feministička shvatanja o pravu žene na abortus

Feministički pokreti su oduvek imali važnu ulogu u borbi za ženska prava, a samim time i u borbi za pravo svake žene da se samostalno opredeli za rađanje ili pak nerađanje. Reči Margaret Sanger (*Margaret Higgins Sanger Slee*) da nijedna žena ne može sebe nazvati slobodnom ukoliko ne poseduje svoje telo i ukoliko ga ne kontroliše, izgovorene pre više od osamdeset godina i danas su jednako aktuelne jer pravo na slobodno donošenje reproduktivne odluke ključan je argument kojim se štiti pravo žene na abortus¹⁵¹. Zalaganje da svaka žena poseduje pravo da slobodno odlučuje o sudbini svoje trudnoće predstavlja „nasto-

¹⁵⁰ Istraživanja koja su svojevremeno bila sprovedena u Čehoslovačkoj, Švedskoj i Škotskoj pokazala su da neželjeno materinstvo može da dovede do različitih neurotičnih reakcija prema detetu, neurotičnih seksualnih reakcija, smanjenja radnog kapaciteta i tako dalje. Upor. Rašević, M., „Abortus i pronatalitetna politika“ u Zbornik Matice srpske za društvene nauke, Matica srpska, Novi Sad, 110/111, 2001, str. 80.

¹⁵¹ Budući da je Margaret Sanger više puta bila pogrešno interpretirana autorka rada navodi njenu izjavu po pitanju kontrole rađanja najpre u originalu, a potom daje i svoj prevod iste: „[Birth control] is nothing more or less than the facilitation of the process of weeding out the unfit, of preventing the birth of defectives or of those who will become defectives“ („[Kontrola rađanja] je ni manje ni više nego olakšavanje procesa iskorenjivanja nepodobnog, sprečavanja rođenja defektnih ili onih koji će postati defektni.“) Sanger, M., *Women and the New Race*, New York, Blue Ribbon Books, 1920, p. 229

janje da se ženi pruži mogućnost da u tom spletu međuljudskih odnosa, uz sveobuhvatno razumevanje i sagledavanje realnih uslova, donese najbolju odluku. Ta odluka žena, nastala kao rezultat dubokog promišljanja, kakva god bila, uvek je najbolja – „*niko drugi ne može doneti ni bolju ni pravedniju*“ (Konstantinović-Vilić i ostale, 1999, 16). Kontrola rađanja mora biti povezana sa borbom žena za njihovu emancipaciju, a to bi zapravo značilo da nijedna žena ne treba da bude majka protiv svoje volje i da ima pravo da ima decu iako nije udata. Dakle, svaka žena mora posedovati slobodu da izabere da li želi ili ne želi da bude majka bez obzira na stav muškarca sa kojim je ostala u drugom stanju ili na mišljenje njenih roditelja jer konačna odluka pripada isključivo njoj.

Linda Gordon je pošla od stava da su se žene oduvek služile različitim oblicima kontrole rađanja i abortusa te da zabrane istog, koje se pozivaju na moral ili zakon, samo primoravaju žene da svoja reproduktivna prava ostvaruju u ilegali. Takođe, ona je nastojala da ukaže na svu složenost pitanja o abortusu budući da je ono uslovljeno čitavim nizom najrazličitijih faktora koji bitno utiču na ženinu odluku. Budući da se i dalje smatra da poslovi u kući i podizanje dece po prirodni stvari pripadaju ženi borba za emancipaciju je rezultirala samo prividnom ravnopravnošću muškarca i žene. Naime, iako je na sebe preuzela čitav niz novih društvenih uloga žena je još uvek zadržala porodičnu ulogu. A kako je usklađivanje privatne i javne sfere, odnosno porodičnih i radnih obaveza izuzetno teško žene su jednostavno bile primorane da „žrtvuju“ porodicu radi ostvarivanja ličnih ambicija¹⁵².

Krajem šezdesetih godina dvadesetog veka Severnu Ameriku i Zapadnu Evropu preplavio je talas feminizma koji je, između ostalog, bio stimulisan knjigama Simon de Bovoar (*Simone de Beauvoir*) koje su se najviše bavile problemom podređenosti žena. Simon de Bovoar je konstatovala da bez obzira na to što se na ženu gleda kao na ženu koja isključivo treba da rađa „zakon koji mnoge mlade žene osuđuje na smrt, na besplodnost, na bolest, sasvim je nemoćan da osigura povećanje nataliteta. I pristalice i protivnici zakonitog pobačaja slažu se u jednom –

¹⁵² Ipak, važno je naglasiti da zemlje koje imaju učinkovite mere kojima se omogućava i ženama i muškarcima da usklađuju profesionalne sa porodičnim obavezama, imaju kako višu stopu rađanja tako i višu stopu zaposlenosti žena. Upor. Putokazi ka ravnopravnosti žena i muškaraca (urednica mr. sc. Helena Štimac Radin), Vlada RH, Ured za ravnopravnost spolova, Zagreb, 2006, str. 25.

da je sprečavanje pretrpelo potpuni poraz“ (Bovoar, 1982, 313). Kritikujući društvo koje ne dozvoljava abortus ona ga je nazivala licemernim jer dok na jednoj strani brani prava embriona, na drugoj prestaje da se interesuje za decu čim se rode i proganja žene koje su se opredelile za namerni prekid trudnoće.

Upravo iz tog razloga mnogobrojne feministkinje su pokušale da se izbore za pravo žene na kontrolu sopstvenog tela jer su do tada isključivo lekari/ginekolozi imali puno pravo da određuju šta je najbolje za njihove pacijentkinje¹⁵³. Danas se još uvek naglašava da nijedna žena nije u obavezi da prihvati sve što joj je od strane lekara predočeno kao rizik morbiditeta i mortaliteta, uključujući tu i zaštitu i promovisanje interesa fetusa. Za ženu je najvažnije da lekar postupava savesno i stručno, a to znači da je on u obavezi da joj pruži sve neophodne informacije koje se odnose na postupak namernog prekida trudnoće, ali i da joj ukaže na eventualne opasnosti i rizike koji mogu da se pojave u toku i nakon izvršenja pomenutog postupka. Takođe, važno je da svaka žena prođe i kroz podršku savetovanja kako pre tako i nakon izvršenja abortusa. Pri tome, zdravstveni radnici ni na koji način ne smeju da vrše uticaj na ženu kako bi ona posumnjala u svoju odluku i/ili osetila krivicu i grizu savest zbog iste. Elen Vilis (*Ellen Jane Willis*) je smatrala da svaka žena ima pravo na sopstveni izbor i da u tom smislu treba da bude ravnopravna sa muškarcem, a ne pod njegovom kontrolom. Takođe, ona je verovala i da različiti stavovi po pitanju abortusa ne počivaju na metafizičici ličnosti, već na ulozi žene u seksualnom (ali i ekonomskom) oslobođenju. Zapitavši se da li žene treba da budu prisiljene da nose decu na način na koji muškarci nisu Elen Vilis je uočila da ukoliko se fetus posmatra kao osoba koja ima puno pravo na život, onda žene nisu ništa drugo do robinje biološke reprodukcije.

Iako mnogobrojne feministkinje ne negiraju da abortus predstavlja težak izbor za svaku ženu, one odbijaju njegovu interpretaci-

ju kao rezultata ženske društvene slabosti po kojoj su žene „žrtve“ i od čega one nužno treba da budu „sačuvane“. One ističu da na abortus ne treba gledati kao na poraz, već kao na način da se reši jedna životna situacija. Savremeno feminističko viđenje reproduktivnih prava i sloboda zasnovano je na dve osnovne ideje. Prva ideja se temelji na principu telesnog integriteta ili telesnog samoodlučivanja po kojem svaka žena treba da kontroliše svoje sopstveno telo, dok je druga ideja bazirana na socijalnoj poziciji žene i ima u vidu istorijski i moralni argument po kojem jedino žena treba da odlučuje o abortusu jer je ona ta koja rađa i odgaja decu. Dakle, svaka žena ima „prirodno pravo, pravo čiji je izvor priroda, Bog ili ratio, da prekine trudnoću i socijalno pravo, istorijski izborneno pravo, na planiranje porodice i institucije za abortus“ (Rašević, 2001, 81). Ali za ostvarivanje pomenutih prirodnih i socijalnih prava potrebno je da svako društvo poseduje i sprovodi liberalne zakone o abortusu. Među mnogobrojnim stavovima protiv abortusa, koje je moguće posmatrati kao posledicu nedostatka adekvatnog kako naučnog tako i iskustvenog znanja, najrasprostranjeniji su oni kojima se tvrdi da o abortusu ne treba da odlučuje žena, da se fertilitet može kontrolisati upotrebom kontraceptivnih sredstava, da abortus prouzrokuje sterilnost, da će legalizacija abortusa sprečiti nestručne abortuse, da liberalizacija abortusa za posledicu ima povećanje stope abortusa, da se za abortus uglavnom opredeljuju mlade i neudate žene i tako dalje.

Svaki aktivni i sistematski rad na adekvatnom obrazovanju i informisanju o reprodukciji i reproduktivnim slobodama za cilj ima priznavanje i poštovanje prava žene na kontrolu svoga tela, privatnosti, seksualnosti i materinstva. Time se sprovodi redukovanje prakse „žigosanja“ žena koje ne žele da rađaju tako da se one više ne posmatraju kao sebične i samožive osobe koje misle isključivo na sebe, zatim kao nemoralne i nepoželjne budući da ne ispunjavaju svoju tradicionalnu ulogu majke i konačno kao beskorisne i nepotrebne jer ni na koji način ne doprinose društvu. Takođe, putem pomenute edukacije sprovodi se i borba protiv diskriminacije kojoj su izložene žene koje rađaju van braka. Budući da je nepojmljivo da su predmet torture čak i žene koje su ispunile svoju „najvažniju“ reproduktivnu ulogu samo zbog toga što ne žive u bračnoj zajednici svako društvo u kojem postoje pomenuti devijantni oblici u obavezi je da se angažuje i iskoristi sva raspoloživa sredstva kako bi ih eliminisalo.

¹⁵³ Linda Gordon je u svom radu „Translating Our Bodies, Ourselves“ objavljenom 16. juna 2008. godine u novinama *The Nation* objasnila kako su žene tokom šezdesetih godina prošloga veka često bile uskraćene za informacije koje su se ticale reproduktivnog zdravlja i brige o istom što je za posledicu imalo da neudate žene nisu imale pravo na upotrebu sredstava za kontracepciju, dok je sudbina udatih žena koje su želele da se podvrgnu sterilizaciji zavisila od njihovog godišta i broja dece koje su do tada rodile. Takođe, siromašne žene, kao i žene koje su bile pripadnice manjinskih grupa često su bile podvrgavane sterilizaciji bez njihovog znanja i pristanka.

S obzirom na to da se reprodukcija ne može posmatrati kao jasno definisana potreba, nego kao „događaj koji se odvija na više psiholoških nivoa i kao hijerarhija potreba“ (Kapor-Stanulović, 2001, 256) onda je jasno da je i ona, baš kao i seksualnost, preplavljena najrazličitijim stavovima individue na koje su bitan uticaj izvršili sredina, obrazovanje, porodično vaspitanje i socijalni status. Stoga je i sam proces odlučivanja o rađanju/nerađanju jednako kompleksan i uslovljen nizom najrazličitijih faktora. Iako mnoge žene ne odobravaju abortus, one se često usled nepovoljnih okolnosti koje su ih zadesile opredeljuju upravo za nerađanje jer u tome vide jedino i prava rešenje. U svakom društvu u kojem se abortus još uvek posmatra kao neefikasna kontracepcija koja ne predstavlja logički vid kontrole rađanja neophodno je poraditi najpre na razbijanju konzervativnih i neodrživih stavova po pitanju istog, a potom je potrebno, ukoliko zaista postoji iskrena briga za žene i njihovo reproduktivno zdravlje, započeti sa uvođenjem edukacije o reproduktivnim i seksualnim slobodama i pravima u vaspitne i obrazovane programe. Upravo zahvaljujući sticanju znanja „kao osnovnog elementa svesti“ može se uticati na „formiranje stavova, stvaranje motivacije, podsticanje odgovornosti i izgradnju potrebe za promovisanjem drugačijeg sistema vrednosti i filozofije življenja u sferi reproduktivnog zdravlja“ (Rašević, Sedlecki, 2007, 42).

Pravna regulacija abortusa

Zakon o abortusu predstavlja reakciju na prepoznavanje nužnosti postojanja namernog prekida trudnoće, kao i stepen prihvatanja njegove prakse u okviru jednog društva. U velikom broju zemalja abortus je legalan¹⁵⁴, a faktori koji se najčešće uzimaju u obzir jesu zaštita zdravlja uopšte, zaštita života žene, socijalni status, eugeničke i pravne indikacije¹⁵⁵. No, neretko se dešava da uprkos tome što je abortus u nekoj

zemlji dozvoljen, usled velikog broja restriktivnih pravnih normi za ženu biva gotovo nemoguće da svoj zahtev za prekid trudnoće realizuje. Takva naizgled liberalna zakonodavstva o namernom prekidu trudnoće gde se reproduktivna prava samo fiktivno poštuju odraz su nedovoljno razvijene svesti i volje da se problem abortusa sagleda u svojoj kompleksnosti. Suprotno tome, postoje i one zemlje u kojima abortus predstavlja ključan faktor za sprovođenje određene politike tako da su žene primorane da ga izvrše iako je to u suprotnosti sa njihovim željama¹⁵⁶.

Što se tiče srpskog prava tokom devetnaestog veka abortus je krivičnopравnim propisima bio označen kao strogo zabranjeno i kažnjivo delo, dok su u prvoj polovini dvadesetog veka postojale zakonom predviđene kazne kako za ženu, tako i za lice koje je neposredno izvršilo abortus. No, iako je *Odredbama Krivičnog zakona* iz 1951. godine prekid trudnoće bio je strogo sankcionisan, njegovo izvršenje je bilo dozvoljeno samo radi spašavanja života žene ili otklanjanja opasnosti po njeno zdravlje¹⁵⁷. Prema tada važećim propisima, žena koja bi se podvrgla abortusu nije bila krivično odgovorna, već samo lice koje ga je izvršilo. Prekid trudnoće je prema saveznoj *Uredbi o postupku za vršenje dozvoljenog pobačaja* iz 1952. godine bio dozvoljen iz medicinskih, eugeničkih i pravno-etičkih razloga, ali i u slučajevima kada se osnovano moglo očekivati da bi rođenje deteta dovelo do narušavanja zdravlja žene usled teških materijalnih, ličnih ili porodičnih prilika. Izvršenje abortusa je bilo dozvoljeno samo u toku prva tri meseca od dana začeća s tim da navedeni rok nije važio ukoliko su se razlozi za prekid trudnoće ticali života, odnosno zdravlja žene ili zdravlja samog fetusa.

Naredni korak u razvoju zakonodavstva o prekidu trudnoće predstavljalo je usvajanje Uredbe o uslovima i postupku za prekid trudnoće iz 1960. godine. Pozitivna strana novih pravila ogledala se u tome što su po prvi put socijalne okolnosti bile eksplicitno navedene kao opravdan razlog za prekid trudnoće. Uredbom je na posredan na-

¹⁵⁴ Prva liberelizacija abortusa bila je izvršena u SSSR-u 1920. godine nakon čega su i mnoge druge zemlje počele da sprovode promene normativnih akata o abortusu što je dovelo do legalizacije namernog prekida trudnoće u Švedskoj 1940., Japanu 1948., NR Kini 1957., Tunisu 1965., Indiji 1971., SAD 1973. godini. Upor. Rašević, M., Fenomen namernog prekida trudnoće, Službeni glasnik, Beograd, 2003., str. 18-19

¹⁵⁵ Visok mortalitet i morbiditet koji se duguju ilegalnim abortusima ipak su u najvećoj meri doprineli legalizaciji prekida trudnoće. Ženine ambicije za obrazovanjem, zaposlenjem, boljim društvenim statusom i aktivnim učešćem u društvenom životu koje su ozbiljno mogle da budu dovedene u pitanje ukoliko bi ostala u drugom stanju nekad su bile sekundarne u odnosu na ženinu primarnu dužnost da stvara porodicu, odnosno da rađa decu.

¹⁵⁶ Za žene u Kini abortus nema nikakve veze sa svojevolsnom odlukom. Naime, svaka žena koja je ili ostala trudna pre dvadeset pete godine ili već ima jedno dete nema pravo da rodi. Upor. Pens, E. G., Klasični slučajevi iz medicinske etike, str. 254-255.

¹⁵⁷ Najveća ograničenja u vršenju abortusa danas važe u Poljskoj. Naime, prema poljskom Family Planning Act-u predviđeno je da svako ljudsko biće ima pravo na život od trenutka začeća što zapravo znači da je žena primorana da iznese trudnoću do kraja čak i kada ona direktno ugrožava njeno zdravlje.

čin bilo predviđeno pravo žene na slobodno planiranje porodice, dok je sam prekid trudnoće bio regulisan kao jedan od načina za ostvarivanje ovog prava. Postupak u kojem se odlučivalo o prekidu trudnoće je bio označen kao hitan i smeo je da traje najduže tri dana. Samo ukoliko su postojali opravdani razlozi, odluka o zahtevu za prekid trudnoće mogla je biti doneta i po isteku ovog roka, ali najkasnije u roku od sedam dana. Postupak je mogla da pokrene samo žena, ali ne i njen lekar što je predhodnim uredbama bilo predviđeno. Jedino ukoliko je žena bila maloletna ili poslovno nesposobna postupak su mogli da pokrenu njeni roditelji ili staratelji. Važno je istaći i da je postupak za prekid trudnoće bio zasnovan na načelu diskrecije tako da su sve činjenice kojima su raspolagali članovi komisije predstavljale službenu tajnu, a sve isprave u vezi sa radom komisije su, uključujući i zapisnik, imale karakter poverljivih dokumenata.

Skupština Savezne Republike Srbije je 1970. godine usvojila *Zakon o uslovima i postupku za odobravanje prekida trudnoće* čija se pozitivna strana sastojala u zagaranovanosti kako načela hitnosti i diskrecije, tako i u poštovanju ličnosti i dostojanstva trudnice. Međutim, bez obzira na zakonsku odredbu kojom je bilo predviđeno da sednici komisije na kojoj se razmatra zahtev za prekid trudnoće mogu prisustvovati trudnica i njen bračni, odnosno vanbračni partner, zakonom nije bila propisana dužnost komisije da o danu održavanja sednice obavesti trudnicu. Prema ovom zakonu, prvostepena komisija je bila u obavezi da predlagaču postupka za odobravanje prekida trudnoće svoju odluku saopštiti najpre usmeno, a da mu neposredno nakon postupak uruči kompletan zapisnik. Sledeća etapa u zakonskom regulisanju abortusa u Republici Srbiji nastupila je donošenjem *Zakona o uslovima i postupku za prekid trudnoće* iz 1977. godine zahvaljujući kojem je po prvi put u celosti bila regulisala oblast reproduktivnih prava, uključujući i uslove i postupak za odobravanje prekida trudnoće. Ono što je ovaj zakon svrstalo u red liberalnijih i modernijih zakona toga vremena, svakako jeste činjenica da je njime bilo eksplicitno predviđeno pravo žene na prekid trudnoće koje se ostvarivalo pred različitim organima i u različitim postupcima, u zavisnosti od starosti trudnoće. Naime, do navršenih deset nedelja od dana začeća, žena je ostvarivala svoje pravo na prekid trudnoće putem usmenog obraćanja lekaru specijalisti akušerstva i ginekologije. Ali, ukoliko bi ginekolog zaključio da postoji opasnost da se pre-

kidom trudnoće teže naruši zdravlje žene, ona je svoje pravo na abortus mogla da ostvari samo u postupku pred komisijom za odobrenje prekida trudnoće. O pravu na prekid trudnoće posle isteka deset nedelja od dana začeća odlučivala je prvostepena komisija. Ukoliko bi njen zahtev bio odbijen žena je imala pravo žalbe i mogla je da se obrati drugostepenoj komisiji.

Pripreme za donošenje *Zakona o postupku prekida trudnoće u zdravstvenoj ustanovi* iz 1995. godine odvijale su se u vreme snažne pronatalne kampanje koja se tada vodila u Republici Srbiji. Ovaj zakon razlikuje slobodan abortus pod kojim se podrazumeva abortus za čije izvršenje je dovoljan samo zahtev trudnice i dozvoljen abortus gde je pored zahteva trudnice potrebno da nadležan organ nakon što utvrdi postojanje zakonom predviđenih razloga za abortus, svojom odlukom odobri njegovo izvršenje. Dakle, prekid trudnoće može da se izvrši samo na zahtev trudne žene s tim da je za prekid trudnoće kod devojaka mlađih od šesnaest godina, kao i kod devojaka ili žena koje su potpuno lišene poslovne sposobnosti potrebna i pismena saglasnost roditelja, odnosno staratelja. Za razliku od ranijih zakona u kojima su bila eksplicitno navedena načela na kojima je postupak bio zasnovan (načelo hitnosti, načelo diskrecije i načelo poštovanja ličnosti i dostojanstva trudnice), u ovom zakonu principi postupka nisu navedeni što za posledicu ima nejednako ostvarivanje prava žene na abortus. Ograničenost ovog zakona se ogleda i u činjenici da je odluka nadležnog organa konačna, da žena nema pravo žalbe, kao i da za postupak u kome se odlučuje o prekidu trudnoće nije predviđen rok za donošenje konačne odluke.

Šezdeset godina nakon što je abortus legalizovan u našem društvu neke stvari su ostale suštinski nepromenjene. Naime, svaka žena koja se odluči za namerni prekid trudnoće treba da ima na umu da se pomenuti zahvat naplaćuje, da su uslovi u kojima se on izvodi izuzetno loši, kao i da lekari još uvek vrše psihološki pritisak kako bi ih odvratili od njihovih prvobitnih namera. Svemu tome treba dodati i činjenicu da usled različitih okolnosti i faktora žena može da se nađe u situaciji kada je primorana da izvrši ilegalan abortus, a to znači da mogućnost smrtnog ishoda usled nestručno izvedene procedure prekida trudnoće postoji i u dvadeset prvom veku. Zakon o postupku prekida trudnoće je još uvek na snazi i stoji u direktnoj vezi sa pronatalitetnom politikom

koja se sprovodi u našem društvu tokom poslednjih dvadeset godina. Iako je za svaku ženu (kao i muškarca) stvar slobodnog i samostalnog izbora da li će, kada će i koliko će imati dece stiče se utisak da se u Srbiji na sve moguće načine i svim raspoloživim sredstvima pokušava uticati na njihove konačne odluke. Međutim, ono što je zabrinjavajuće jeste da je u našoj zemlji još uvek na prvom mestu kvantitet stanovništva, dok se kvalitetom života niko ozbiljno ne bavi. Umesto stavljanja akcenta na izradi i sprovođenju kvalitetnih programa i mera koji će doprineti ne smanjenju broja izvršenih abortusa, nego povećanju broja rođene dece, namerni prekid trudnoće se posmatra usko i ograničeno tako da je nemoguće napraviti stvarni pomak putem trenutne pronatalitetne populacione politike (ukoliko se ona uopšte i može nazvati politikom).

U poslednjih dvadeset godina politika koja je vođena u našoj državi je dovela do građanskog rata, inflacije, siromaštva, bombardovanja, korupcije, širenja primitivizma, praznoverja i religioznosti, popularizovanja kiča i šunda, jačanja nacionalističkih organizacija i pojave mnogih drugih devijantnih oblika koji su tokom vremena postali društveno prihvatljivi. Svaka populaciona politika umesto da se bavi promišljanjem u kojoj meri abortus utiče na pad nataliteta treba ozbiljno da prouči gore pomenute faktore i da pronađe sredstva za prevazilaženje stadijuma u kojem se naše društvo trenutno nalazi. Od momenta kada se u našem društvu više ne bude preživljavalo i životarilo, odnosno od trenutka kada se bude počelo živeti moguće je računati i na pozitivne promene u okviru reproduktivnog ponašanja žena i muškaraca.

Literatura

- Bovoar, S., Drugi pol, (II deo), BIGZ, Beograd, 1982.
- Čović, A. i ostali, Izazovi bioetike, Pergamena, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 2000.
- Gavrilović, A., „Pronatalitetna populaciona politika u Srbiji tokom devedesetih“ u Zbornik Matice srpske za društvene nauke, Matica srpska, Novi Sad, 110/111, 2001.
- Gordon, L., „Translating Our Bodies, Ourselves“ in The Nation, june 16., 2008.
- Gosić, N., Bioetika in vivo, Pergamena, Zagreb, 2005.
- Kapor-Stanulović, N., „Stresogeni uslovi života i reproduktivno ponašanje“ u Zbornik Matice srpske za društvene nauke, Matica srpska, Novi Sad, 110/111, 2001.
- Konstantinović-Vilić, S. i ostale, Abortus-pravni, medicinski i etički pristup, Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju, Niš, 1999.
- Mujović-Zornić, H., „Reproduktivna prava: aktuelna pitanja kasnog pobačaja“ u Stanovništvo, Institut društvenih nauka; Centar za demografska istraživanja, Beograd, vol. 47, br. 1, 2009.
- Pens, E. G., Klasični slučajevi iz medicinske etike, Službeni glasnik, Beograd, 2006.
- Petrušić, N., „Jurisprudencija evropskog suda za ljudska prava u zaštiti reproduktivnih prava“ u Pravni život, Udruženje pravnika Srbije, Beograd, vol. 56, br. 10, 2007.
- Putokazi ka ravnopravnosti žena i muškaraca (urednica mr.sc. Helena Štimac Radin), Vlada RH, Ured za ravnopravnost spolova, Zagreb, 2006.
- Rašević, M., Fenomen namernog prekida trudnoće, Službeni glasnik, Beograd, 2003.
- Rašević, M., „Abortus i pronatalitetna politika“ u Zbornik Matice srpske za društvene nauke, Matica srpska, Novi Sad, 110/111, 2001.
- Rašević, M., Sedlecki, K., „Ginekolozi i abortusno pitanje u Srbiji“ u Stanovništvo, Institut društvenih nauka; Centar za demografska istraživanja, Beograd, vol. 45, br. 1, 2007.
- Sanger, M., Women and the New Race, New York, Blue Ribbon Books, 1920.

- Vuković, D., „Porodica i evropski socijalni standardi“ u Zbornik Matice srpske za društvene nauke, Matica srpska, Novi Sad, 110/111, 2001.
- Vuksanović, G., „Stanovništvo Vojvodine – odnos prema braku i reprodukciji“ u Zbornik Matice srpske za društvene nauke, Matica srpska, Novi Sad, 110/111, 2001.
- Zergollern-Čupak, Ljiljana, Bioetika i biomedicina, Pergamena, Zagreb, 2006.

Biografija

Andrea Ratković (Novi Sad, 1985) je završila osnovne i diplomске akademske studije filozofije na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu, dok je doktorske studije upisala 2010. godine. Učestvovala u više edukativnih radionica i kurseva u organizaciji Lokalnog volonterskog servisa, Centra za omladinski rad i Novosadskog humanitarnog centra koje su za temu imale rad sa decom predškolskog i školskog uzrasta. Volontirala na projektu „Pomoć romskoj deci pri obrazovanju i integraciji“ tako što je držala dopunsku nastavu u osnovnoj školi „Jožef Atila“ u Novom Sadu, pružala podršku u razvoju socijalnih veština kod dece kroz organizovanje kreativnih radionica, izleta i različitih vidova druženja, ali i učestvovala na javnim događajima i akcijama na kojima su se promovisala osnovna prava ranjivih grupa.

POZNATE EVROPLJANKE

Poznate Evropljanke: Kristina de Pizan

„A very small knife can make a big hole in a sack! “

(Kristina de Pizan)

Sažetak

U ovom tekstu će biti reči o poznatoj Evropljanki, Kristini de Pizan. Kristina je živela na samom kraju Srednjeg veka i smatra se pionirkom u borbi i raspravama o pravima žena. Služila se svojim velikim umećem pisanja kako bi iznela sopstvene inovativne, i, pre svega, humane ideje o položaju žene u društvu. U tome je bila veoma uspešna, tako da se smatra uticajnom pesnikinjom, spisateljicom, istoričarkom, moralistkinjom i humanistkinjom. U tekstu će biti prikazana biografija Kristine de Pizan, spisak najpoznatijih dela, kratka diskusija o njenom značajnom delu *Knjiga o Gradu Žena* i odnos Kristininog vremena i današnjice.

Ključne reči: poznate Evropljanke, Kristina de Pizan, Srednji vek, prava žena

Kristina de Pizan je „jedna od najvećih moralistkinja hrišćanske literature“, koja je hrabro i iskreno prišla problematici o položaju žene u društvu (Astrik, 1995, 3). Ova pesnikinja i istoričarka se svrstava među rane velike humaniste kao što su Žan de Montrej i Žan Gerson, i to zahvaljujući njenoj ljubavi prema učenju i posvećenosti svojim intelektualnim idejama.

Kristina de Pizan je rođena 1364. godine blizu Bolonje. Ona je bila ćerka Tomasa di Benvenuto da Pizana, doktora, dvorskog astrologa i savetnika Republike Venecije. Po rođenju Kristine, njen otac je prihvatio službu na dvoru kralja Šarla V u Francuskoj, kao kraljev astrolog, alhemista i doktor. Godine 1368. Kristina se sa majkom pridružuje ocu, a njena porodica menja prezime u 'de Pizan'.

¹ „Mali nož može da napravi veliku rupu u džaku“, prev. autorke

Kristinin otac je, na dvoru Šarla V, imao glavni zadatak da se bavi „astrološkim predviđanjima“ (Astrik, 1995, 4). On je izmislio 'prirodni eksperiment' kao oblik 'tajnog oružja' u Stogodišnjem ratu za otkrivanje engleskih kompanija i plaćenih ubica u Francuskoj i njihov progon iz zemlje. Kristinin otac je bio veoma cenjen, kako od strane samog kralja, tako i od strane celokupnog dvora². Kristinu je otac detaljno podučavao iz latinskog jezika, filiozofije i iz različitih oblasti prirodnih nauka. Ona se pokazala kao dobar student uz „izvanrednu zainteresovanost i talenat za nauku“ (Astrik, 1995, 4). Pošto je imala pristup bogatoj kraljevskoj arhivi Šarla V, Kristina je mogla da traga za znanjem i proširuje svoja intelektualna interesovanja.

Sa petnaest godina Kristina se udaje za plemića i kraljevog sekretara Etjena de Kastela, koji je bio deset godina stariji od nje. Iako se radilo o ugovorenom braku, od strane Kristininog oca, u ovom braku se rodila velika ljubav³. U periodu između 1381. i 1385. godine Kristina je rodila troje dece, dva sina⁴, od kojih je jedan umro u ranom detinjstvu, i jednu ćerku (koja se 1397. godine zamonašila i otišla da živi u Dominikansku opatiju u Puasiju kao pratilja kraljeve ćerke).

Nakon smrti Šarla V, 1380. godine kreće sunovrat Kristinine porodice. Njen otac i muž ostaju u službi kraljevske porodice, ali sada novi kralj Šarl VI ih veoma slabo plaća. Zatim slede još dva velika udarca koje sudbina zadaje Kristini. Istoričari procenjuju da negde između 1384. i 1389. godine umire Kristinin otac. Sledeći udarac je bio 1389. godine kada iznenadno od epidemije, dok je bio na misli u Boveu upućen od strane kralja, umire Kristinin muž. Sa samo 25 godina, Kristina je „prošla kroz vrata nesreće“ (Hindman, 1984, 458). Izdržavanje porodice pada na Kristinina leđa. Pri tom, ona je bila konstantno uznemiravana od poverenika banaka u koje je njen muž položio zaloga za njihovu decu koji ona nije mogla da podigne. U godinama koje

² Kao primer koliko je Tomas de Pizan bio cenjen služi činjenica da je prisustvovao sklapanju bračnog ugovora između Luja iz Francuske i ćerke Luja, kralja Mađarske (Astrik, 1995, 4).

³ Sama Kristina je u jednoj svojoj knjizi napisala o svom braku sledeće: „Naša ljubav i naša dva srca su bila mnogo više od ljubavi između brata i sestre. Mi smo bili spojeni u zajednicu radosti i bola.“ (Astrik, 1995, 4).

⁴ Godine 1404. Žan, Kristinin sin, se vratio sa službe na imanju engleskog erla od Salzburija i zaposlio se na imanju vojvode od Burgundija. Kristinase kasnije pridružila svom sinu na Burgundiškom dvoru (Lerd, 1997, 56).

su usledile, Kristina je bila uključena u mnogobrojne i dugotrajne tužbe. Banke su uzele veći deo njene imovine, a Kristina se u međuvremenu razbolela. Izlaz iz svega toga ona je našla u pisanju. Pisanje za Kristinu je bio način da finansijski, ali i psihički prebrodi krizu u kojoj se našla. Smatra se da je ovaj period njenog života bio okidač da „pokaže svoje intelektualne sposobnosti i zauzme svoj autoritet u književnosti“ (Hindman, 1984, 458).

Poslednja decenija XIV veka i početak XV veka predstavljaju period najbogatijeg Kristininog stvaralaštva. Dela, rezultat tog stvaralaštva, imala su dubok uticaj na englesku, ali i na evropsku književnost. U početku je pisala ljubavne pesme, balade, u kojima žalila za svojim mužem, zatim poeme, priče i knjige. To je privuklo mnoge bogate ljude sa dvora, kako u Francuskoj tako i u inostranstvu, koji su postali njeni zaštitnici. Samo neki za koje je Kristina pisala su bili: francuski kralj Šarl VI i kraljica Izabo de Bavijere; vojvode Luj od Orleana, Džon od Berija i Filip od Burgundija; vojvoda od Milana; Đian Galezo Viskonti; engleski kralj Henri IV. Kristinini klijenti su se prema njenim knjigama odnosili uglavnom kao prema „luksuzu, bogatstvu“ (Hindman, 1984, 459) zato što su spisi bili veoma bogato ukrašeni, oslikani, bogato korišćeni, za šta se sve Kristina brinula. U stvari, ona je aktivno učestvovala u štampanju knjiga, obično bi radila na dva spisa (na istu temu, sa istim naslovom i sl.), pa bi dodavala komentare, posвете, poglavlja, rubrike i sl. Ona je stalno nadgledala proces štampanja tako da se smatra i „prvim ženskim publicistom u Francuskoj“ (Hindman, 1984, 460).

Početak XV veka, Kristinina dela imaju za temu sledeće: politika u Francuskoj i odbrana i prava žena. Neka od najvažnijih dela su⁵: *Rasprava o „Priči o ruži“* (1402); *Sto Balada Ljubavnika i Dame, Pesme, Rondo* (1402); *Put dugog studiranja* (1403); *Promena sreće* (1403); *Knjiga postupaka i dobrih naravi mudrog kralja Šarla V* (1404); *Knjiga o Gradu Žena* (1405); *Knjiga o Trima Vrlinama* (1406); *Knjiga o Telu Politike* (1408); *Podvizi Oružja i Vitešva* (1410); *Knjiga o Miru* (1414); *Pismo o Zastvoru Ljudskog Života* (1415); *Himna Jovanki Orleanki* (1429). *Himna ili*

*Priča o Jovanki Orleanki*⁶ je poslednje delo koje je Kristina de Pizan napisala. Umrta je 1430. godine.

Kristina je bila prva žena koja je u svojim delima protestovala protiv žustrih napada anti-feminističkih autora u Srednjem veku. U ovom dobu, francusko običajno pravo kaže da „žene nisu ljudska bića“ (Dunđerski, 62). Crkva i celokupna francuska javnost su ovako opisivali žene (Hindman, 1984, 460): „Ako imaš žensko dete, uči ga šivenju a ne čitanju, jer nije prikladno da zna da čita osim ako neće postati kaluđerica“ ili „Žene su prazne stvari i lako ih je smetnuti s pravog puta“. Ipak, takva politička i socijalna situacija u kojoj je Kristina živela i životne nedaće koje su je zadesile nisu je sprečile da javno istupi i zauzme se za prava žena. Ona je iskoristila svoje sposobnosti pisanja i svoj intelekt za pionirsku borbu protiv diskriminacije žena.

Jedno od najistaknutijih dela u kome Kristina brani i promoviše prava žena jeste *Knjiga o Gradu Žena*. Ovo delo je usledilo nakon književne i filozofske rasprave između Kristine i Žana de Mena povodom njegove knjige *Roman o Ruži*. Kristina je bila prva koja je branila žene od neopravdanih generalizacija i predrasuda koje su iznete u ovom romanu. Kristina je ovaj roman smatrala „arhitektonskim mizoginim tekstom“ (Sempl, 1994, 179). *Knjiga o Gradu Žena* je dijalog između Kristine (autorke) i tri Gospe simboličnih imena: Razumnost, Ispravnost i Pravednost. Piše o simboličnom gradu u kome su žene cenjene i oslobođenje svih negativnih stereotipa koji su bili sadržani u tadašnjoj literaturi. U njenoj knjizi slave se ženske sposobnosti, pamet, moral, postignuća i sve ono što se u Srednjem veku propagiralo da žene nemaju. Kristina je, u suštini, želela da „ustanovi istine o ženi“ koje su bile u suprotnosti sveukupnom stavu prema ženi u Srednjem veku (Hindman, 1984, 473).

Kristina de Pizan je jedna od poznatih, značajnih Evropljanki koja se svojim delom i životom zalagala za prava žena. Može se reći da je „životni izazov“ Kristine de Pizan bio da otkloni pogrešno određenje žene od strane aristotelovskog anti-feminizma, prema kome je žena ništa više do muškarac sa greškom, osakaćeni muškarac i da po-

⁵ Preuzeto 17.04.2010. sa http://en.wikipedia.org/wiki/Christine_de_Pizan

⁶ Ovim delom Kristina slavi ženu-vojskovođu koja je otelotvorenje i nagrada za napore svih žena koje su se borile za svoja prava. Ova poema, pored književne, ima i istorijsku vrednost zato što je zajedno sa dokumentima sa suđenja Jovanki Orleanki jedini pisani zapis o njoj (Margolis, 1986, 374).

kaže sve kvalitete koje žene imaju, a koji su im nepravедno oduzima- ni (Astrik, 1995, 3). Kristina je bila pesnikinja, spisateljica, istoričarka, retoričarka, intelektuala i moralistkinja⁷. Za sebe je govorila da je „sluškinja nauke“ (Astrik, 1995, 20), volela je učenje i smatrala je da treba da služi moralnim ciljevima. Smatrala je da učenje treba da po- boljša čovekov karakter i da ono donosi „večnu radost“ (Astrik, 1995, 21). Ona je u svojim poemama, knjigama, istorijskim spisima prikazi- vala pozitivne strane hrišćanske etike, kombinujući ih zajedno sa filo- zofskim maksimama.

Kristina de Pizan je iskreno, emotivno, u savezu sa svojim be- sprekorim intelektom i talentom za pisanje, pristupala problemima položaju žena u društvu. To je dalje inspirisalo mnoge humanističke, fe- minističke i sve one pokrete koji su se borili za ženska prava, rodnu rav- nopravnost i drugo.

Ljudima je trebalo sto godina da nauče da je proleće vreme se- tve, a jesen vreme berbe. Od vremena kada je živela Kristina de Pizan je prošlo više od šest i po vekova. Danas nam izgleda gotovo neverovat- no da se ona u svojim delima promovisala, između ostalog, učenje, ob- razovanje, posebno za žene. Zalagala se da žene jednako kao i muškarci imaju pravo na obrazovanje.

Prema podacima iz 2006. godine UNESCO-a procenjuje se da je više od 862 miliona ljudi na svetu nepismeno ili nemaju završenu osnovnu školu. Od tog broja, dve trećine su žene. Isti podaci pokazu- ju da su čak 75 procenata nepismenih stanovnici zemalja podsaharske Afrike, gde žene uopšte ne idu u školu, a Jugozapadna i Istočna Azija slede ovu tamnu brojku. U Srbiji je više od 1,3 miliona stanovnika ne- pismeno, a nešto više od polovine su žene. Situacija je još nepovoljni- ja po položaj žena ako u obzir uzmemo pristup zapošljavanju, učešće u javnom i političkom životu i biznis sektoru. Razlozi za to su brojni: od kulture i običaja, do državne politike, zakona, a posebno sprovođenja zakona. Čini se da je ljudima potrebno više od sto godina da shvate, omoguće i pobrinu se da i žene i muškarci ostvare sva svoja prava, po- sebno pravo na obrazovanje.

⁷ Nazvana od strane Gersona kao „femina ista virilis“, Kristina de Pizan se smatra prvom že- nom-moralistom u Francuskoj (Astrik, 1995, 21).

Literatura

- Astrik, Gabriel L., „The educational ideas of Christine de Pisan“, University of Pennsylvania Press, 1, 1995. Preuzeto 17.04.2010. sa <http://www.jstor.org/stable/pdfplus/2707524.pdf>
- Dundžerski, Svetozar J., Svetlo u tami pedagoškog maskulinuma (shvatanja o vaspitanju žena u pedagoškim učenjima prošlosti), Nepublikovana skripta, Filozofski fakultet, Novi Sad.
- Hindman, Sandra L., „With Ink and Mortar: Christine De Pizan’s “Cite des Dames”“, Feminist Studies, Inc., 3, 1984. Preuzeto 17.04.2010. sa <http://www.jstor.org/stable/pdfplus/3178038.pdf>
- Laird, Judith, „Autobiographical Revelations of Christine de Pizan in Her “Le Livre des fais et bonnes meurs du sage roy Charles V”“, The Johns Hopkins University Press, 2, 1997. Preuzeto 17.04.2010. sa <http://www.jstor.org/stable/pdfplus/3189947.pdf>
- Margolis, Nadia, „Christine De Pizan: The Poetess as Historian“, Journal of the History of Ideas, 3, 1986. Preuzeto 17.04.2010. sa <http://www.jstor.org/stable/pdfplus/2709658.pdf>
- Semple, Benjamin, „The Male Psyche and the Female Sacred Body in Marie de France and Christine de Pizan“, Yale University Press, 86, 1994. Preuzeto 17.04.2010. sa <http://www.jstor.org/stable/pdfplus/2930282.pdf>

Biografija

Jelena Aleksić (Vranje, 1986). Diplomirala psihologiju na Univerzitetu u Novom Sadu. Psihologijom se počela baviti od 2003. godine. Od 2003. godine članica Regionalnog Centra za Talente grada Vranja – odsek za psihologiju, i 2005. godine osvojila je drugo mesto na Republičkom takmičenju i Smotri svih regionalnih centara Srbije, na takmičenju iz psihologije. U periodu od 2008. do 2009. stipendistkinja Fonda za mlade talente Ministarstva za omladinu i sport, Republike Srbije. Učesnica drugog ciklusa projekta „Osnaživanje žena kroz umetnost“, organizovanog 2009. godine od strane udruženja „...Iz Kruga – Vojvodina“. Trenutno je učesnica na Univerzitetskom programu radne prakse u Skupštini, Izvršnom Veću i Pokrajinskim organima uprave u školskoj 2009/2010. godini. Na radnoj praksi je u Pokrajinskom zavodu za ravnopravnost polova.

Poznate Evropljanke: Olimpija de Guž

Sažetak

Olimpija de Guž bila je jedinstvena žena čije je Ja proizilazilo je iz nje same. Bila je aktivna građanka, ravnopravna sa "novim čovekom" revolucije. Žena koja je zadavala glavobolje svojim savremenima i biografima, žena suprotnosti, žena koja je uspela da prevaziđe rodna i ograničenja sopstvenog porekla, vremena u kojem je živela i svoj uspeh platila sopstvenim životom.

Ključne reči: Olimpija de Guž, Francuska revolucija, prava žena

Život i stvaralaštvo

Sve sam isplanirala. Znam da je moja smrt neizbežna; ali to je veličanstvena i lepa smrt, za bogati duh, dok nečasni preti svim dobrim građanima, umiranje u ime naše umiruće Domovine.... Zaveštavam moje srce Domovini, moju časnost muškarcima (njima je potrebna); moju dušu ženama, što nije beznačajan dar; moju kreativnost dramskim piscima, dobro će im koristiti; moju teatarsku logiku dragom Šenijeru; moju nesebičnost ambicioznima, moju filozofiju progonjenima, moj duh fanaticima, moju religioznost ateistima, moju veselost ženama koje više nisu u najboljim godinama, i skromne ostatke mog časnog bogastva mom prirodnom i zakonskom nasledniku, mom sinu, ako me nadživi.

Olimpija de Guž, Politički testament 4. Juni 1793.
(Muse, 2007, 91).

Olimpija de Guž rođena je kao Mari Guž 1748. godine u Montaubanu u blizini Tulosa u Južnoj Francuskoj. Rođena je u skromnoj mlogograđanskoj porodici i vrlo rano je ostala bez oca Pjera, mesara, nakon čega se njena majka Ana ponovo udala. Već u šesnaestoj godini doživela je svoje najveće i verovatno najbolnije razočarenje. Bila je prisiljena da se uda za Luja Obrija, čoveka skromnog porekla i imovinskog stanja. "Udata za čoveka koga nisam volela, koji nije bio bogat niti plemenitog roda, žrtvovana sam bez razloga koji bi mogao da zatami ga-

đenje koje sam osećala prema njemu" (Muse, 2007, 15). Međutim samo par godina kasnije njen muž umire i ona se sa sinom Pjerom seli u Pariz gde započinje novi život pod imenom Olimpija de Guž. Njeni rani biografi troše brojne stranice na utvrđivanje činjenica, tačnog datuma njenog rođenja, sve izvore i značenja imena koje je za sebe odabrala, da li je napustila muža i otišla u Pariz pre ili posle njegove smrti, zanimanje tog muža sa kojim je bila kratko u braku, imena i broj njenih ljubavnika i identitet njenog oca. U ovom nastojanju da utvrde činjenice, potpuno zanemaruju najvažniju činjenicu, da je De Gužova preuzela kontrolu nad sopstvenim životom, načinom na koji će ga živeti, kao i kako će sama sebe predstavljati i nazivati. Odbacujući ime svog oca (očeva) i ime svog muža uspešno je objavila svoju nezavisnost i odbacila drugorazredni status koji je patrijahalni zakon dodeljivao ženama obznanjujući da niti jedno ime osim onog koje je dala sama sebi neće određivati niti definisati njeno postojanje. Poricala je glasine da joj je otac Luj XV i verovatno sama pokrenula one kojima se tvrdi da je vanbračna kći markiza de Pompinjana. Bez obzira na njihovu tačnost, njeno nastojanje da se poveže sa porodicom različitom po statusu od porodice iz koje potiče bio je odraz nastojanja da stvori osobu kakva želi da bude. Sugerišući da je Pompinjan njen otac, inače poznat pisac i plemić, ona stvara pedigree za svoje povećane socijalne težnje i literarne ambicije. Njena lepota i mudrost otvaraju joj vrata mnogih pariških salona u kojima se okupljala elita umetnika, filozofa i pisaca u kojima nastavlja proses samostvaranja i samoobrazovanja.

Mnogo pre burnih revolucionarnih dana De Gužova je bila poznata u pariškim literarnim krugovima po svojim dramama od kojih su neke izvođene i u Comedie Francaise. Između 1783. i 1793. godine napisala je 41 dramu, 29 prozних dela i preko 60 političkih pamfleta. Hvala vredan stvaralački opus za ženu tog (pa i bilo kog drugog) vremena za koju se tvrdilo da je "nepismena". Vrlo često, čak i trudeći se da ga opravdaju, kritičari njen dramski stil opisuju kao nezgrapnan i nepriličan za scenu i kao razlog navode njeno skromno kulturno poreklo, a da njene stalne digresije i izveštačeni liricizam kojim obiluju njene drame, više odgovaraja pisanju pamfleta nego drama. Međutim i sama De Gužova u tek drugi plan stavlja estetsku vrednost dela. Ona je insistirala da je teatar mesto u kome se mogu kombinovati moralna učenja i estetsko zadovoljstvo, te da treba da preuzme novu socijalnu ulogu, da transformi-

še publiku u bolje muškarce, žene i građane. Istovremeno treba uzeti u obzir i njeno sopstveno priznanje skromnog stilskog i literarnog talenta, za koje neki kritičari smatraju da je odraz njene "ženske" skromnosti, dok drugi, pak, tvrde da dela njenih savremenika nisu ništa bolje napisana. Međutim, upravo ovim sopstvenim priznanjem De Gužova uspeva da usmeri gledaoca ili čitaoca ka onome što je smatrala da je osnovni aspekt njenih drama, a to je njihov sadržaj. Kao rečit kritičar mahinacija u svetu pozorišta često je sama doprinosila izostanku sopstvenog većeg uspeha i predrasudama koje su imali Comedens u odnosu na ženske stvaraoce.

Iz njenog plodnog stvaralaštva uglavnom se izdvajaju autobiografska drama "Memoari madam Valmon" (*Mémoires de Madame de Valmont, 1788*), kontraverzna drama "Zamor i Mirza" kasnije preimenovana u "Ropstvo Crnaca" (*Zamor et Mirza; De l'Esclavage des Noirs, 1785, 1789*) koja je doživela svega nekoliko izvođenja zahvaljujući uticaju robovlasnika na gradske vlasti koji su se plašili da bi njeno izvođenje moglo da ohrabri pobunu u kolonijama, i jedno od najznačajnijih dela u istoriji feminizma, "Povelja o pravu žena i građanki" (*Déclaration des droits de la femme et de la citoyenn, 1791*). Olimpija de Guž u svim svojim delima, dramama, novelama, političkim pamfletima, ukazuje na nepravde svih vrsta i pokušava da obezbedi sredstva kojima bi se prevazišla socijalna, ekonomska i politička kriza tog vremena. Na primer u *Lettre au Peuple ou le Projet d'une Caisse patriotique* (1788) predlaže tadašnjoj Generalnoj skupštini rešenje finansijske krize u kraljevstvu tako što će formirati patriotski fond zasnovan na dobrovoljnim prilozima svih građana. Zatim u *Projet d'une seconde théâtre et d'une maternité* (1789) zalaže se za osnivanje većeg broja bolnica za žene, posebno one siromašne i osnivanje ženskog pozorišta uveravajući one koji sumnjaju u potencijal uspeha ovog poduhvata da žene imaju dovoljno talenta da iznesu taj poduhvat. Zalagala se za obrazovanje devojčica, u svim zanimanjima, jer će obrazovanje osposobiti žene da svoje domaće dužnosti izvršavaju "širih pogleda i jednakih političkih prava" (Lends, 1988, 124).

Upućivala je direktnu kritiku onima na vlasti u vreme Revolucije. Robespijera kritikuje u dva pamfleta: *Réponse à la justification de M. Robespierre* (1792) i *Pronostic sur M. Robespierre, par un animal amphibie* (1792). Ona pažljivo razmatra brojne političke odluke i komentariše ih, uporno i uvek iznova izjašnjavajući se protiv tiranije, seksizma i muš-

ke dominacije uopšte. Jedna od njenih omiljenih tema bila je teška sudbina dece rođene izvan braka i njihovih majki sa kojom i započinje svoj stvaralački opus u "Memoarima madam Valmon" (*Mémoires de Madame de Valmont, 1788*). U svojim dramama bavi se i posebnim političkim događajima. Mirabeau aux Champs Elysées (1791) je hvalospev posvećen Mirabeau kome se divila, što zbog njegovog pustolovnog života, što zbog njegovih političkih stavova i *L'Entrée de Dumouriez à Bruxelles ou les Vivandiers* (1793) posvećenu generalu Dumouriezu i njegovom vojnom uspehu pre 1793 kada je izdao revoluciju. Bavila se i religijskim pitanjima. U drami, *Le Couvent, ou Les Voeux forcés* (1790) oslikava crkvenu nadmoć i raspoloženje usmereno protiv sveštenstva u to vreme. Kroz njeno bavljenje nelegalnom praksom da se mlade žene primoravaju da uđu u samostan i postanu opatice provejavaju subverzivni i anti-patrijahalni stavovi. Teži da pokaže kako se patrijahalno društvo u kome su žene podređene autoritetu muškarca ne razlikuje od tiranije starog režima i predlaže da se novo društvo oslobodi od tiranskih odnosa tako što će se stvoriti idealni poredak u kome će žene biti aktivni učesnici.

Kada je Luj XVI osuđen na smrt ona upućuje javnu molbu da se poštedi njegov život. "Jer njegova dela uistinu treba osuditi, ali nije dovoljno da se Kraljeva glava zakotrlja da bi on bio mrtav, on će biti živ dugo vremena posle svoje smrti; a stvarno je mrtav kad preživi svoj pad". Kralj će postati građanin samo onda kada zauzme istu poziciju kao njegovi sunarodnici. (Muse, 2007, 88). Svojim gestom de Gužova, u izvešnoj meri, obelodanjuje svoju lojalnost kralju, ali, pre svega, šalje snažnu poruku da čovek ne može biti gospodar života i smrti i da je principijelno protiv smrtne kazne, bez obzira o čijoj glavi se radi.

Povelja o pravima žene i građanke

Francuska revolucija (1789-1799) bila je jedinstveni prevrat u istoriji u kojem je monarhija zamenjena republikom, a "stari režim" zamenjen "modernim društvom". Formirana je prvo Generalna, a zatim i Narodna skupština koja je u jesen 1789. godine proglasila Povelju o pravima čoveka i građanina. Istovremeno sa proglašavanjem povelje o pravima čoveka i građana, arhitekta francuske revolucije bile su svesne opasnosti te univerzalističke proklamacije. Povelja je imala za cilj da nauči narod da voli slobodu koja mu pripada i da obezbedi trenutno neophodnu podršku svrgavanju "starog režima" od strane vlade zasnovane na suverenosti naroda i "prirodnom redu stvari". Bilo je očigledno da

će Povelja u praktičnim detaljima biti u suprotnosti sa sadržajem nekog budućeg Ustava koji je na kraju usvojen. Bilo je opasno obećavati prava pre nego što se odluči koja su tačno to prava, kako će biti primenjivana i na koga se odnose. Situaciju dodatno komplikuje činjenica da je Narodna skupština ponovo potvrdila takozvani "salijski" zakon koji isključuje žena iz nasleđivanja francuskog trona. Kako je najstarije dete Luja XVI i Marije Antoanete bilo žensko, ovaj skupštinski čin predstavlja ne samo politički stav novog poretka u odnosu na stari, već i stav prema pitanju roda i njegovog učešća u javnom i političkom životu. Revolucionarna svesnost unutrašnjeg konflikta između principa i prakse, konflikta koji izdvaja prava pojedinaca iz opšteg društvenog konteksta i potreba za politikom koja uzima u obzir socijalne razlike, otvara vrata za istoriju razvoja feminizma u Francuskoj.

Dok se raspravljalo o Ustavu 1791. godine, Olimpija de Guž objavljuje svoju "Povelju o pravima žene i građanke". Njena povelja nije prvi niti jedini feministički proglas u vreme revolucije, ali je sa razlogom postao cenjen i među istoričarima i feministkinjama. To je naj-sveobuhvatniji zahtev za prava žena tog vremena. On hvata za reč revolucionarni univerzalizam i razotkriva nesavršenost tog univerzalizma u sopstvenom paradoksalnom pokušaju da zastupa žene kao odvojene individue skrećući pažnju na razlike koje one otelovljuju. Izazov De Gužove da predstavlja žene kao građanke išao je u korak sa žučnom raspravom revolucionara o političkom i filozofskom značenju predstavljanja: Da li izabrani predstavnici čine narod ili su samo nesavršena zamenjena za narod? Kakva je povezanost između opšte volje i volje onih za koju se pretpostavlja da predstavljaju opštu volju? Ako je građanstvo odrednica apstraktne osobe može li istovremeno predstavljati ljude u konkretnom bivstvovanju; da li građanin u stvari predstavlja čoveka ili dodeljivanje građanstva stvara mogućnosti njegovog postojanja kao političkog bića? U ovom poslednjem se krije ključ za zastupanje žena.

Sva ta pitanja u osnovi su imala isto pitanje: na koje stvarne entitete će se pojmovi nacije, ljudi, građana i opšte volje konkretno odnositi? Epistemološko pitanje postalo je političko pitanje. Odgovor je usledio u obliku odluke Skupštine koja je 1791. definisala dve kategorije građana: aktivne, muškarce starije od 25 godina koji su bili nezavisni i imali "merljivo bogastvo" i pasivne, sve one koji to nisu. Aktivni građani

ni su imali pravo glasa. Žene, robovi i drugi slobodni "obojeni" ljudi nisu dobili status građana.

Povelja o pravima žena bila je praćena pismom kraljici, Mariji Antoaneti. Mислеći da će kraljica zahvaljujući svom položaju biti u stanju da podigne svest žena o njihovom podređenom položaju ona kaže: "nikada neće biti zločin da Vi radite na obnavljanju običaja, da date svom polu svu čvrstimu za koju je sposoban" (<http://studymore.org.uk/xoly.htm>)⁸.

U Povelji, De Gužova insistira na prirodnim, neotuđivim pravima žena. Ona veruje da zakon treba da bude izraz opšte volje, i da žene imaju potpuno pravo na slobodu, imovinu, sigurnost, pravdu i svaku drugu političku i civilnu slobodu. Započinjući sa: "Muškarci, da li ste sposobni da budete pravedni? Žena vam postavlja ovo pitanje... Kažite mi! Ko vam je dao suvereni autoritet da potčinite moj pol" poziva Narodnu skupštinu žena – majki, kćerki, sestara – i na usvajanje Deklaracije prava žena i (ženskih) građana". Ona kritikuje principe "Povelje o pravima čoveka" (muškarca) i (aktivnog) građanina jer se suprostavlja pravednosti i prirodnoj jednakosti i isključuje ljude na osnovu pola i rase. Da bi osnove ljudskih prava imale značenje one moraju biti primenjivane na sve građane. De Gužova zahteva slobodu govora i javnog okupljanja: "Žena ima pravo da se popne na gubilište, ona mora imati isto pravo da se popne na podijum". Žene moraju imati pravo da imenuju oca svog deteta, da zauzimaju sve položaje, zaposlenja, kancelarije, počasti i zaposlenja. Ona traži jednaka prava i u još jednom domenu, jednako učešće u javnoj administraciji i pošteno odmeravanje poreza. Insistira da imovina treba da pripada i muškarcima i ženama. Traži izjednačavanje bračne i vanbračne zajednice i zahteva jednaka prava za vanbračnu decu svih žena bez obzira na njihov bračni status. Predlaže nacionalno obrazovanje, obnavljanje moralnosti, bračne ugovore koji bi otklonili razlike između bračne i vanbračne dece i instituciju jednake podele imovine po razvodu braka. Zahteva da bogati usvajaju siromašnu decu kako bi došlo do ujednačavanja bogastva. Predviđa zakon koji bi omogućio prevarenim ženama da im odgovorni muškarac isplati odštetu srazmerno njegovom bogastvu. Inspirisana Rusoovim Društvenim ugovorom predlaže Nacrt društvenog ugovora za supružnike čije odredbe danas pre-

⁸ Svi citati iz Povelje o pravima žene i građanke potiču iz engleskog prevoda na <http://studymore.org.uk/xoly.htm>.

poznajemo u Zakonu o braku i Porodičnom zakonu. Svoj traktat završava snažnom porodičnom metaforom kojom obećava da će sve političke kontradikcije biti razrešene. Povezujući pitanja žena i robova, skupštine i monarhije, predlaže da izvršna i zakonodavna vlast, kao muškarac i žena treba da budu ujedinjeni i ravnopravni u snazi i vrlini kako bi kreirali dobro gazdinstvo.

Ono što je vredno divljenja u anticipatornim tekstovima Olimpije de Guž jeste činjenica da je apel za prava žena predložila žena čije je zanimanje i način učestvovanja u javnom životu u koliziji sa kodeksom republike o ulozi žena u društvu (porodici). Naglašavajući da žena i muškarac nisu jednaki ali treba da imaju jednaka prava, prevazilazi okvire revolucionara i zahtevajući da se prizna ženska individualnost, bez odbacivanja polnih razlika već izjednačavanjem njihovih mogućnosti, transformiše sebe u istinsku revolucionarku.

“Tri urne”

Već početkom 1792. godine situacija u Francuskoj se zaoštrava. Dve rivalske političke grupe, Žirodinci i Jakobinci bore se za političku prevlast. Odlukom Konventa da se obrazuje nova vlada, u avgustu 1792. godine, i proglašenjem Republike u septembru, francuska rasprava o ženama i građanstvu ušla je u novu fazu. Zahtevi za potpunom jednakosti žena i muškaraca izneseni su pred Konvent koji je preduzeo rad na drugom ustavu. Osnivaju se ženski klubovi koji izazivaju sumnju u krugovima izvesnih dobro pozicioniranih revolucionara, posebno zbog toga što su se otvoreno stavljale na stranu Žirodinaca. Olimpija de Guž u junu piše svoj Politički testament u kojem brani prava Žirodinaca i kritikuje postupke Konventa iz kojeg su samo nekoliko dana ranije bili izbačeni. Njena kritika bila je direktno upućena Robespijeru i već tada je znala “da su joj dani odbrojani”. Međutim neposredan povod za njeno hapšenje bilo je objavljivanje pamfleta “Tri urne ili zdravlje nacije od vazdušne putnice” (*Les Trois urnes, ou la salut de la partie, par un voyageur arien*, 1793). Ovim dokumentom predlaže referendum u kome bi narod imao priliku da bira između tri državna uređenja: monarhije, republike ili federacije.

Optužena je 25. jula 1793. godine (Darline Gay Levy, Harriet Branson Applewhite, Mary Durham Johnson) jer je sačinila delo koje je u suprotnosti sa izraženom voljom nacije i usmereno protiv vlasti. Na-

kon uvida u njena dela i saslušanja (tokom kojeg se neprilično ponašala jer se smešila gledaocima i podizala obrve na razne izjave) proglašena je krivom, jer je pogrešno interpretirajući “delirijum preterane mašte” kao “inspiraciju prirode” i zaboravljajući “vrline svog pola”, protivno želji većine Francuza i protivno zakonima želi da podeli Francusku, želela da vrati moć tiraninu koji je osuđen od strane samog naroda i što je otvoreno pozivala na građanski rat predlažući izjašnjanje naroda o obliku državnog uređenja što potvrđuje da su njena pisana dela usmerena ka ponovnom uspostavljanju moći koja se protivi volji naroda, te se stoga osuđuje na smrt. Kako bi izbegla smrtnu kaznu De Gužova izjavljuje da je trudna, međutim, ova njena tvrdnja je odbačena “zbog njenih godina i neodređenog lekarskog nalaza” (Durmont, 1989, 63). Pogubljena je na giljotini 3. novembra 1793.

Zaključak

U javnoj izjavi neposredno pred smrt Olimpije de Guž je napisala: “Mislite na mene i sećajte se mojih postupaka u korist žena! Ja sam sigurna da ćemo jednog dana trijumfovati!” (<http://www.answers.com/topic/olympie-de-gouges>). Svi njeni postupci u korist, ne samo žena, već i njena osetljivost prema slabim, poraženim, starim, decom i robovima proizilazile su iz njenog racionalnog intelekta, duše sposobne da saoseća i snažno izgrađene savesti. Revolucija je na žalost prepoznala iskrenu (r)evolucionarku i upravo je zbog toga njen glas utišan i utišavan dugo posle njene smrti. Tek dva veka nakon toga njena dela počinju da se izvlače iz prašnjavih arhiva i priznaje im se njihova istinska literarna, ali i politička vrednost. Značaj “Povelje o pravima žene i građanke” daleko je prevazišao i najoptimističkija predviđanja Olimpije de Guž, a njene odredbe utkane su u savremene evropske zakone i u zakone Evropske unije.

Ipak, posle svega i u susret svemu, možemo li reći da smo trijumfovali? Možemo reći da se bitka transformisala u process, a revolucija u evoluciju.

Literatura

- Durmont, M. "The unfortunate pregnancy of the first French feminist, Olympe de Gouges" Rev Fr Gynecol Obstet,84(1):63-6, 1989.
- Gay Levy, Darline; Branson Applewhite, Harriet; Durham Johnson, Mary, Women in Revolutionary Paris, 1789-1795, University of Illinois Press, Urbana, 1980.
- Griffin, Gabriele; Braidotti, Rosi, Thinking differently: a reader in European women's studies, Zed Books, London, 2002.
- http://en.wikipedia.org/wiki/French_Revolution 17. 04. 2010.
- http://en.wikipedia.org/wiki/Olympe_de_Gouges 07. 04. 2010.
- <http://studymore.org.uk/xoly.htm> 15. 04. 2010.
- <http://www.answers.com/topic/olymp-de-gouges>
- Landes, B, Joan, Women and the public sphere in the age of the French Revolution, Cornell University Press, NY 1988.
- Mousset, Sophie, Women's rights and the French Revolution: a biography of Olympe de Gouges, Transaction Publishers, New Brunswick, 2007.
- Ofen, Karen, Osporavanje muške aristokratije Feminizam i Francuska revolucija http://www.zenskestudie.edu.rs/index.php?option=com_content&task=view&id=207&Itemid=41 20. 04. 2010.
- Paul, Pauline, I Foresaw it All: The Amazing Life and Oeuvre of Olympe de Gouges, 1989, http://www.logosjournal.com/issue_5.2/paul.htm 10. 04 2010.
- Viéne, René, Olympe de Gouges, a Daughter of Quercy on her Way to the Panthéon <http://www.quercy.net/hommes/ogenglish.html> 12. 04 2010.
- Wallach Scott, Joan, Only paradoxes to offer: French feminists and the rights of man, Harvard University Press, Cambridge, 1996.

Biografija

Jelena Jovović (Goražde, BiH, 1974). Diplomirala na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu na katedri za psihologiju gde je završila i specijalističke studije iz psihoterapije i savetovanja. Završila niz edukacija za psihoterapijski i savetodavni rad se decom, adolescentima i ženama žrtvama zlostavljanja. Vodila niz radionica i predavanja na temu tolerancije i nenasilne komunikacije, ljudskih prava kao i seminare asertivnosti za žene starije od 45 godina u cilju lakšeg pronalaženja posla. Radila u domu zdravlja Novi Sad, na poslovima psihologa u Savetovalištu za mlade. Ternutno angažovana u SOS centru za žene Novi Sad. Živi u Novom Sadu.

Poznate Evropljanke: Simon de Bovoar

Sažetak

Uvek aktuelna tema : žena, borba za slobodu, izbor, prava, egzistencija. Pravo na revoluciju, najdužu na svetu. Pravo na biti žena. Pravo na jednakost i različitost. Za ženski pokret i feminističku filozofiju knjiga Simon de Bovoar "Drugi pol" je istorijska prekretnica. Objavljena 1949. knjiga prethodi i najavljuje svetski ženski pokret i novi pravac feminizma. Osnovna ideja knjige je njen naslov, žene su Druge, one koje ne odlučuju, ne određuju, koje su izvan zakona, izvan istorije, u filozofskom smislu nebitne, imanentne. U knjizi ovu Drugost Simon de Bovoar detaljno dokumentuje analizom ženskih uloga majke, supruge, seksualnog objekta iz raznih kultura, uzimajući u obzir biološka, istorijska, psihoanalitička i mitska stanovišta. U isto vreme, njena druga ključna ideja, ženom se ne rađa nego se postaje, je instrument kojim se ženske uloge objašnjavaju. Dakle, uloge su konstruisane, nisu nam date prirodom, zavise od društvenih, kulturnih, istorijskih uslova. I mogu se menjati. Njena osnovna poruka ženama je: Birajte svoj život. To je upravo i ona sama radila. Tako je, zapravo, Simon de Bovoar postavila temelje feminističkog konstrukcionizma, i početke radikalnog feminizma.

Ključne reči: egzistencijalizam, feminizam, Drugi pol, Simon de Bovoar

Bovoarski modus vivendi

Prema rečima Simon de Bovoar, kojoj dugujemo klasični opis ovog vida položaja u kome se nalazimo, „kada adolescent šetajući sa svojim prijateljima slučajno sretne svoju majku, sestru ili neku rođaku, on se zbuni i pocrveni zato što ga njihovo prisustvo poziva natrag u one prostore imanencije iz kojih bi želeo da pobegne i razotkriva korene iz kojih bi želeo da se iščupa.“ „Majka Zemlja guta kosti svoje dece... Smrt je žena.“ Žena je „noć u utrobi Zemlje. Muškarac se plaši te noći, naličja plodnosti, koja preti da ga proguta... U mnogim legendama vidimo da je junak zauvek izgubljen kada padne u materinsku senku – u pećinu, provaliju ili pakao.“ Međutim, u isto vreme, „u zagrljaju žene, ljubavnik zadobija sva životna bogatstva. Ona je celokupna fauna i celokupna

flora Zemlje; gazela i srna, ljiljan i ruža, glatka breskva, mirisna bobica; ona je drago kamenje, sedef, ahat, biser, plavetnilo neba, hladna izvorska voda, vazduh, plamen, kopno i more... Ništa ne počiva dublje u srcu muškarca od tog animizma.“ (*Drugi pol*)

Bovoarska misao i Drugi talas feminizma

Simon de Bovoar je rođena 1908. godine u Parizu u imućnoj buržoaskoj porodici. Obrazovala se na Sorboni u Parizu, gde joj je filozof Žan-Pol Sartr, njen životni i intelektualni saputnik, bio kolega. Bovoar je podučavala filozofiju tridesetih godina prošlog veka u školama u Marseju, Ruanu i Parizu, a od četrdesetih je počela sa objavljivanjem romana, eseja, filozofije, članaka, autobiografije. U međuvremenu je postala međunarodno poznata spisateljica, cenjena kao mislilac i feministkinja. Umrla je 1986. godine i sahranjena je kraj Žan-Pola Sartra na groblju Monparnas u Parizu. Tako ovaj par počiva zajedno, iako su za života odbijali da budu sputani takvom vezom.

Najvažnije feminističko delo Bovoar je knjiga „*Drugi pol*“, obimna, egzistencijalistička analiza položaja žena, koja je verovatno najuticajnije feministički tekst dvadesetog veka. Najpre je objavljena u Francuskoj, 1949. godine u dva toma, pod naslovom „*Le Deuxieme Sexe*“, i po samom objavljivanju odmah je doživela uspeh, između ostalog i zbog otvorenog tretiranja ženske seksualnosti. Potom se pojavila i kraća verzija na engleskom jeziku i odmah počela da vrši uticaj na ženske pokrete šezdesetih godina u Sjedinjenim Državama i Velikoj Britaniji.

Kada je Simon de Bovoar napisala „*Drugi pol*“ evropske i američke feministkinje su već ostvarile dosta političkih pomaka, i mnoga pravna ograničenja iz prošlosti su bila prevaziđena. Žene su u mnogim zemljama, na primer, mogle da glasaju i da poseduju imovinu, imale su pristupa visokom obrazovanju i raznim zanimanjima. Posle dva svetska rata, žene su takođe imale mnogo više društvene i seksualne slobode. Međutim, Bovoar je tvrdila da uprkos svom tom napretku žene nisu oslobođene od muškaraca i ostaju u podređenom položaju. U „*Drugom polu*“ ona se usredsređuje na položaj žena, kombinujući istoriju, antropologiju, mit, etnografiju, biologiju, književnost i sociologiju da bi istražila zašto su žene zaista inferiorni, drugi pol: podređen, nekreativan i neslobodan.

U filozofskom smislu, Bovoar je usvojila egzistencijalističku perspektivu u "Drugom polu". Osnovno u njenoj raspravi jeste egzistencijalistički etički koncept da je sloboda najpoželjnije ljudsko stanje, posebno sloboda izbora. Ona je prihvatila egzistencijalističke kategorije koje je razvio Sartr u svom delu "Biće i ništavilo" (1943), posebno ideje o Subjektu i Objektu ili Jastvu i Drugom. Konačno, ove kategorije vode poreklo iz Hegelove filozofije koja svrhu postojanja videla, za individuu i za čovečanstvo, u postizanju samorazumevanja. Centralno u tom procesu je definisanje i razumevanje sebe u pojmovima "drugog", ili onoga što nije jastvo, što je sekundarno, ne esencijalno i inferiorno. Moderno društvo, kao i većina istorijskih društava, tvrdila je Bovoar, objektivizuju ženu kao Drugo, a muškarca kao jastvo (sopstvo). Čovečanstvo se definiše kao muško, kao i uopšte ljudsko stanje, dok se žena definiše uvek u odnosu prema muškarcu. *Spasitelj koji iskupljuje ljude je muškarac* (Tertulijan, 225.str). Izvor ženske podređenosti i podjarmljenosti, tvrdila je, leži u ženskoj "drugosti" u odnosu prema muškarcu. Jedino muškarac ima slobodu izbora, da ustanovi sebe kao esencijalnog i kao Subjekt, dok se posledično tome žena uspostavlja kao neesencijalna i kao Objekt. Drugost je osnovna kategorija ljudske misli.

Niko nije tako arogantan, agresivan i pun prezira prema ženama kao što je muškarac koji je zabrinut za svoju muškost.

Pronalaskom oruđa održavanje života postalo je za čoveka aktivnost i cilj, dok je materinstvom žena ostala čvrsto vezana za svoje telo, kao životinja. Stvarajući vrednosti, muška aktivnost je izgradila i samu egzistenciju kao vrednost. Pobedila je konfuzne sile života. Potčinila je prirodu i ženu...

"Drugi pol" bavi se mnoštvom tema. Tekst istražuje biološka, psihoanalitička i marksistička objašnjenja ženske sudbine; procenjuje istoriju odnosa između polova od primitivnih oblika društva do modernih vremena i posmatra seksualnost žena i njen odnos sa ženskom "drugošću". Bovoar posmatra i mitove koji se odnose na žene, posebno one koji su vezani za materinstvo; razmatra predstave žena u romanima muških autora i procenjuje evoluciju savremenog položaja žena od devojčice do žene kao supruge i majke. Razmatra se poseban položaj lezbijki, nezavisnih žena i žena od karijere, a Bovoar opširno analizira ulogu prostitutki, ulogu koju je ona videla kao onu gde

žene mogu, pod određenim uslovima, da koriste "drugost" da bi iskoristile muškarce.

U analizi zašto su žene Druge, Bovoar je odbacila objašnjenje o ženskoj potčinjenosti, koju su nudile teorije biološkog determinizma. Budući da žene imaju reproduktivnu ulogu i ulogu odgajanja dece, Bovoar je prihvatila da je ženama teško da budu slobodne. Ali ženu ne treba, tvrdila je, da definiše materica; za ženu je moguće da ima život i van njene reproduktivne funkcije. Frojd i psihoanalitička teorija takođe nije pružila zadovoljavajuća objašnjenja ženske "drugosti". Ženska fiziologija i nedostatak penisa ne znače da je žena inferiorna ili da zavidi muškarcima, ili da pati od kastracionog kompleksa. "Prestiž penisa", tvrdila je Bovoar, jeste aspekt odnosa moći i "vrhovne vlasti oca". Bovoar je bila skeptična i kada je u pitanju marksistički pogled koji u kapitalističkom društvu sve, pa i represiju žena, izvodi iz ekonomskih odnosa i hegemonije vladajuće klase, i koji je tvrdio da će se pojavom socijalizma potčinjeni položaj žena promeniti. Iako je ona bila ubeđena socijalistkinja, ona položaj žena nije videla kao posledicu privatnog vlasništva i kapitalizma, nego kao posledicu muške dominacije nad ženskim Drugim.

Simon se neizbežno dotiče i najbolnije teme - materinstva. U proputovanju kroz Ameriku otkriva da neke žene već koriste kontraktivna sredstva, dok su u Evropi tabu. Zato postavlja opet jedno radikalno pitanje: Da li Evropljanka baš uvek sledi svoju volju da postane majka? Naravno da ne, jer posle rata mnoge rađaju jer „im se desi“. Simon bira drugačiji put iako je lekar upozorava da joj otkucava biološki sat:

„Imam potrebu da se trošim, da se ostvarim, treba mi cilj da ga dosegnem, teškoće da prebrodim, jedno delo da ispunim. Nisam rođena za luksuz“.

Sazrela čitajući francuskog filozofa Baresa, preuzima njegove ideje iz knjige „Kult moga ja“. Izjavljuje: „Nisam još nikoga srela ko je više od mene nadaren za sreću“. A to znači da Simon neizbežno zadire i u pitanje seksualnosti, pa čak i homoseksualnosti. Njenu trilogiju čine život, ljubav i sreća. „Život je predivan kad čovek toga postane svestan“, zapisala je još u osamnaestoj. Ljubav je ubrzo pronašla, u svom rođaku (a kako drugačije kad joj je krug sužen - odrasta u strogoj katoličkoj porodici). Čvrsto rešena da sama svoju sreću bira, da se

za nju bori, da ne pristane na ono što joj padne pod ruku, odlučuje se za Sartra, momka tri godine starijeg od nje, koji joj u svemu odgovara, osim... Pristaje na njegov uslov da može da ima i druge žene, štaviše, druge veze. Surov uslov, ali i razumljiv.

Centralno mesto u "Drugom polu" jeste istraživanje položaja žena kao supruga i majki. Žene ne dovode u pitanje mušku vladavinu u braku zbog sopstvene ekonomske zavisnosti i reproduktivne funkcije. Mada je Bovoar prepoznala da je tradicionalni oblik braka u periodu tranzicije, ona je ostala pri tome da unutar institucije braka žena ostaje potčinjena, sekundarna i u parazitskom odnosu, i da jednakost u braku ostaje iluzija sve dok muškarci zadržavaju ekonomsku odgovornost. Bovoar je osećala da su talentovane žene izgubljene za čovečanstvo jer su progutane repetitivnom rutinom kućnih poslova.

Bovoar je shvatala da majčinstvo za mnoge žene može biti vrhovni i srećan stadijum u njihovim životima i može se reći da u majčinstvu žene ostvaruju svoju sudbinu, ali ona je tvrdila da ne uživaju sve žene u materinstvu i da se trudnoća i majčinstvo različito doživljavaju. Neke žene uživaju u trudnoći, ali za druge to je iskustvo muke, nelagodnosti i bolne traume. Bovoar je bila skeptična prema svetom karakteru majčinstva, i ukazala da su samo udate žene te koje su slavljene, dok su one neudate često na lošem glasu. Ona je prepoznala da neke žene pronalaze svu svoju egzistenciju zadovoljenu u plodnosti, ali Bovoar je smatrala da je ideja da ženu vlastite bebe čini potpunim, slobodnim ljudskim bićem iluzija. Ona je smatrala da je dobra majčinska ljubav svečan stav, slobodan moralni izbor, a ne instikt, i da postoje i takve stvari kakve su loše majke. Majčin stav zavisi od njene celokupne situacije i mada okolnosti moraju biti nepovoljne ako nisu obogaćene detetom, Bovoar je ukazala na opasnosti u majčinstvu, poput onih da majke postanu robovi deci i da budu zapostavljene s obzirom da dete prevazilazi majčinu ljubav. Bovoar je smatrala da žena da bi bila dobra majka mora dobro da balansira, sa interesovanjima i životom i van podizanja dece. Smatrala je da žene koje imaju plaćene poslove van kuće mogu biti najbolje majke.

Bovoar je uočila teškoće za žene u uravnotežavanju posla i majčinstva i u prirodi "potčinjene radne snage" ženskog posla van kuće. Ona je jasno uočila da je briga o deci van kuće neophodna, i imala je veoma čvrst stav za jednu Francuskinju njenog vremena kada su u pitanju kon-

tracepcija i abortus i njihove uloge u pružanju ženi slobode da izabere majčinstvo, ili ne. Zalagala se za kontracepciju, pravno regulisan abortus, pojednostavljen razvod i veštačku oplodnju, tako da žene mogu da povećaju svoje slobode i izbore.

Žena i muškarac mogu se upoređivati samo u ljudskoj perspektivi. Međutim, definicija muškarca je da je on biće koje nije dato i koje je sebe sam stvorio onim što jeste. Tačno je rekao Merlo-Ponti da čovek nije prirodna vrsta- on je istorijska ideja. Žena nije nepromenljiva stvarnost, ona je postojanje. Treba suočiti ženu sa muškarcem u njenom postojanju, odnosno trebalo bi odrediti njene mogućnosti.

Ženom se ne rađa nego se postaje

Bovoar je videla "ženskost" žena kao nešto što podržava mušku vladavinu i insistirala je na tome da nema gotove esencije ženskosti - to je mit. Civilizacija je, a ne biologija, konstruisala ženskost. "Drugi pol" nije napad na muškarce, ali se može reći da je to knjiga o ženama kao društvenom konstrukt i da je glavna tema knjige ženska potčinjenost od najmanjeg uzrasta do ženske rodne uloge, i granice i breme koje ta uloga nosi u strukturama moći porodice koje su dominantno muške. Za Bovoar, ženskost je bukvalno oblikovana običajem, ona je nametnuta. Opisuje kako žena uči da prisvoji ženski rod i sumira svoje viđenje u jednoj rečenici, koja je verovatno njena najčuvenija i često citirana rečenica: "Ženom se ne rađa nego se postaje". ("The Second Sex", str. 295).

„Osvajajte svoju slobodu“, ključne su njene reči izgovorene na studentskim demonstracijama 1968. u Parizu. Iako je već tada važila za militantnu feministkinju, one nisu bile upućene samo ženama, jer, kako je objasnila u „Drugom polu“, knjizi koja je označena kao feministička biblija XX veka, „nema slobodnih muškaraca bez slobodnih žena“. Takođe, Simon je iznela stav da se ne rađamo kao žene već to postajemo, i da nas na tom putu osujećuje naša kultura u kojoj je muškarac stub istorije, a žena nešto drugo.

Bovoar je zaključila da ne postoji večno neprijateljstvo, niti borba polova između muškaraca i žena. Seksualnost nije sudbina, najnici ženu "ne osuđuju da živi svoj život zauvek na kolenima" (str. 736). Ne postoji večna ženskost, ne postoji večna muškost. "Novoj" ženi je potrebna prateća infrastruktura moralnih, društvenih, kulturnih stavova u promeni, kao i ekonomska mogućnost. Muškarci i žene treba da prepoznaju

jedni druge kao jednake. "Novoj" ženi je potrebna ravnoteža, slobodna razmena među polovima. Oni treba da budu u savršenoj jednakosti. Mada je smatrala da je između muškaraca i žena moguć niz odnosa, ideal za Bovoar je bio izbalansiran par; par koji ne živi kao zatvorena ćelija, nego se svaki član para integriše individualno u društvo. Takav par bi pokazao "jednakost u razlici i razliku u jednakosti" (str. 740), prepoznajući jedno u drugom Subjekt. Ropstvo polovine ljudskog roda bi bilo stoga ukinuto i ljudski par bi pronašao svoju istinsku formu.

Novi ženski pokret – nekada nazvan "drugim talasom feminizma" ili "ženskim oslobođenjem", počeo je da se razvija tokom 60-ih godina, rastući potom eksplozivno sve do kraja decenije. Glavni tekstovi tog perioda, "The Feminine Mystique" (1963) Betty Friedan, "Sexual Politics" (1970) Kate Millet, "The Female Eunuch" (1970) Germaine Greer i "The Dialectic of Sex" (1970) Shulamith Firestone, duguju dobar deo "Drugom polu", u kojem je Bovoar anticipirala mnoge od tema u tim delima.

Od inicijalne faze, feminizam je podeljen u veliki broj oblika sa mnogo varijanti – liberalni, liberalno-socijalistički i radikalni feminizam, psihoanalitički feminizam, ženski suprematizam, New Right feminizam, eko- i anarho-feminizam, poststrukturalni feminizam i post-feminizam, kao i drugi, i neki od tih pravaca su kritikovali Bovoar. Bila je optužena da je propustila da slavi žensku ulogu u odgajanju i podizanju, i da je imala malo saosećanja kada je u pitanju ženska reproduktivna funkcija. Rečeno je da je ona želela da žene što više liče na muškarce, iako to u osnovi nije bila njena misao. Ali, uprkos ovakvim kritikama, "Drugi pol" se prepoznaje kao tekst koji je začeo ženski pokret kasnog dvadesetog i ranog dvadeset prvog veka.

Ona je dala ženskoj egzistenciji novu dimenziju.

Umesto zaključka – Ravnopravnost kroz različitosti

Pokušavajući da opovrgnemo činjenicu da je društvo uvek bilo muško, mi zapravo dokazujemo da je prava snaga u ženskosti. Vođeni strahom i neznanjem, muškarci su godinama stvarali predrasude i društvene nejednakosti u svoju korist.

Simon de Bovoar, majka svih feministkinja, ostavila nam je veliki zadatak. Ostavila nam je mogućnost da budemo različite, i da kroz mogućnosti, izbore i prava ostvarimo svoju ravnopravnost u odnosu na muškarce. Njena ideja nije bila da se uzdignemo na štetu muškaraca,

već upravo u korist nas samih, u korist naše egzistencije kao ravnopravne sa muškom.

Cilj svake savremene žene treba da bude borba za jednaka prava i mogućnost, kao i jednak tretman nejednakosti. Ravnopravnost postižemo kroz različitosti.

Kroz ženu idealnost ulazi u život, a bez nje šta bi muškarac bio?
(S.Kjerkegor)

Literatura

- Bok, G. : Žena u istoriji Evrope: od srednjeg veka do danas, Clio, Beograd, 2005.
- Bryson, V.: Feminist Political Theory: An Introduction (Basingstoke: Macmillan, 1992).
- Crosland, M.: Simone de Beauvoir: The Woman and her Work (London: Heinemann, 1992).
- De Beauvoir, S., Le Deuxieme Sexe I-II, C Editions Gallimard, Paris, 1949.
- De Bovoar, S. Drugi pol I-II., Prevela Z. Milosavljević, Beogradski Izdavačko-Grafički Zavod, Beograd, 1983.
- Evropska unija i rodna ravnopravnost, Pokrajinski zavod za ravnopravnost polova, Novi Sad, 2009.
- Gamble, S.: The Routledge Companion to Feminism and Postfeminism (London i New York: Routledge, 2001).
- Okley, J.: Simone de Beauvoir: A Re-Reading (London: Virago, 1986).
- Tong, R.: Feminist Thought: A Comprehensive Introduction (London i New York: Routledge, 1992).
- Wollstonecraft, M: Odbrana prava žene, Beograd, 1994.
- Zaharijević, A.(ur.) : Neko je rekao feminizam, Beograd, 2008.

Biografija

Katarina Golubović Kovač (Novi Sad,1985). Završila Master studije na Fakultetu za sport i turizam. Diplomirala na Fakultetu za sport i fizičko vaspitanje u Novom Sadu. Radila u Veslačkom klubu „Danubius 1885.“ u Novom Sadu. Volontirala na korektivnoj gimnastici u Domu za decu i omladinu ometenu u razvoju u Veterniku, i bila jedna od koordinatorke Terapijskog jahanja u Domu. Pohađala brojne seminare i kurseve koji se bave rodnim temama i Evropskom unijom, a posebno izdvaja seminare Beogradskog fonda za političku izuzetnost iz Beograda. Trenutno nije zaposlena.

Lista održanih predavanja :

„Uloga žena u nastanku EU“
mr Zorana Šijački (OSCE)

„Socijaln(e)a politika EU – Gender mainstreaming“
mr Zorana Šijački (OSCE)

„Nastanak EU – Istorija evropske ideje“
dr Ana Trbović (FEFA)

„Teorije evropskih integracija“
dr Tanja Miščević (Fakultet političkih nauka, Beograd)

„Institucije i načini odlučivanja u EU u oblasti rodne ravnopravnosti“
Danica Todorov (Kancelarija pokrajinskog ombudsmana)

„Pravo Evropske unije“
mr Vladimir Međak (Kancelarija za evropske integracije)

„EU kao ekonomska integracija“
mr Miloš Erić (FEFA)

„Lisabonski ugovor i ljudska prava u EU“
mr Sanja Mešanović (Kancelarije za evropske integracije)

„Socijaln(e)a politika EU – rad, zapošljavanje i rodna ravnopravnost“
dr Senad Jašarević (Pravni fakultet, Novi Sad)

„Socijaln(e)a politika EU – rodne studije u EU“
dr Marija Grujić (Institut za umetnost i književnost, Beograd)

Lista održanih prezentacija polaznika/ca:

„Poznate Evropljanke: Kristina de Pizan“
Jelena Aleksić

„Poznate Evropljanke: Olimpija de Guž“
Jelena Jovović

„Generalni direktorat za zapošljavanje socijalna pitanja i jednake šanse“
Ljiljana Erić

„Razvoj preduzetništva – programi EU“
Gordana Domčić

„Položaj žena sa invaliditetom u EU i Srbiji – uporedni prikaz“
Milesa Milinković

**Spisak polaznika/ca kursa Evropska unija i rodna
ravnopravnost:**

1. Aleksandar Petrović
2. Aleksandra Prodanović
3. Ana Savić
4. Ana Pećanac
5. Andrea Ratković
6. Aurelija Đan
7. Biljana Rakić
8. Branislav Trudić
9. Dragana Srećkov
10. Dunja Draginčić Živić
11. Đurđica Čazić
12. Gordana Domčić
13. Ivana Ludoški
14. Jasmina Zimonjić
15. Jelena Aleksić
16. Jelena Jovović
17. Katarina Golubović Kovač
18. Ljiljana Erić
19. Mariana Stpravski
20. Maša Mitrović
21. Milesa Milinković
22. Mirjana Kozlovački
23. Nikola Tomić
24. Olgica Pečilj
25. Sanja Erić
26. Stanka Leskovac
27. Svetlana Radojčić Pavlović
28. Tamara Jovanović
29. Tamara Popović Čejović
30. Tijana Božin

Pokrajinski zavod za ravnopravnost polova, Novi Sad, Bulevar Mihajla Pupina 16
Za izdavača: Vesna Šijački
Urednica: mr Zorana Šijački
Lektura i korektura: Jelena Aleksić, Dario Hajrić, Branka Novaković
Dizajn: bluetondesign@gmail.com
Prelom štampe: Igor Bolta
Tiraž: 300 primeraka
Štampa: Futura doo
Novi Sad, mart 2011

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Biblioteka Matice srpske, Novi Sad

305-055 . 1/ .2(4-672EU) (082)
342 . 722-055 . 1/ .2(4-672EU) (082)
316 . 662-055 .2(4-672EU) (082)

EVROPSKA unija i rodna ravnopravnost. Knj. 3 /
[urednica Zorana Šijački]. - Novi Sad : Pokrajinski zavod za
Ravnopravnost polova, 2011 (Novi Sad : Futura). - 114 str. ;
22 x 24 cm

Tiraž 300. - Biografije autora uz svaki rad. - Bibliografija
uz svaki rad.

ISBN 978-86-86259-12-7
1. Šijački, Zorana [urednik]
a) Ravnopravnost polova - Evropska unija - Zbornici b)
Žene - Društveni položaj - Evropa - Zbornici
COBISS . SR-ID 262277127